

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİMDALI

**ROMA'DA TOPLUMSAL İKTİDAR: AUCTORITAS,
POTESTAS VE IMPERIUM KAVRAMLARI**

GÖRKEM KAYACIK

Yüksek Lisans Tezi

ANKARA 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİMDALI

**ROMA'DA TOPLUMSAL İKTİDAR: AUCTORITAS,
POTESTAS VE IMPERIUM KAVRAMLARI**

Yüksek Lisans Tezi
GÖRKEM KAYACIK

Tez Danışmanı
PROF. DR. ABDURRAHMAN SAYGILI

ANKARA 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİMDALI
GENEL KAMU HUKUKU

**ROMA'DA TOPLUMSAL İKTİDAR: AUCTORITAS,
POTESTAS VE IMPERIUM KAVRAMLARI**

Tez Danışmanı

PROF. DR. ABDURRAHMAN SAYGILI

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

- 1- Prof. Dr. Abdurrahman Saygılı
- 2- Doç. Dr. Hamdi Gökçe Zabunoğlu
- 3- Doç. Dr. Ersoy Kontacı

Tez Savunması Tarihi

23. 05. 2022

T.C. ANKARA ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

PROF. DR. ABDURRAHMAN SAYGILI danışmanlığında hazırladığım “ROMA’DA TOPLUMSAL İKTİDAR: AUCTORITAS, POTESTAS VE IMPERIUM KAVRAMLARI (Ankara, 2022)” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Görkem Kayacık

23. 05. 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	iii
GİRİŞ.....	1
1. Kavramsal Çerçeve.....	7
1.1. İktidar Kavramı ve Egemenlik.....	7
1.1.1. İktidarın Tanımı, İki ve Üçüncü Boyutları ve Diğer İktidar Analizleri.....	10
1.1.2. Egemenlik ve İktidar	18
1.2. Michael Mann'ın İktidar Tanımı ve Toplumsal İktidar.....	21
1.2.1. Mann'ın Teorisinin Temelleri	21
1.2.2. Toplumsal Tabakalaşma Teorileri ve Mann'ın İktidar Teorisi	25
1.2.3. Dört Toplumsal İktidar Ağı ve Örgütlenmesi	31
2. Bir Toplumsal İktidar Örgütlenmesi Olarak Roma Cumhuriyeti	35
2.1. Cumhuriyet Öncesi Roma ve Cumhuriyetin Doğuşu	35
2.1.1. Krallık Dönemi Roma'sı ve Roma'nın Kuruluşu.....	35
2.1.2. Son Kralın Roma'dan Kovulması ve Bunun Roma'ya Etkileri	43
2.1.3. Roma'nın Ruhu: Patricii – Pleb Mücadelesi ve Karma Yönetim.....	45
2.2. Roma Cumhuriyeti'nin İktidar Örgütleri	53
2.2.1. Roma Senatosu	54
2.2.2. Halk Meclisleri	59
2.2.3. Consuller.....	63
2.2.4. Augurluk ve Pontifex Maximus	67
2.2.5. Lejyon Yapılanması.....	69
3. Roma'da Toplumsal İktidar Kavramları.....	73
3.1. İdeolojik İktidarın <i>Auctoritas</i> 'ı	73
3.2. Siyasi İktidar'ın <i>Potestas</i> 'ı.....	88
3.3. Askeri İktidar'ın <i>Imperium</i> 'u.....	97
SONUÇ	118

KAYNAKÇA.....	125
ÖZET	137
ABSTRACT	138

KISALTMALAR

A.Ü.H.F.D.	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
e.t.	Erişim Tarihi
H.H.F.D.	Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi
Ibid.	<i>ibidem</i>
İ. Ü. H. F. D.	İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
M. Ö.	Milatta Önce
M. S.	Milattan Sonra
S.	Sayı
s.	Sayfa
Y.	Yıl
Yay. Haz.	Yayına hazırlayan
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Bugün “devlet” kelimesinin kullanımı üzerinden meydana gelen bir anlam karmaşası bütün olarak kamu hukuku veya siyaset bilimi çalışmalarını ve hatta devlet üzerine gerçekleştirilen her türlü toplumsal tartışmayı esir almış görünmektedir.¹ Devlet kavramı hem bugün mevcut bulunan belirli bir toplumsal iktidar örgütünü tanımlayacak şekilde² hem de genel olarak, zaman içerisinde meydana gelmiş diğer bütün toplumsal iktidar örgütlenmelerini kapsayacak şekilde kullanılmaktadır.³ Bu kullanım, kavramın günümüz “modern devlet” ini niteleyecek şekildeki yaygın kullanımının yanında, “Antik Yunan Devleti”, “Roma Devleti” “Osmanlı Devleti” gibi birtakım yanlış tanımlamalara da yol açmaktadır.⁴ Bu tür yanlış ifadeler iki esaslı soruna sebebiyet vermektedir.

İlk olarak ifade etmek gerekir ki kelimenin bu geniş kapsamlı kullanımı neticesinde günümüzün devlet yapılanmasını tanımlamak güçleşmektedir. Zira aşağıda

¹ Her ne kadar devlet kelimesi üzerine yoğun tartışmalar, etimolojik açıklamalar ve tarihsel tahliller yapılmış olsa da Saygılı ve Zabunoğlu *kelimenin çözümlemesinden ziyade kavramın çözümlemesi* gerektiğini, devletin böylece anlaşılabilirliğini ifade etmektedirler. Zira modern öncesinde de var olan iktidar örgütlenmelerini kapsayacak şekilde devlet kavramı üzerine çalışmak onu anlamaya imkân tanıyacaktır. Abdurrahman Saygılı, H. Gökçe Zabunoğlu, **Kavramsal ve Kuramsal Açısından Devlet Üzerine Notlar**, Legal Hukuk Dergisi, 2019, C.:17, S.: 193, s. 176.

² Maurice Duverger, **Siyaset Sosyolojisi**, Varlık Yayınları, 12. Basım, İstanbul 2019, s.19.

³ Alessandro Passerin d’Entreves, kavramın bu şekilde “...örgütlü bir güce ilişkin temel bir olguyu...” karşılayacak şekilde genel anlamıyla kullanılmasını, şayet geçmişteki bazı toplumsal iktidar tiplerini belirtmek için bu sözcüğe başvuruyorsak kabul edilebilir bulmaktadır. Alessandro Passerin d’Entreves, **Devlet Kavramı**, Cemal Bali Akal (Der.), **Devlet Kuramı** içinde (s.193-211), Dost Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2018, s.199. Loughlin, bu geniş anlamdaki devlet kavramının, devleti “yönetim aygıtı” olarak anlamlandırdığını ifade etmektedir. Martin Loughlin, **Kamu Hukukunun Temelleri**, Dipnot Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2017, s. 166. Oppenheimer’da eserinin girişinde tarih öncesi devletlerden değil yalnızca *devletten* bahsedeceğini ifade ederek bu ayrımı yaptığını ortaya koymaktadır. Franz Oppenheimer, **Devlet** (Çev.: Salpi Özgür), Liberus Kitap, 1. Baskı, 2021, s. 7.

⁴ Carl Schmitt, **Somut ve Çağa Bağlı Bir Kavram Olarak Devlet**, Cemal Bali Akal (Der.), “Devlet Kuramı” içinde (s.245-254), Dost Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2018, s.246, 252.

ifade edileceği üzere günümüzün devletleri kendilerinden önceki iktidar örgütlenmeleri ile bariz farklılıklara sahiptir ve bu devletleri diğerlerinden ayırt etmek icap etmektedir. Bu nedenle “devlet” kelimesinin başına bir “modern” getirmek suretiyle “modern devlet” kavramı teşekkül etmiştir. Hâlbuki “devlet” ibaresi zaten modern bir kavram olmakla birlikte⁵ esasında kavramsal kökeni ile birlikte düşünüldüğünde yalnızca tarihin belirli bir döneminde meydana gelen belirli bir toplumsal iktidar örgütlenmesini nitelemektedir. Bu haliyle “modern devlet” ibaresi bir fazlalık barındırmaktadır.⁶

Devlet kelimesi (*ing. State, fr. l’Etat, itl. Stato*) kökenini latince “*status*” kelimesinden almakta ve “*sabit bir durum*” anlamını karşılamaktadır.⁷ Kelimenin ilk kullanımları örneğin “*kilisenin durumu*” gibi belirli bir isim tamlaması şeklindedir ve bu haliyle “*status*” bir şeyin “*...mutluluğunu, sağlığını, sağlıklı düzenini...*” ifade etmektedir.⁸ Kelimenin belirli bir toplumsal iktidar tipini niteleyecek şekilde kullanılması ise çok daha sonralarında mümkün olacaktır. Orta Çağ boyunca mevcut olmayan “devlet” kavramı her ne kadar daha önceleri de bazı kullanımlarına rastlansa da esas olarak Machiavelli ile birlikte modern anlamda devleti ifade etmek için kullanılmıştır.⁹ “Modern devlet”, belirli bir yerdeki belirli bir insan topluluğu üzerinde egemenlik sağlamış, kurumsallaşmış iktidar örgütlenmesi olan “devlet” olarak

⁵ Alessandro Passerin d’Entreves, **Devlet Kavramı**, s.193. Abdurrahman Saygılı, H. Gökçe Zabunoğlu, **Kavramsal ve Kuramsal Açından Devlet Üzerine Notlar**, s. 159.

⁶ Gianfranco Poggi, **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2016, s.35.

⁷ Martin Loughlin, **Kamu Hukukunun Temelleri**, s. 164.

⁸ Alessandro Passerin d’Entreves, **Devlet Kavramı**, s.195. Kelimenin anlamına ilişkin bilgi için bkz. Abdurrahman Saygılı, H. Gökçe Zabunoğlu, **Kavramsal ve Kuramsal Açından Devlet Üzerine Notlar**, s. 160-161.

⁹ Alessandro Passerin d’Entreves, **Devlet Kavramı**, s.195. Abdurrahman Saygılı, H. Gökçe Zabunoğlu, **Kavramsal ve Kuramsal Açından Devlet Üzerine Notlar**, s. 161. Bu hususta farklı görüşler mevcuttur. Harvey Mansfield, Machiavelli’nin böyle bir niyetinin olmadığını ifade eder. Bkz. Harvey C. Mansfield, **On the Impersonality of the Modern State: A Comment on Machiavelli's Use of Stato**, American Political Science Review, 1983, C.: 77, S.: 4, s. 849 – 857.

adlandırılmaya böylece başlamıştır. “Modern devlet” bu tanımın da gösterdiği üzere, insan unsuru, ülke unsuru ve egemenlik unsuru yönünden kendinden önceki iktidar örgütlenmelerinden ayrılmaktayken “devlet” kelimesiyle bütün toplumsal iktidar örgütlenmelerini ifade etmek, modern devletleri kendilerinden öncekilerden ayırmayı zorlaştırmaktadır.

İkinci olarak, kavramın bu şekilde kullanımı tarihin önceki devirlerindeki toplumsal iktidar örgütlenmelerini anlamayı ve tahlil etmeyi de zorlaştırmakta, bu iktidar örgütlenmesi tiplerine günümüzün kavramları ve devlet anlayışı ile bakma yanlışına yol açmaktadır.¹⁰ Bu hal örneğin “egemenlik” gibi “modern devlet”e ait ve ona özgü olan bir unsuru geçmiş iktidar örgütlenmelerine atfetme ve “modern devlet”e özgü bu kavram ile geçmişi anlamlandırma, misalen “Roma’da Egemenlik” benzeri başlıklar altında yapılan incelemeler gibi oldukça hatalı sonuçlara yol açabilmektedir.¹¹ Bu durum yapılan analogilerle birlikte tarih boyunca olagelmiş toplumsal iktidar örgütlenmesi tiplerinin özgün yanlarını ve farklılıklarını tespit etmeyi imkânsız kılmaktadır. Dolayısıyla çalışmamızda olduğu gibi Roma benzeri tarihi iktidar

¹⁰ Carl Schmitt, **Somut ve Çağa Bağlı Bir Kavram Olarak Devlet**, s.246. Giddens de Weber’in devlet tanımını “modern devlet” üzerinden somutlaştırması üzerine bu halin geleneksel devletler ile modern devletler arasındaki farkı görmeyi zorlaştırdığını ifade etmektedir. Anthony Giddens, **Ulus Devlet ve Şiddet** (Çev.: Cumhur Atay), Kalkedon Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2008, s. 30.

¹¹ Doebling, “...*kavram bugün mutlak olarak ve sadece bir toprak parçası üzerinde egemen olmayı belirtmektedir; o zamanlar ise böyle bir anlam kastedilemezdi...*” demek suretiyle bugünün devleti ile eskinin iktidar örgütlenmeleri arasındaki ayırt edici farklılıklara işaret ederken egemenlik unsurunun o dönemde mevcut olmasının mümkün olmadığından bahseder. Karl Doebling, **Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku)** (Çev.: Ahmet Mumcu), İnkılap Kitabevi, 1. Basım, İstanbul 2002, s.22. Mouritsen de “egemenlik” kavramını Roma için kullanmanın bir anakronizm olduğunu ifade etmektedir. Henrik Mouritsen, **Politics in The Roman Republic**, Cambridge University Press, New York 2017, s.16. Giddens egemenlik gibi kavramların geleneksel devletler ile modern devletleri ayırmaya yarayan hususlar olarak modern öncesi devletlere atfedilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Anthony Giddens, **Ulus Devlet ve Şiddet**, s. 32-33. Saygılı, egemenlik kavramının modern bir kavram olduğunu ve Roma’da egemenlikten bahsedilemeyeceğini ifade etmektedir. Abdurrahman Saygılı, **Kutsal Canavar Devlet**, Yetkin Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2021, s. 203.

örgütlenmelerini incelerken kullanılan kavramlara özen gösterilmeli, “modern devlet” e ilişkin hususlar ile bu iktidar tiplerine özgü hususlar birbirlerine karıştırılmamalıdır. Çalışmamızda da bu hususlara dikkat edilecek, devlete ilişkin unsurları Roma’da arama ve analogiler ile bu bağları kurma yanlışından kaçınılacaktır. Bu bağlamda “egemenlik” kavramı geniş anlamda “en üstün toplumsal iktidar” anlamında kullanılabilir görünse de biz olabildiğince bundan kaçınacak ve “egemenlik” kavramı yerine daha geniş bir kavram olarak “iktidar” ve “toplumsal iktidar” kavramları üzerine yoğunlaşacak, Roma’yı bu kavramların parantezinde ele alacağız.

Öte yandan bu tarihi iktidar örgütlenmeleri ile günümüz devleti arasında bir bağ yoktur demek de elbette mümkün olmayacaktır. Bilakis devlet dediğimiz iktidar örgütlenmesi tarihsel süreç boyunca yaşadığı dönüşümlerle birlikte insanlık tarihi ile paralel olarak değişim göstermiş ve bugünkü halini almıştır. Bu açıdan bakıldığında artık mevcut olmayan ve bazıları tarafından yalnızca tarihi birer olgu olarak görülebilecek bu iktidar örgütlenmelerinin günümüze kadar uzanan etkilere sahip olduğu görülecektir. Hatta bugünün çoğu iktidar kavramının kökeninin izlerini bu tarihi iktidar örgütlenmelerinde sürmek mümkündür. Devleti sadece “modern” olan ile sınırlamak öncesindeki bu iktidar örgütlenmelerini göz ardı etme hatasını doğuracak ve “modern” devleti anlamayı da zorlaştıracaktır.¹²

Nitekim Roma’da ortaya çıkan *auctoritas*, *potestas* ve *imperium* kavramları, Kilise-merkezi devlet ikilemi içerisinde Orta Çağ’a, sonraları ise egemenlik kavramına temel teşkil edecek şekilde modern devletin oluşumuna aktarılmış ve bugünkü devlet teorisinin en önemli kavramlarından olagelmışlerdir. Çalışmamız da esas olarak bu izleri takip etmeyi ve tarihin gördüğü en etkileyici iktidar örgütlenmelerinden biri olan ve devlet iktidarının ortaya çıkmasında oldukça etkisi bulunan Roma’daki iktidar

¹² Abdurrahman Saygılı, H. Gökçe Zabunoğlu, **Kavramsal ve Kuramsal Açıdan Devlet Üzerine Notlar**, s. 159.

örgütlenmesini incelemeyi ve Roma'nın iktidar kavramları ile günümüzün devlet iktidarına ilişkin kavramlarının bağlantısını kurmayı amaçlamaktadır. Böylece Jellinek'in de Genel Kamu Hukukunun amacının "...*dönüşüm içinde olan devletin ortaya çıkan farklı görünümlerini incelemek*..." olduğunu belirttiği üzere bizim de buradaki amacımız genel anlamda devletin farklı görünümlerini mercek altına almaktır.¹³ Bu neticede çalışmamız tam anlamıyla bir genel devlet teorisi çalışması olacaktır.

Konuyu ele almaya başlamadan önce hangi bağlamda hareket edeceğimizi ortaya koymak üzere kavramsal çerçeveyi sunacağız. Burada öncelikle, Mann'ın toplumsal iktidar kavramını daha iyi anlamak adına Poggi'nin ve Zabunoğlu'nun da işaret ettiği şekilde iktidar kavramına ilişkin açıklamalarda bulunacağız.¹⁴ Sonrasında, tezin üçüncü bölümünde esaslı olarak ele alacağımız Roma'daki iktidar kavramlarını ve iktidar yapısını daha iyi anlamak adına, bu kapsamla sınırlı kalmak üzere Roma'nın kuruluşundan ve Cumhuriyet'in inşasından bahsedecek, Cumhuriyet'in kurumlarına da açıklık getireceğiz. Ele alacağımız iktidar kavramları esas anlamlarını Cumhuriyet döneminde bulduğundan ve Cumhuriyet dönemi barındırdığı iktidar çatışmaları hasebiyle farklı iktidar tiplerinin tespitini kolaylaştırdığından ve dağınık bir toplumsal iktidar ağları görünümüne sahip olduğundan ikinci bölümdeki tarih anlatısı da

¹³ Birden Güngören Bulgan, **Georg Jellinek'in Hak ve Devlet Kuramı**, On İki Levha Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2020, s.105. Giddens de yöntem olarak modern devleti anlamak adına modern öncesi devletler ile modern devleti karşılaştırmak gerektiğini ifade etmektedir. Anthony Giddens, **Ulus- Devlet ve Şiddet**, s. 51. Oppenheimer da benzer yönde olacak şekilde tarihsel devletler ile *devletin* ortak özelliklerini incelemek gerektiğini ifade etmektedir. Franz Oppenheimer, **Devlet**, s. 8. Saygılı ise devlet ile tarihin ilişkisinden bahsederek devlet teorisinin metodolojisinin devletin tarihsel görünümünü incelemeyi gerektirdiğini ifade etmektedir. Abdurrahman Saygılı, **Devlet Teorisi'nde Tarihin Yeri: Bir Kurgudan Hikâye, Bir Hikâyeden Hakikat Yaratmak**, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2018, C.:9 S.:2.

¹⁴ Gianfranco Poggi, **Forms of Power**, Polity Press, 1. Baskı, Cambridge 2001, s.1. Yahya Kazım Zabunoğlu, **Kamu Hukukuna Giriş- Devlet: Tanım, Kaynak, Unsurlar**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No. 328, Ankara 1973, s. 6-8.

Cumhuriyet dönemi ile sınırlandırılacaktır. Böylece üçüncü bölümdeki kavramları ele alırken tarihsel arka planı daima göz önünde tutmuş olacağız. Nihayet üçüncü bölümde ise Roma'daki toplumsal iktidara ilişkin *auctoritas*, *potestas* ve *imperium* kavramlarını Michael Mann'ın iktidar tipleri ayırımına uygun olarak tahlil edecek ve Roma'daki parçalı iktidar yapısını anlamaya çalışacağız. Bu neticede Roma'da mevcut bulunan “*imperium- potestas*” ya da “*imperium militae – imperium domi ve potestas*” ikilemi içerisindeki siyasi ve askeri iktidarın kavramsal boyutta ve organizasyonel olarak ayrıldığını tespit edip Roma'daki bu durumun Mann'ın teorisini doğrular bir tarihsel örnek teşkil ettiğini ortaya koyacağız.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. İktidar Kavramı ve Egemenlik

Bertrand Russel, iktidarı fizikteki enerji kavramına benzeterek sosyolojinin esas kavramı olarak kabul eder.¹⁵ Russel'in bu tespitini bir adım daha ileri götürerek iktidar kavramının sosyal bilimlerin en temel kavramlarından biri olduğunu söylemek mümkündür.¹⁶ Zira bu bilimlerin her birinin özne olarak insanı merkeze almasından ve de insanın doğal olarak daima diğer insanlarla ve canlılarla ilişki içerisinde olmasından hareketle bir ilişki olarak tanımlanan iktidar olgusunun¹⁷ bu bilimlerin ilgi alanının içerisine gireceğini söylemek mümkündür. Buna ek olarak ilişkilerini daima bir amaç doğrultusunda yönlendiren insanın ekseriyetle kendi amaçladığı şeyin gerçekleşmesini arzuladığı da söylenebilir.¹⁸ Bu neticede en basit tabiriyle amaçları peşinde koşan insanın bu amaçlarına ulaşabilmek için diğer insanlarla kurduğu hâkimiyet ilişkisi şeklinde tanımlanan iktidar olgusu¹⁹ sosyal bilimlerin esas kavramıdır demek mümkün görünmektedir. Sosyoloji alanında hâlihazırda üzerine oldukça çalışılmış ve kuramlar geliştirilmiş iktidar kavramı, yukarıdaki tespiti destekler şekilde siyaset biliminin de temelinde yer almaktadır. Heywood, siyaset pratiğini “...*iktidarın incelenmesine ilişkin akademik bir konu...*” olarak nitelemekte ve siyaset öğrencilerinin esasında iktidar

¹⁵ Bertrand Russel, **İktidar**, Cem Yayınevi, 2. Basım, İstanbul 2013, s.12.

¹⁶ Anthony Giddens, **Ulus Devlet ve Şiddet**, s. 15. Mann da iktidarın tarihi aslında insan toplumunun tarihi ile eş anlamlıdır diyerek iktidar ile toplumların ayrılmazlığını işaret etmektedir. Michael Mann, **İktidarın Tarihi: Başlangıcından 1760'a Kadar Toplumsal İktidarın Kaynakları Cilt I**, Phoenix Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2012, s.11.

¹⁷ İktidarın bir “ilişki” olarak tanımlanmasına dair bkz. Steven Lukes, **İktidar: Radikal Bir Görüş**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2016, s.56. Andrew Heywood, **Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları** (Çev.: Fahri Bakırcı), Felix Kitap, 5. Baskı, Ankara 2020, s.139. Michel Foucault, **Özne ve İktidar**, Ayrıntı Yayınları, 6. Basım, İstanbul 2019, s.54. Robert A. Dahl, “**The Concept of Power**”, Behavioral Science, 1957, C.:2, S.:3, s.203.

¹⁸ Ya da Mann'ın deyişiyle “...*insanlığa bir dinamizm kazandıracak kadar asgari sayıda insan böyle hareket etmektedir...*” denebilir. Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**, s. 15.

¹⁹ Ibid., s.17.

öğrencileri olduğunu ifade etmektedir.²⁰ Öte yandan genel devlet teorisinin de temelinde iktidar kavramının yattığını kolayca söylemek mümkündür.²¹ Jellinek’e göre genel devlet teorisinin inceleme alanı, devletin tarihsel süreç içerisindeki farklı görünüşleri, tarihi teşekkülü, bu farklı görünüşlerin kurumları, organlarıdır.²² Bu bağlamda tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan tüm bu görünüşleri kapsayacak şekilde genel anlamda devlet ise özünde bir iktidar örgütlenmesi olarak tanımlanmaktadır. O halde genel devlet teorisi alanında yapılacak bir çalışmada dar anlamda modern dönemin bir ürünü olan devletin ve ondan önceki devlet tiplerinin de temelinde yatan iktidar olgusu üzerinden hareket etmek doğru olacaktır. Zira devletin bu farklı görünüşlerinde, teşekkül eden kurumlar, organlar, siyasal kavrayışlar farklılaşsa da her birinde temel olgu olarak mevcut bulunan iktidar ilişkileri, bunlar arasındaki bağları kurmayı, karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirmelerde bulunmayı sağlayacak ortak bir payda teşkil etmektedir.²³

Bu noktada yine özünde iktidarın yer aldığı bir kavram olarak “egemenlik” de modern devletin kurucu unsurlarından biri olarak²⁴ iktidar kavramı üzerinden ele alınmalıdır. Bugün “egemenlik” kavramına ilişkin anlatılar daima 16’ncı yüzyıldan, bilhassa da Machiavelli’den başlamaktadır.²⁵ Bunun yanında kavramın esas olarak ortaya konulması ve hangi nitelikleri haiz olduğu husus ise Jean Bodin’in 1576 tarihli “*Les Six Livres de la République*” isimli eserinde ortaya koyduğu tanımdan hareketle

²⁰ Andrew Heywood, **Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları**, s. 140. Siyasal biliminin konusunun iktidar ilişkileri olduğuna dair bkz. Yahya Kazım Zabunoğlu, **Kamu Hukukuna Giriş-Devlet: Tanım, Kaynak, Unsurlar**, s. 6.

²¹ Abdurrahman Saygılı, **Kutsal Canavar Devlet**, s. 23.

²² Birden Güngören Bulgan, **Georg Jellinek’in Hak ve Devlet Kuramı**, s.105

²³ Duverger de iktidarın tüm toplumlarda karşılaştırmalı olarak incelenmesi neticesinde devlet iktidarının daha iyi anlaşılabilceğini ifade etmektedir. Bkz. Duverger, **Siyaset Sosyolojisi**, s. 21.

²⁴ Mairret bunu bir adım daha ileri götürerek diğer niteliklerinin yanında “modern devlet”i “modern” yapan unsurun egemenlik olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Gérard Mairret, **Egemenlik İlkesi: Modern İktidarın Tarihi ve Temelleri** (Çev.: Murat Eşen), Açılım Kitap, 1. Baskı, İstanbul 2020, s. 9-10.

²⁵ Ibid., s. 15.

ifade edilmektedir.²⁶ Bu bağlamda “egemenlik” kavramı, Avrupa’nın Ortaçağ’ında gerçekleşen, merkezi krallıklar ile Kilise’nin iktidar mücadelesi içerisinde şekillenmiştir ve bu nedenle kavram en üstün, mutlak toplumsal iktidarı nitelemenin yanı sıra tanrısallıktan arındırılmış, kaynağını kendinden alan, rasyonel bir iktidarı nitelemektedir. Egemenliğin bu şekilde kabul edilmesi modern devlet öncesindeki iktidar örgütlenmelerinde “egemenlik” unsurunu aramayı imkânsız kılmaktadır. Fakat kavram “en üstün toplumsal iktidar” olarak tanımlanır ise – ki kavramın Türkçe ’deki pratik kullanımı esasında buna daha yakındır, zira devlet dışındaki başka varlıkları niteleyecek şekilde türetilen, örneğin “egemen düşünce” gibi, kullanımlarda hal böyledir ve egemenlik “en üstün” olanı ifade eder- farklı tarihsel iktidar örgütlenmelerinde egemenliği aramak mümkün olacaktır. Fakat bu durumda da egemenlik kavramının hangi bağlamda kullanıldığı noktasında soru işaretleri oluşacağından, egemenlik kavramı yerine iktidar kavramını koymak ve bu temelde incelemelerde bulunmak daha isabetli olacaktır. Nitekim siyaset sosyolojisinin de bu şekilde egemenlik kavramı yerine iktidar kavramını tercih ettiği ifade edilmektedir.²⁷

Bu noktada ilk olarak iktidar kavramına ilişkin farklı bilim dallarından araştırmacıların geliştirdiği teoriler ve analizler aktarılacak, böylece iktidara ilişkin süregelen anlayışlar ile devam eden bölümde aktarılacak olan Mann’ın iktidar teorisini karşılaştırma imkânı doğacaktır. Öte yandan egemenlik kavramı ile iktidar arasındaki bağ kurularak iktidarın devlet teorisi açısından nasıl ele alınabileceği temellendirilecektir.

²⁶ Cemal Bali Akal, **İktidarın Üç Yüzü**, Dost Kitabevi Yayınları, 7. Baskı, Ankara 2014, s.64 vd. Mehmet Ali Ağaoğulları (ed.), **Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011, s. 407-411.

²⁷ Oliver Beaud, **“Egemenlik”**, “Siyaset Felsefesi Sözlüğü” İçinde (Philippe Raynaud, Stephané Rials (Yay. Haz.), İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2017, s. 271.

1.1.1. İktidarın Tanımı, İki ve Üçüncü Boyutları ve Diğer İktidar Analizleri

İktidar kavramına ilişkin farklı disiplinlerde farklı yaklaşımlar benimsenmiş ve neticede ortaya bütünlüklü ve tartışmasız bir kavram koyulmaktan ziyade Poggi'nin deyişiyle *geniş bir literatür* meydana getirilmiştir.²⁸ Robert Dahl'ın 1957 tarihli “ *The Concept of Power*” adlı makalesi²⁹ iktidar olgusunun ilk defa kavramsal bir tanımını vermesi açısından isabetli bir başlangıç noktasıdır.³⁰ Dahl bu makalesinde öncelikle iktidar olgusunu, tarihsel süreç içerisinde her biri kendi bağlamlarında kullanışlı olan ve aralarında farklılıklar mevcut olan bir kavramsal çeşitlilik içerisinde ele alındığını tespit eder. İktidar kavramı ise bu farklı kavramların temelinde yatan esas kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.³¹ İktidarı bir ilişki olarak tanımlayan Dahl, bu ilişkiye sonuç odaklı olarak yaklaşarak³², A'nın B üzerindeki, B'nin başka türlü olsa yapmayacağı bir şeyi yaptırabilme gücü olarak iktidarı tanımlamaktadır.³³ Dahl, bu kavramsal tanımın yanı sıra özellikle makalenin sonuç bölümünde işlevsel yaklaşıma da yer vererek, iktidar gibi her yerde farklı formlarda rastlayabileceğimiz bir olguyu tek bir kavram ile karşılamamanın gerekli olup olmadığı üzerine değerlendirmelerde de bulunmuştur. Bu

²⁸ Gianfranco Poggi, **Forms of Power**, s.1.

²⁹ Robert A. Dahl, “**The Concept of Power**”, Behavioral Science, Cilt:2, Sayı:3, 1957, s. 201-215.

³⁰ Ibid., s. 202. Emre Partalçı, **13. ve 14. Yüzyılda Anadolu’da Siyasi İktidarın Hukuki Kavranışı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2021, s. 7.

³¹ Ibid., s. 202. Baldwin, Dahl’ın bu ifadelerinin makalenin en esaslı noktalarından biri olduğunu ifade eder. David A. Baldwin, “**Misinterpreting Dahl on Power**”, Journal of Political Power, Cilt:8, Sayı:2, 2015, s. 210.

³² Bu yönde bir tespiti Lukes, Polsby’den aktarır. Steven Lukes, **İktidar: Radikal Bir Görüş**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2016, s. 33.

³³ Dahl, **The Concept of Power**, s. 203. Yahya Kazım Zabunoğlu, **Kamu Hukukuna Giriş- Devlet: Tanım, Kaynak, Unsurlar**, s. 8.

kapsamda ilk bölümde yaptığı kavramsal tanımı, farklı işlevsel yaklaşımları karşılaştırmada bir standart sağlaması yönünden gerekli gördüğünü ifade etmiştir.³⁴

Dahl'ın tanımı iktidar üzerine getirilmiş en geniş kabul gören tanım olmakla birlikte üzerine çokça eleştiri de yapılmıştır.³⁵ Bu eleştirilerin kaynaklandığı nokta, Dahl'ın makalesinde “iktidar”ın soyut bir tanımını vermesinin akabinde iktidarın kullanımına ilişkin araştırmalarda kullanmak üzere bir de işlevsel bir iktidar tanımı ortaya attığı ve bu iki tanımın çeliştiği düşüncesidir. Bu düşünceler esasında, Dahl'ın 1961 tarihli “*Who Governs?*” isimli eserindeki yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Dahl bu eserinde New Haven/ Connecticut'daki bir siyasi karar alma sürecini incelemekte ve bu süreç içerisindeki aktörlerin iktidar kullanımını ölçmeyi amaçlamaktadır. Lukes'un bu araştırma üzerine isabetle yaptığı çıkarım dâhilinde Dahl'ın tahlilinin esas noktası karar alma süreçlerindeki fiili çatışmalar sonucunda meydana gelen neticenin hangi aktörün iradesi ile uyumlu olduğunun tespitidir demek mümkündür.³⁶ Bu bağlamda yapılan bir iktidar tahlili de doğası gereği somut bir çatışmanın varlığını gerektirmektedir.³⁷ İşte Dahl'ın iktidar yaklaşımına getirilen eleştiriler bu bağlamda geliştirilmiştir. Bu eleştirilerden en kayda değer olanı, Peter Bachrach ve Morton Baratz'ın 1962 yılında yayımlanan “*Two Faces of Power*” adlı makaleleridir.³⁸ Söz konusu makalede Dahl'ın yaklaşımı, tek boyutlu olarak nitelendirilip, yalnızca sonuca odaklanmakla eleştirilmekte ve neticede Dahl'ın diğer iktidar uygulamalarını gözden kaçırdığı iddia edilmektedir. Bu eleştirileri iktidarın iki boyutu şeklinde formüle eden yazarlar, söz konusu yaklaşımda karar alma süreçlerine yeterli önemin verilmediğini ve “kararsızlık üretme” yoluyla iktidar ilişkisini tespite yarayan çatışma durumlarını henüz

³⁴ Dahl, **The Concept of Power**, s. 214.

³⁵ Baldwin, “**Misinterpreting Dahl on Power**”, s. 209.

³⁶ Lukes, **İktidar: Radikal Bir Görüş**, s. 34-35.

³⁷ Ibid., s. 35.

³⁸ Peter Bachrach, Morton Baratz, “**Two Faces of Power**”, *The American Political Science Review*, 1962, C.:56, S.:4, s. 947-952.

meydana gelmeksizin engelleyerek ve kararsızlık üretmek yoluyla kullanılan iktidarın göz ardı edildiğini ileri sürmektedir.³⁹

Baldwin ise bu eleştirilerin Dahl'ın "*Who Governs?*" eserindeki araştırmada geliştirdiği iktidara yönelik işlevsel kullanımdan türediğini, "*The Concept of Power*"daki soyut iktidar tanımına ilişkin olmadığını ifade ederek süregelen bu tartışmanın yanlış ele alındığını ifade etmektedir.⁴⁰ Bu bağlamda yazar, Lukes'un "*iki boyutlu görüş*" olarak adlandırdığı bu yaklaşımı Dahl'ın yukarıda verilen "...A'nın B üzerindeki, B'nin başka türlü olsa yapmayacağı bir şeyi yaptırabilme gücü..." şeklindeki tanım ile bağdaşmaz bulmamakta ve Dahl'ın tanımının iktidarın bu ikinci boyutunu da kapsadığını ifade etmektedir.⁴¹ Lukes ise Dahl'ın "*The Concept of Power*" makalesinde ortaya attığı tanımın iktidarın farklı boyutlarını da kapsayabilecek bir nitelikte olduğunu kabul etmekle birlikte bu durumun, tanımın fazla geniş bir yaklaşıma sahip olmasına ve iki özne arasındaki *ilişkiyi* ifade etmekten öteye gitmemesine bağlamaktadır.⁴² Yazara göre Dahl da ortaya koyduğu tanımın bu halinden tatmin olmayıp tanımın sosyoloji araştırmalarında kullanılmaya imkân vermeyecek ölçüde geniş olmasından hareketle "*Who Governs?*" eserindeki yaklaşımı geliştirmiştir.⁴³ Bu bağlamda tüm bu tartışmanın iktidarın soyut ve işlevsel tanımları arasındaki ayrımın doğru yapılamamasından kaynaklandığını ifade eden yazar bu ayrımı, kavramsal tanımın neyi aradığını gösterdiğini, işlevsel tanımın ise yapılan araştırmada onu tespit

³⁹ Lukes, **İktidar: Radikal Bir Görüş**, s. 39-40. Baldwin, "**Misinterpreting Dahl on Power**", s. 212. Giddens, **Ulus- Devlet ve Şiddet**, s. 18. Partalcı da Weber'in iktidar tanımından hareketle Dahl'ın tek boyutlu iktidar tanımının pozitif eylemlerle iktidarı sınırladığını ifade etmekte ve iktidarın ikinci boyutu kapsamındaki eleştirilere benzer şekilde Dahl'ın tanımındaki eksikliklere dikkat çekmektedir. Emre Partalcı, **13. ve 14. Yüzyılda Anadolu'da Siyasi İktidarın Hukuki Kavranışı**, s. 7, 8.

⁴⁰ Baldwin bu görüşünü söz konusu makalede "*The Concept of Power*" a hiç atıf olmaması ile destekler. Baldwin, "**Misinterpreting Dahl on Power**", s. 212.

⁴¹ Ibid., s. 212.

⁴² Steven Lukes, **Robert Dahl on Power**, Journal of Politic Power, Cilt: 8, Sayı: 2, 2015, s. 262.

⁴³ Ibid., s. 262.

etmeye yarayacak işaretleri, göstergeleri ifade ettiğini söylemek suretiyle yapmaktadır.

⁴⁴ Neticede Lukes, Dahl'ın iktidar tanımını geliştirdiği ve derinleştirdiği daha yakın tarihli, geniş bir çalışma olan *Modern Political Analysis* 'deki tanıma dayanarak Dahl'ın tanımına en başta getirilen eleştirileri haklı bulmakta ve tanımın bu haliyle iktidarın farklı yönlerini ve iktidar mekanizmalarını kapsamaktan mahrum olacak şekilde dar olduğunu ifade etmektedir.⁴⁵

Bütün bunların yanında iktidarın bu iki boyutlu tanımına da eleştiriler getirilmekte ve bu eleştirilerden hareketle iktidara ilişkin üçüncü bir boyuttan da bahsedilmektedir. İktidara ilişkin üçüncü boyutu ortaya atan Lukes, iki boyutlu iktidar yaklaşımının da eleştirdiği tek boyutlu iktidar yaklaşımı gibi kendisini *karar alma süreçleri* ve *çatışmalar* ile sınırladığını ifade etmektedir.⁴⁶ İki boyutlu ve tek boyutlu iktidar yaklaşımlarına getirdiği eleştirileri üç başlık altında toplayan yazar ilk olarak söz konusu yaklaşımların *fiili davranışların* incelenmesine odaklandığını ve böylece bütün bir iktidar uygulamasını bireyin *somut karar alma süreçlerine* sıkıştırdığını, kararları bireylerin alternatifler arasında yaptığı bilinçli seçimler olarak kabul ettiğini ifade etmektedir.⁴⁷ Neticede birey ve bireyin tercihleri üzerinden üretilen bu yaklaşımların, iktidarın kolektif yönünü göz ardı ettiğini, “...bir kolektivitenin politikasının veya eyleminin açıkça görünür olduğu ancak belli bireylerin kararlarına veya davranışlarına dayandırılmadığı kolektif eylem fenomeninin...” hesaba katılmadığını ileri sürmektedir.⁴⁸

Yazarın ikinci eleştirisi ise, iki görüşün de klasik tanımdaki iktidarın üzerinde kullanıldığı öznenin manipülasyonunu ve bu özne üzerindeki otorite kullanımını gözden

⁴⁴ Ibid., s. 264.

⁴⁵ Lukes, **Robert Dahl on Power**, s. 270.

⁴⁶ Lukes, **İktidar: Radikal Bir Görüş**, s. 42-43.

⁴⁷ Ibid., s. 43.

⁴⁸ Ibid., s. 43-45.

kaçırdığı yönündedir. Bu bağlamda her ne kadar iki boyutlu görüş iktidar çatışmasının önlenmesine odaklansa da yine de bir çatışma etrafında düşüncesini geliştirir diyen yazar, “...*enformasyonun kontrolü, kitle iletişim araçları ve sosyalleşme süreçleri...*” aracılığı ile kullanılan iktidarın varlığından bahseder.⁴⁹

Son olarak, bireylerin çatışma yaratacak bir sorun öngörmedikleri veya tahayyül edemedikleri ve bu sayede herhangi bir şikâyetle bulunmadıkları kabullenilmiş durumların varlığı halinde de bu bireyler üzerinde bir tür iktidar uygulaması mevcut olduğunu söyleyen yazar, bu tür iktidar uygulamalarının göz ardı edildiğini ifade etmektedir. Bu noktada “...*şikâyetin olmamasını sahici bir uzlaşmaya eşit saymak...*” yanlışından bahseden yazar bu tür iktidar kullanımlarını da *sinsi* ve *en üstün* iktidar kullanımları olarak nitelemektedir.⁵⁰

İktidarın farklı boyutlarına ilişkin söz konusu tartışmanın yanında iktidar kavramı üzerine geliştirilmiş başka yaklaşımlar da mevcuttur. Bu yaklaşımlar arasında Michel Foucault’nun iktidar analizi, hem “*iktidarın dördüncü boyutu*” gibi bir tartışmaya kaynak teşkil ettiğinden hem de sonraki araştırmacılar üzerindeki etkisinden hareketle ön plana çıkmaktadır. Foucault esas olarak iktidar olgusu üzerine çalışmamakla birlikte ele aldığı konunun -öznenin nesneleştirilmesi ve rasyonelleşme tiplerinin- anlaşılması açısından iktidar üzerine yaklaşımlar geliştirmiştir.⁵¹ Yukarıda verilen iktidar kavramına ilişkin tartışmalara dâhil olmayan Foucault, çalışmalarındaki esas unsurun özne olduğunu ve toplumdaki *özneleştirme kiplerini* incelediğini ifade etmektedir.⁵² Bu bağlamda iktidar olgusunu ona verilen karşılıklar üzerinden anlamaya çalışan Foucault, toplumdaki belirli rasyonelleşme süreçlerindeki direniş biçimleri

⁴⁹ Ibid., s. 45-47.

⁵⁰ Ibid., s. 47-48.

⁵¹ Michel, Foucault, **Özne ve İktidar**, Ayrıntı Yayınları, 6. Basım, İstanbul 2019, s. 58.

⁵² Ibid., s. 57. Bu bağlamda Foucault bir iktidar teorisi ortaya koymamakta iktidar analizinde bulunmuş olmaktadır.

üzerinden bir ilişki olarak tanımladığı iktidarı anlamlandırmaktadır.⁵³ “*İktidarın mikrofiziği*” olarak adlandırılan bu bağlam dâhilinde toplumda mevcut bulunan iktidar mekanizmaları, stratejileri ve iktidar örgütlenmeleri ele alınmaktadır.⁵⁴ Özünde bir tür ilişki olan iktidar, ağlar şeklinde bütün toplumsal hayatı sarmaladığı için iktidar ilişkilerinin mevcut olmadığı bir toplum düşünmek mümkün değildir.⁵⁵ Bu iktidar ilişkilerinin nasıl analiz edilmesi gerektiği sorusunu soran yazara göre kurumlara odaklanılmalıdır, fakat Foucault bu noktada iktidarı kurumlar üzerinden analiz etmenin değil kurumların iktidarını analiz etmenin gerektiğini ifade eder.⁵⁶

Öte yandan devlet iktidarı üzerine de analizler geliştiren yazarın bu noktada merkeze aldığı kavramlar ise *pastoral iktidar* ve *rasyonel iktidardır*.⁵⁷ Devletlerin tarihsel süreç neticesinde merkezileşerek, iktidarının kapsamını genişletmesi neticesinde, nüfus üzerinde uygulanan *bütünselleştirici iktidar* ile iktidar tekniklerinin gelişmesi ile birey temeline inerek uyguladığı *bireyselleştirici iktidarı* nasıl olup da bir araya getirdiğini soran yazar bu sorunun cevabını *pastoral iktidar, polis teorisi ve devlet akli* kavramları üzerinden vermektedir.⁵⁸ Bu kavramlardan *pastoral iktidarın* Antik Yunan ve Roma’da mevcut bulunmadığını ifade eden yazar kavramın İbrani köklerini işaret ettikten sonra Hristiyanlığın bu kavramı nasıl bünyesine kattığını ve değişikliklere uğrattığını açıklar ve nihayetinde modern devletlerin bu kavramı devralışından bahseder.⁵⁹ Foucault, *Pastoral iktidar* kavramını İbrani metinlerinde çokça geçtiğini ifade ettiği çoban-sürü metaforu üzerinden ele alır ve çobanın sürünün her bir üyesi

⁵³ Foucault, **Özne ve İktidar**, s. 61. Peter Digeser, **The Fourth Face Of Power**, The Journal of Politics, 1992, C.: 54, S.:4, s. 985.

⁵⁴ Lukes, **İktidar: Radikal Bir Görüş**, s. 128.

⁵⁵ Foucault, **Özne ve İktidar**, s. 76, 78.

⁵⁶ Ibid., s. 75.

⁵⁷ Abdurrahman Saygılı, **Kutsal Canavar Devlet**, s. 16.

⁵⁸ Foucault, **Özne ve İktidar**, s. 64.

⁵⁹ Abdurrahman Saygılı, **Kutsal Canavar Devlet**, s. 16.

üzerindeki iktidarını, bu iktidarın kapsamını ve uygulamasını modern devlete dair *bireyselleştirici iktidar* diye adlandırdığı kavramla ilişkilendirir.

Öte yandan iktidar ilişkilerinin belirli bir rasyonalite türünü gerektirdiğini ifade eden yazar, devlet iktidarının rasyonalitesinin *devlet akı ve polis teorisinde* olduğunu ifade etmektedir.⁶⁰ Rasyonel bir siyasi iktidar tipi olarak devlet, iktidar uyguladığı nesne üzerindeki gücünü daim arttırmak zorundadır zira toplumsal bağlamda iktidarına rakip olanlar mevcuttur ve ayakta kalabilmek için bu mücadeleyi sürdürmesi gerekmektedir. Bu bağlamda *devlet akı*, amacı “...geniş kapsamlı ve rekabetçi bir çerçevede içinde bu gücü arttırmak olan...” bir tür yönetim tekniğidir.⁶¹ *Polis* kavramı ise devletin bu rekabetçi iktidar mücadelesini sürdürdüğü iktidar alanını ifade eder ve *polis teorisine göre* merkezileşmiş bir iktidar tipi olarak devletin iktidarı her şeyi kapsamaktadır.⁶² *Polisin* nesnesi ise bireyden ziyade nüfustur ve devlet bu nüfus üzerinde, insanlar arasındaki iletişimi sağlayacak şekilde iktidarını yaşamın her alanında kullanır.⁶³ Bu bağlamda *polis teorisinin* işaret ettiği iktidar kullanımı *bütünselleştiricidir*.

Esas olarak “*şiddet*” kavramı üzerine çalışmış olsa da Hannah Arendt’in de özellikle *şiddet* ile iktidar arasındaki ilişkiyi belirlemek maksadıyla geliştirdiği bir iktidar analizi mevcuttur. Arendt’in *şiddet* ile iktidar arasında geliştirdiği bu ayrım ileride askeri iktidar ile siyasi iktidar arasında yapacağımız ayrımı temellendireceğinden burada ele alınması gerekmektedir. Yazar *şiddet* ile iktidar arasındaki ilişkinin çoğunluktaki siyasal kuramcılar tarafından iktidarın en uç şekli olarak kabul edildiğini ve bu neticede “...*şiddeti kendi başına bir fenomen olarak ele almaktan...*”

⁶⁰ Foucault, **Özne ve İktidar**, s. 43.

⁶¹ Ibid., s. 47.

⁶² Ibid., s. 49, 51.

⁶³ Ibid., s. 53.

kaçınıldığını aktarır.⁶⁴ Bu noktada farklı yazarların şiddet ile iktidar arasında kurduğu ilişkiden bahseden yazar, bu yazarların iktidarın uygulandığı kişiyi iktidarı uygulayanın iradesine uygun olarak hareket ettirme şeklindeki tanımları ile Clausewitz'in savaş tanımı arasında bağlantı kurmaktadır.⁶⁵ Clausewitz savaş iradenin düşman tarafa şiddet yoluyla dayatılması neticesinde hâkim kılınması olarak tanımlamaktadır.⁶⁶ Bu tanım ile iktidara ilişkin ortaya atılan tanımlar arasındaki benzerlik mevcut olmakla birlikte Clausewitz'in savaş tanımı öznel olarak şiddet yolu ile yürütülen bir tür iktidar tanımıdır. Bu bağlamda Clausewitz'in "*savaş siyasetin başka yollarla devamıdır.*"⁶⁷ tanımı da düşünüldüğünde yazarın siyaset ile savaş bir noktada bir tuttuğu fakat bunlar arasında kullanılan iktidar aracının türüne dayanarak bir ayrıma gittiği görülecektir.⁶⁸ Arendt, şiddet ile iktidarın iç içe geçtiği bu hali gözeterek "iktidar" "zor" "kuvvet" "otorite" ve "şiddet" kavramları arasında ayrım yapılması gerekliliğinden bahseder.⁶⁹ Bu kavramlara dair tek tek tanımlar geliştiren yazar, iktidarı *kolektif bir eyleme kabiliyeti* olarak kabul eder ve *şiddeti* iktidardan ayırır.⁷⁰ İktidarın mevcut olduğu yerde şiddete ihtiyaç olmadığından bahseder ve iktidarın kaybının ihtimal dâhilinde olduğu hallerde şiddetin ortaya çıktığından bahseder.⁷¹ Bu noktada yazarın şiddetin iktidarın sınır noktasında konumlandığı söylenebilir.

⁶⁴ Arendt, **Şiddet Üzerine**, İletişim Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 2018, s. 45.

⁶⁵ Arendt, **Şiddet Üzerine**, s. 46.

⁶⁶ Carl Von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, Doruk Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2015, s. 29-30.

⁶⁷ Ibid., s. 45. Bu noktada Clausewitz'in tanımını ele alan bir başka yazar olan Foucault ise tanımı tersine çevirerek siyasetin başka yollarla yürütülen bir savaş olduğunu ifade etmekte ve siyaset yoluyla süregelen bir tür *sessiz savaşın* meydana getirildiğini ifade etmektedir. Bkz. Michel Foucault, **Toplumu Savunmak Gerekir**, Yapı Kredi Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2015, s. 31.

⁶⁸ Arendt, Clausewitz'in tanımında belirginleşen şiddetin iktidarın bir görünümü olarak kabulünü Avrupa'da ulus devletlerin ortaya çıktığı süreçte ortaya atılan "mutlak iktidar" nosyonuna bağlamaktadır. Arendt, **Şiddet Üzerine**, s. 48.

⁶⁹ Ibid., s. 53.

⁷⁰ Ibid., s. 54, 67.

⁷¹ Ibid., s. 67.

1.1.2. Egemenlik ve İktidar

Egemenlik kavramı devlet iktidarına ilişkin *modern siyasi-hukuki kavramsallaştırma*⁷² içerisinde ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu neticede kavram, modern devletlerin iktidarlarına ilişkin *hukuksal-kurumsal bir iktidar modeli* olarak da tanımlanmaktadır.⁷³ Egemenlik, modern devlete özgü “özel bir iktidar tipi” anlamında ilk olarak Fransız hukukçu Jean Bodin tarafından kullanılmış olsa da kavrama ilişkin açıklamalar genellikle Machiavelli’nin eserlerinden başlamaktadır. Her ne kadar Machiavelli kavramı hiç kullanmamış olsa da bizzat deneyimlediği siyasi mücadelelerden hareketle egemenliği somutlaştırmış ve kendisinden sonrakilerin egemenlik kavramını düşünebileceği zemini, siyaseti insani bir eylem olarak tanımlayarak yaratmıştır.⁷⁴ Ona göre siyaset tamamen iktidarın doğru araçlarla ve talihin de yardımıyla kazanılması, korunması ve kaybedilmesi ile ilgili bir husus olarak aşkın belirlenimlerden aridir.⁷⁵ Bu noktada Machiavelli iktidar mücadelesinin *gerektiğinde* ahlaki değerlere aykırı davranmayı gerektirebileceğinden bahseder. Bunun yanı sıra dini olguları da iktidar mücadelesinde kullanılan *duruma göre uygun* araçlar olarak siyasetin güdümüne sokar.⁷⁶ Ayrıca Machiavelli iktidar mücadelesi içerisinde kurulacak *yeni prensliklerden* en makbul olanın fiziki güç ile ele oluşturulan ve “...merkezi bir yapılanmayı içerenler...” olduğunu ifade etmektedir.⁷⁷ Fakat Machiavelli her ne kadar iktidarı aşkın unsurlardan arındırmışsa da onu prens ile bağdaştırmış ve iktidarın kaynağının prens olduğunu söyleyerek Bodin’in düşüncesinde

⁷² Cemal Bali Akal, **İktidarın Üç Yüzü**, s. 40.

⁷³ Abdurrahman Saygılı, **Kutsal Canavar Devlet**, s. 201. Kavramın bu neticede modern devletten ayrılmayacağı ifade edilmektedir. Martin Loughlin, **Kamu Hukukunun Temelleri**, s. 161.

⁷⁴ Gérard Mairet, **Egemenlik İlkesi: Modern İktidarın Tarihi ve Temelleri**, s. 15.

⁷⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları (ed.), **Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler**, s. 325, 329, 330.

⁷⁶ Ibid., s. 325.

⁷⁷ Ibid., s. 330.

egemenlik kavramının bir unsuru olarak sayılacak süreklilik unsurunu düşünememiştir.⁷⁸

Kavramı ilk olarak kullanan ve genel bir egemenlik teorisi kuran düşünür ise Jean Bodin'dir.⁷⁹ Bodin eserinde, egemenliği tanımlamakla birlikte onun unsurlarını da ortaya koymakta ve gemi metaforu üzerinden egemenliği somutlaştırmaktadır. Buna göre egemenlik bir geminin güvertesi gibi devletin esas unsurudur ve o olmadan devletin iktidarından bahsedilemez.⁸⁰ Egemenliği mutlak bir iktidar olarak tanımlayan Bodin bu noktada Roma'daki *summum imperium* gibi kavramlara atıf yapmaktadır. Bodin'in kullandığı bunun gibi Roma'dan gelen iktidara ilişkin kavramlar daha çok Roma'nın imparatorluk döneminin, Kilise'nin ve feodal⁸¹ devletlerin iktidar mücadelesinin sürdüğü Orta Çağ'ın kavramsallaştırmasını yansıtır. Bu noktada Bodin'in kullandığı kavramlar ile bu kavramlara ilişkin olarak çalışmamızda yer verilen açıklamalar, çalışmamızda bu kavramların Roma Cumhuriyet dönemi içerisindeki anlamı esas alındığından bağdaşmamaktadır.

Bodin egemenliğin üç unsurundan bahseder. Buna göre egemenlik *mutlaktır* ve toplumdaki en yüksek güce tekabül eder. Egemenin buyruğunun üzerinde herhangi bir buyruk mevcut değildir. Her ne kadar Bodin egemenin dini yasalara uyması gerektiğini ifade etse de bu yasaları yorumlama noktasında nihai yetki de egemende olduğundan bu egemenin iktidarını sınırlamaz.⁸² Ayrıca egemen iktidarını kimseyle paylaşmaz zira iktidarın paylaşılması egemenliği imkânsız kılarak egemenliğin güvertesini teşkil ettiği

⁷⁸ Cemal Bali Akal, **İktidarın Üç Yüzü**, s. 65. Abdurrahman Saygılı, **Kutsal Canavar Devlet**, s. 209.

⁷⁹ Oliver Beaud, "**Egemenlik**", s. 271. Abdurrahman Saygılı, **Kutsal Canavar Devlet**, s. 209.

⁸⁰ Abdurrahman Saygılı, **Kutsal Canavar Devlet**, s. 212.

⁸¹ Oppenheimer kelimenin *fee-od* (*davar sahipliği*) ifadesinden geldiğini ve hayvan sahibinin, hayvanları ödünç vermesi ile başlayan bir düzen olduğunu ifade etmektedir. Franz Oppenheimer, **Devlet**, s. 22.

⁸² Gérard Mairet, **Egemenlik İlkesi: Modern İktidarın Tarihi ve Temelleri**, s. 26.

devleti ortadan kaldırır.⁸³ Bu neticede egemenliğin bir diğer unsuru *bölünemezliktir*. Egemenliğin diğer unsuru ise *sürekliliktir*. Bodin egemenlik ile -Machiavelli'nin kurduğu bağın aksine- yöneteni ayırır. Böylece egemenlik kavramını Orta Çağ'ın kavramsallaştırmasında tanrısal yasalardan kaynaklanan, iktidarın ilkesi olan *auctoritas* ile bu yasalara uygun olarak yönetme yetkisi olan, iktidarın yetkisi *potestas*'ın bir birleşimi olacak şekilde düşünerek onu yönetenin aksine sürekli olarak mevcut bulunan, mutlak bir iktidar olarak tanımlamaktadır.⁸⁴

Her iki düşünür de siyaseti tanrısal yasaya dayanmaktan kurtarır ve onu insani bir eylem haline getirir. Bu sayede de siyasetin esas öznesi olan devleti insanlar arasındaki iktidar mücadelesinin kurumsallaştığı bir yapı olarak telakki etmeye imkân tanınmış olur.⁸⁵ Bu noktada egemenlik kavramı devletin kurumsallaşmış, mutlak, sürekli ve devredilmez iktidarını tanımlamak maksadıyla kullanılır.⁸⁶

Böylece iktidar kavramı ile egemenlik kavramı arasındaki ilişki kurulmuş olur. Egemenlik, “*özel bir iktidar tipi*”⁸⁷ olarak modern devletin toplumsal hayatın her alanına sirayet eden ve Mann'ın ortaya koyduğu dört temel iktidar kaynağını da kapsayan “*bölünmez bir yetenekler demeti*”⁸⁸ olarak anlaşılabilir. Bodin'in egemenliğin mutlak oluşundan bahsederken Roma'daki karma yönetimi aksi bir örnek olarak zikretmesi bu görüşü destekler görünmektedir.⁸⁹ Zira Roma'da toplumsal iktidar kaynakları çeşitli kurumlara ve kişilere bölünmüş bir şekilde heterojen bir yapıda iken

⁸³ Abdurrahman Saygılı, **Jean Bodin'in Egemenlik Anlayışı Çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına Kısa Bir Bakış**, AÜHFD, 2014, C.: 63, S.: 1, s.190.

⁸⁴ Mehmet Ali Ağaoğulları (ed.), **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, s. 408.

⁸⁵ Gérard Mairet, **Egemenlik İlkesi: Modern İktidarın Tarihi ve Temelleri**, s. 15, 16.

⁸⁶ Oliver Beaud, “**Egemenlik**”, s. 272.

⁸⁷ Ibid., s. 271. Loughlin de iktidarın tanımından hareketle egemenlik ile bağlantılı olduğunu ifade etmektedir. Martin Loughlin, **Kamu Hukukunun Temelleri**, s. 147.

⁸⁸ Oliver Beaud, “**Egemenlik**”, s. 273.

⁸⁹ Ibid., s. 274.

egemenlik ile bütün iktidarın devletin elinde toplandığı bir hal tahayyül edilir. Bu neticede modern devleti modern yapan unsur olan egemenliğin anlaşılması onun özünde bir iktidar tipi olmasından hareketle önce iktidar kavramını anlamayı ve modern öncesi iktidar yapıları ile egemen devletlerin iktidar yapılarını incelemeyi gerektirmektedir.

1.2. Michael Mann'ın İktidar Tanımı ve Toplumsal İktidar

Michael Mann'ın toplumsal iktidar teorisi Weberyen bir anlayış içerisinde gelişir. Bunun yanında toplumun teşekkülünü ve toplumsal ilişkilerin şekillenmesini açıklarken klasik sosyolojinin birçok farklı kuramından da yararlanır.⁹⁰ Bu noktada yazar, kendi yaklaşımı ile mevcut yaklaşımları bağdaştırmak adına sosyolojinin temel tartışmalarına dair yorumlarda da bulunmuştur. Biz de Mann'ın teorisini daha iyi anlamak adına Mann'ın bu tartışmalara getirdiği yorumları ve özellikle teorinin şekillendiği Weberyen arka planı ele alacağız. Akabinde ise Mann'ın iktidar teorisini aktarıp, bu teori bağlamında çalışmanın ilerleyen bölümlerinde tahlillerde bulunacağız.

1.2.1. Mann'ın Teorisinin Temelleri

Mann, teorisinin genel hatlarını ve metodolojisini dört ciltten oluşan⁹¹, ilk üç cildi çevrilerek Türkçeye “*İktidarın Tarihi*” başlığıyla aktarılan, “*The Source of Social Power*” adlı eserinin ilk cildinin giriş bölümünde ortaya koymuş ve ilerleyen ciltlerdeki belirli bölümlerle de bu metodolojinin belirli noktalarına açıklık getirmiştir.⁹² *Etkili*

⁹⁰ Mann'ın teorisini, sosyal yapılarıdaki ve tarihsel süreçlerdeki değişimleri şekillendiren esaslı koşullar ve süreçler gibi klasik sosyolojinin temalarını içermesi noktasında bu klasik sosyoloji temaları ile yakından ilintilidir. Randall Collins, **Mann's Transformation of the Sociological Traditions**, “An Anatomy of Social Power” içinde, John A. Hall (Der.), Cambridge University Press, Cambridge 2009, s. 19.

⁹¹ Çalışmanın ilk başta üç cilt olarak planlandığı fakat sonrasında dört cilt teşkil ettiği ifade edilmektedir. Bkz. Michael Mann, **İktidarın Tarihi: Sınıfların ve Ulus-devletlerin yükselişi 1760-1914 Cilt II**, Phoenix Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2012, s. 20 (çevirmenin dipnotu). Bu ciltlerden hâlihazırda ilk üçü Türkçeye çevrilmiştir.

⁹² Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**.

olmak adına oldukça radikal bir giriş yaptığını ifade eden yazar, ilk olarak sosyolojinin klasik yaklaşımlarına dair yorumlarda bulunur.⁹³ Toplumların nasıl birer yapı teşkil ettiği ve nihai olarak belirleyici unsurlarının neler olduğu üzerine süregelen tartışmaları ele alır ve toplumların *üniter birer yapı* olmadıklarını, *toplumsal sistemler* de teşkil etmediklerini ileri sürerek⁹⁴, toplumların “...birden fazla çakışan ve kesişen iktidar ağları...” teşkil ettiklerini ifade eder.⁹⁵ Ona göre toplumların üniter birer yapı olarak kabulü veya bütünlüğe sahip birer *sistem* teşkil ettikleri fikri, insanların toplum erekli oluşuna dair ön kabullerden türemektedir.⁹⁶ Fakat bu ön kabullerin aksine insanların toplumsal bir yaşantı sürmesinin altında yatan neden, toplumsallaşmanın bizahati kendisinin bir ihtiyaç olarak ortaya çıkması değil, insanın *beliren* diğer ihtiyaçlarını tatmin etmek maksadıyla bir araya gelerek bu ihtiyaçlarını karşılama imkânı bulmasıdır.⁹⁷ İnsanların bu *beliren* ihtiyaçlarının ise farklı birtakım yollarla tatmini mümkündür. İşte bu noktada ihtiyaçlarını gidermek amacıyla hareket eden insan⁹⁸,

⁹³ Ibid., s. 12.

⁹⁴ Ibid., s. 12.

⁹⁵ Ibid., s. 13. Mann’ın bu noktada, toplumların iktidar ağları ile örülü olduğu şeklindeki ifadesi Foucault’nun ifadeleriyle paralellik göstermektedir. Zabunoğlu da toplumların pek çok toplumsal iktidar ilişkisini içerdiğini ifade etmektedir. Yahya Kazım Zabunoğlu, **Kamu Hukukuna Giriş- Devlet: Tanım, Kaynak, Unsurlar**, s. 7.

⁹⁶ Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**, s. 26.

⁹⁷ Bu noktada Mann “...insan toplumsaldır ama toplum erekli değildir.” Diyerek bu anlayışını formüle etmektedir. Ibid., s. 26. Zabunoğlu da insanların ortak yararları nedeniyle topluluk halinde yaşadığını ifade etmektedir. Yahya Kazım Zabunoğlu, **Kamu Hukukuna Giriş- Devlet: Tanım, Kaynak, Unsurlar**, s. 35. Akal, insanların maddi sorunlarını çözebilmek adına bir araya gelerek iktidar ilişkilerinden oluşan yapılanmalar teşkil ettiklerini ifade etmektedir. Cemal Bali Akal, **İktidarın Üç Yüzü**, s. 64.

⁹⁸ Mann, insanların yaşamlarındaki hazzı artırmak için mücadele eden, *en azından toplumsal dinamizmi sağlayacak sayıda insan bakımından* rasyonel birer varlık olarak ihtiyaçlarını gidermek amacıyla eylemde bulunduğunu kabul etmekle birlikte bu kabulden türeyen “güdüsel” modellerin, yani insanların bu hazzı güdülerinden kaynaklanan unsurları bir önem sıralaması neticesinde ortaya koyan modellerin temelde nihai öncelik sorunu ile bir bağının olmadığını söylemektedir. Ona göre insanların bu hazzı güdülerini yalnızca “...yeterli sayıda insan onlara bir dinamizm verecek kadar ön itkiye sahip olmasını...” sağlamaktadır. Bkz. Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**, s. 16.

beliren çok sayıdaki farklı ihtiyaçlarını gidermek amacıyla hareket eder ve bu amaçlarla da çok sayıda farklı toplumsal ilişki inşa eder. Böylece üniter bir toplumdan ziyade insanlar arasında farklı toplumsal ilişki ağları meydana gelmiş olur. Bu toplumsal ağlar çoğu zaman birbirleriyle çakışmakta, kesişmekte ve çeşitli şekillerde birbirlerini etkilemektedir.

Bu toplumsal iktidar ağları üzerinden *nihai öncelik* ya da *belirleyen* sorununa değinen Mann'a göre toplumlar yalnızca bir etkenin belirleyiciliği veya nihailiği üzerinden tahlil edilemeyecek derecede karmaşık yapılardır ve birçok farklı unsurun etkisi neticesinde şekillenirler.⁹⁹ Mann'ın bu yaklaşımı, Marksist teorilerin ekonomik unsurların belirleyiciliği iddiasına karşıt şekilde başka unsurların da toplumlar üzerindeki etkisi olduğunu ifade eden Weber'in yaklaşımı ile paralellik gösterir. Marksist yaklaşıma göre üretim biçimlerinin şekillendirdiği ekonomik faktörler üst yapıyı teşkil eden diğer toplumsal unsurlara temel teşkil etmekte ve toplumsal yaşantının genel karakterini üretim ilişkileri belirlemektedir.¹⁰⁰ Her ne kadar Marx eserlerinde hiçbir zaman "*nihai belirleyen*" "*nihai etken*" gibi ifadeler kullanmamış olsa da Marksistlerin benimsediği metot ekonomik unsurların belirleyiciliğini ortaya

⁹⁹ Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**, s. 14. Stefan Breuer, **Review on The Sources of Social Power: A History of Power from the Beginning to A.D. 1760. Vol. 1. By Michael Mann**, American Journal of Sociology, Cilt:92 Sayı:5, 1987, s.1266-1268. Bu noktada Mann'ın, Weberyen bir sosyolog olarak, Marksist teorinin ekonomik etkenlerin belirleyiciliği tezine zıt bir tutum izlediği açıktır. Giddens de toplumsal iktidar kaynaklarından herhangi birisinin belirleyiciliğine dayanan görüşleri reddettiğini ifade etmektedir. Anthony Giddens, **Ulus- Devlet ve Şiddet**, s. 17. Benzer şekilde Saygılı ve Zabunoğlu da ekonomik iktidar dışındaki diğer iktidar tiplerinin etkisinin Marx'ın kuramında göz ardı edildiğini ifade ederek, Mann'ın ortaya koyduğu iktidar tiplerine vurgu yapmaktadırlar. Abdurrahman Saygılı, H. Gökçe Zabunoğlu, **Kavramsal ve Kuramsal Açından Devlet Üzerine Notlar**, s. 163.

¹⁰⁰ Karl Marx, **Seçme Sosyoloji Yazıları** (Çev.: Özer Ozankaya), Cem Yayınevi, 2. Basım, İzmir 2018, s.89.

koyar.¹⁰¹ Bu hususta Thomas Bottomore'un hazırladığı derlemede Engels'in mektuplarından aktardığı bir bölüm açıklayıcıdır:

“...Geri kalan her şey pasif, sadece ekonomik durum sebeptir ya da tek başına etkindir demek yanlış olur. Daha çok, son tahlilde daima hakim olan ekonomik zorunluluk temeli üzerinde bir karşılıklı etkileşim vardır...”¹⁰²

Weber'e göre ise ekonomik durumlar her zaman nihai belirleyici unsurlar olmayabilmekte ve bireylerin dini inanışları, toplumsal değer yargılarının şekillendirdiği itibar, onur vs. gibi unsurlar ekonomik unsurları da şekillendirebilmekte ve belirleyici olabilmektedir.¹⁰³ Bu nedenle toplumsal duruma etki eden birden çok unsur içerisinde ekonomik temelli olanların belirleyici olduğunu söylemek mümkün değildir.¹⁰⁴ Öte yandan sosyolojik bir analizde bulunmak için de bu unsurlardan bazılarını konu edinmek, bunlar üzerinden toplumsal tahlillerde bulunmak kaçınılmazdır.¹⁰⁵ Mann bu noktada Weber'in ortaya attığı *ideal tipler metodolojisini* kendisinin de kabul ettiğini ifade etmekte ve dört temel iktidar kaynağına ilişkin geliştirdiği teorinin bu anlamda toplumların karmaşık yapısını analiz etmek için uygun modeli sağladığını ileri sürmektedir.¹⁰⁶ Weber'in çalışmalarında kullandığı “*ideal tipler metodolojisinin*” karşılaştırmalı tarihsel sosyolojik incelemelere imkân tanıyan doğası, Mann'ın toplumsal iktidarın tarihine ilişkin, neredeyse bütün bir insanlık tarihini kapsayacak denli kapsamlı çalışmasından bir iktidar kuramı çıkarmasına imkân tanımıştır. Weber, tarihsel sürece yayılmış şekildeki farklı toplumsal durumların meydana getirdiği birçok farklı durumu, bunların birlikte değerlendirilmesini sağlayacak şekilde soyutlayarak

¹⁰¹ Karl Marx, **Sosyoloji ve Felsefe** (Çev.: Ardaş Margosyan), Belge Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2006, s. 20.

¹⁰² Karl Marx, **Sosyoloji ve Felsefe**, s. 21.

¹⁰³ Bryan S. Turner, **Klasik Sosyoloji**, s. 353, 354.

¹⁰⁴ Laurent Fleury, **Max Weber**, s. 32.

¹⁰⁵ Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**, s. 14.

¹⁰⁶ Ibid., s. 15.

ortaya çıkarılan *ideal tipleri* karşılaştırmalı bir çözümleme yapmaya yarayan birer *düşünsel araç* olarak kabul etmektedir.¹⁰⁷ İdeal tiplerin bu şekilde kullanımı farklı örneklerin yarattığı çeşitlilik içerisinde anlamlı bir netice çıkarma adına bazı unsurları öne çıkarmakta ve farklılıkları gidermek adına idealize etmektedir.¹⁰⁸ Mann da aynı doğrultuda hareket ederek, toplumsal iktidarın tarihini takip ettiği çalışmasında ortaya koyduğu *ideal tipler* üzerinden, dört iktidar ağının ve bu ağların sosyo-mekansal örgütlenmesinin ön plana çıktığı iktidar ağları ile örülü bir toplum tahayyül ederek bir iktidar kuramı geliştirmiştir.

1.2.2. Toplumsal Tabakalaşma Teorileri ve Mann'ın İktidar Teorisi

Toplumsal tabakalaşma teorileri genel olarak iki temel eksen üzerinde şekillenmektedir.¹⁰⁹ Bu eksenlerden ilki toplumun ekonomik sınıflar temelinde farklı tabakalar teşkil ettiği ve bu tabakalar arasındaki sömürü ilişkisini ihtiva ettiği teorisidir. Toplumların, toplumu oluşturanların ekonomik durumları üzerinden farklı sınıflara ayrıldığı düşüncesi çok daha önceki dönemlerde de ifade edilmiş olsa da esas anlamını Marksist teoride bulur.¹¹⁰ Marksist teoriye göre toplum içerisinde, üretim araçlarının sahipliği ile birlikte, bir grup insanın emeği üzerinden meydana gelen artık değere sahip olarak zenginleşen ve çeşitli araçlarla bu zenginliğini sürdüren burjuva sınıfı ile emeği burjuva sınıfının mensupları tarafından sistematik olarak sömürülen bir işçi sınıfından oluşan bir tabakalaşma mevcuttur. Weber'e göre ise toplumsal tabakaları oluşturan tek unsur ekonomik değildir. Birinci bölümde aktarılan iktidar tanımlarına öncülük edecek

¹⁰⁷ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları** (Çev.: Taha Parla), Hans H. Gerth, C. Wright Mills (Yay. Haz.), Metis Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2019, s. 85. Laurent Fleury, **Max Weber** (Çev.: Işık Ergüden), Dost Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2009, s. 31.

¹⁰⁸ Abdurrahman Saygılı, **Kutsal Canavar Devlet**, s. 186-187.

¹⁰⁹ Bryan S. Turner, **Klasik Sosyoloji** (Çev.: İdil Çetin), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2015, s. 352.

¹¹⁰ Marx, toplumsal sınıfların varlığını ve bunların ekonomik temellerini kendisinden önceki araştırmacıların zaten fark etmiş olduklarını ifade eder. Karl Marx, **Sosyoloji ve Felsefe**, s.7.

şekilde, iktidarı toplumsal bir eylem içerisinde bir ya da birden fazla kişinin başkalarının direncine rağmen kendi iradelerini üstün kılması olarak tanımlayan Weber¹¹¹, ekonomik iktidarın toplumda var olan iktidar ilişkilerinden yalnızca biri olduğunu ifade eder.¹¹² Toplamlar farklı iktidar ilişkilerinin yarattığı farklı toplumsal tabakaları barındırmaktadır. Bu noktada “sınıf” ekonomik iktidar ilişkilerinin, yani sahip olunan mal ve değerlerin iradeyi gerçekleştirmek üzere harcanmasıyla gerçekleştirilen ve temelinde mülkiyet yatan iktidar ilişkilerinin şekillendirdiği ve aynı durumdakilerin aynı “sınıf” konumunda tabakalaşması ile ortaya çıkan bir olgudur.¹¹³ Sınıf olgusunun yanı sıra “statü grupları” ve “partiler” de farklı toplumsal tabakalaşmalar teşkil ederler.¹¹⁴

Statü, Weber’e göre toplum içerisinde benimsenmiş herhangi bir değere bağlı olarak onurlu sayılmakla elde edilen bir olgudur ve onur sahibi bireylerin oluşturduğu bir tabakalaşma teşkil eder.¹¹⁵ Tabakalaşmanın özü benimsenmiş değerler neticesinde elde edilmiş bir üstünlüğün iktidar aracı olarak toplumsal ilişkilere etki etmesidir. Statü gruplarının, sınıflar ile bağlantısı olmakla birlikte sınıf durumları ile statü grupları çoğu zaman çakışmazlar ve hatta zıt düşebilirler. Fakat statünün devam ettirilmesi çoğu zaman ekonomik koşullara bağlı olduğundan bunların kesiştikleri de olur.¹¹⁶ Statü sahipliği kendine has bir yaşam biçimi ile belirginleşir ve kendini diğerlerinden ayıracak şekilde *değer ve fırsatların tekelleşmesine* neden olur. Statü onuruna sahip olanlar bu

¹¹¹ Max Weber, **Ekonomi ve Toplum Cilt 2**, Yarı Yayınıılık, 1. Baskı, İstanbul, 2012, s. 292. Max Weber, **Sosyolojinin Temel Kavramları** (Çev.: Medeni Beyaztaş), Yarı Yayınıılık, 11. Baskı, İstanbul 2018, s.65.

¹¹² Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, s. 204.

¹¹³ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, s. 205, 206. Bryan S. Turner, **Klasik Sosyoloji**, s. 353. Max Weber, **Ekonomi ve Toplum Cilt 2**, s. 293.

¹¹⁴ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, s. 205. Max Weber, **Ekonomi ve Toplum Cilt 2**, s. 297.

¹¹⁵ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, s. 210. Bryan S. Turner, **Klasik Sosyoloji**, s. 353.

¹¹⁶ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, s. 210, 211.

farklılıklarını hem fiziki hem de manevi yollarla somutlaştırırlar.¹¹⁷ Bu somutlaştırma birtakım ekonomik gereklilikleri beraberinde getirse de sadece ekonomik iktidarın varlığının statü durumuna bir etki etmeyeceğini ve ekonomik iktidarın yalnızca statüyü destekler mahiyette bir güç olduğunu ifade eden Weber¹¹⁸, bu durumu “yeni zenginlerin” statüsel durumlarının ancak yaşam tarzını veyahut diğer farklılaşma unsurlarını statü grupları ile bağdaşır şekilde değiştirdikten sonra statü gruplarının içerişine dahil olabildiklerini ifade ederek açıklar.¹¹⁹

“Parti” ise bazı kaynaklarda “iktidar” olarak da tanımlanmakla birlikte¹²⁰ Weber tarafından siyasi iktidar ile bağdaştırılır ve “...bir sosyal kulüp içerisinde ya da bir devlet içerisinde...” var olabileceği ifade edilir.¹²¹ Bir toplumda “parti” tabakalaşmasının oluşmasının koşulu ise asgari düzeyde bir toplumsallaşma, Weber’in deyişiyle “...belli ölçüde rasyonel bir düzeye ve bu düzeni yaptırımlarla uygulamaya hazır bir görevli kadrosuna sahip olma...” dır.¹²² Partiler, çoğu zaman belirli sınıf ve statü gruplarının çıkarlarını temsil etmekle birlikte her zaman bunlarla tam olarak kesişmemekte ve farklı toplumsal tabakalar yaratarak bu tabakların iradelerini her türlü yolla siyasal alanda gerçekleştirmeye imkan tanımaktadır.¹²³ Böylece Weber, toplumların sınıf, statü ve parti grupları teşkil edecek şekilde farklı düzlemlerde tabakalaştığını ifade etmektedir.

Mann, her iki eksenin de üzerinde mutabık olduğunu ifade ettiği bu üçlü tabakalaşma teorisine büyük ölçüde katıldığını belirtmektedir.¹²⁴ Böylece klasik

¹¹⁷ Max Weber, **Ekonomi ve Toplum Cilt 1**, Yarıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2012, s. 427.

¹¹⁸ Max Weber, **Ekonomi ve Toplum Cilt 2**, s. 292.

¹¹⁹ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, s. 216.

¹²⁰ Bryan S. Turner, **Klasik Sosyoloji**, s. 352.

¹²¹ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, s. 217.

¹²² Ibid., s. 218.

¹²³ Ibid., s. 218.

¹²⁴ Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**, s.22.

sosyolojik yaklaşımlar içindeki konumunu belli eden yazar, Weber'yan bir çizgiye kendini konumlandırmakla birlikte, Weber'in toplumsal tabakalaşma teorisinden birkaç noktada sapmaktadır. Weber'in *sınıf*, *statü* ve *parti* olarak ortaya koyduğu ve temelde Marksist görüş ile aynı paydada bulunduğu, toplumsal tabakaları Mann “*iktidar kaynakları*” olarak nitelemektedir. Burada Mann'ın yaptığı esasen, Weber'de toplum içindeki farklı düzlemlerdeki tabakalaşmaları ifade eden bu kavramların temelindeki, söz konusu tabakalaşmayı ve bir tabakanın diğer bir tabaka üzerindeki iradi üstünlüğünü meydana getiren iktidar tiplerini, bu tabakalar ile özdeşleştirecek şekilde tasnif etmektir. Böylece *sınıfsal* tabakalaşmaya yol açan bir iktidar kaynağı, *statüsel* tabakalaşmaya yol açan başka bir iktidar kaynağı ve *parti* bazında tabakalaşmaya yol açan -siyasi ve askeri olmak üzere- iki iktidar kaynağı ortaya çıkmış olmaktadır. Bunlardan ilk ikisi olan *sınıf* ve *statü*'den önemli ölçüde memnun olduğunu ifade eden yazar, *sınıf*'ı ekonomik iktidar olarak, *statü*'yü ise ideolojik iktidar olarak adlandırmaktadır.¹²⁵ Mann'ın bu üçlüden esaslı olarak saptığı nokta *parti*'nin *siyasi iktidar* ile *askeri iktidar* olarak bölünmesi neticesinde iki ayrı iktidar kaynağını içerisinde barındırdığı görüşüdür ve Mann'ın teorisinin özgün yanının bu husus olduğu ifade edilmektedir.¹²⁶

Mann'ın “*parti*”ye karşılık gelen *siyasi iktidar* içerisinde bir de *askeri iktidar* türetmesi literatürde birçok karşı çıkışı beraberinde getirmiştir.¹²⁷ Tezin üçüncü bölümünde bu toplumsal iktidar tipleri Roma'daki çeşitli kavramlarla bağdaştırılacağından ve askeri iktidarın siyasi iktidardan ayrı bir toplumsal iktidar tipi ve ayrı bir sosyo-mekansal örgütlenme teşkil ettiği görüşü bu bölümde

¹²⁵ Ibid., s.22.

¹²⁶ Ralph Scroeder, **Introduction: The IEMP model and its critics**, “An Anatomy of Social Power” içinde, John A. Hall (Der.), Cambridge University Press, Cambridge 2009, s. 1.

¹²⁷ Gianfranco Poggi, **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, s. 4-7. Gianfranco Poggi, **Political Power Un-Manned: A Defence of the Holy Trinity from Mann's Military Attack**, “An Anatomy of Social Power” içinde, John A. Hall (Der.), Cambridge University Press, Cambridge 2009, s. 135-149.

benimseneceğinden, Mann'ın dört iktidar kaynağını ele alacağımız devam eden bölümde bu tartışmaları aktarmak gerekecektir.

Bu neticede Mann'ın iktidarın kaynakları teorisi dört temel iktidar kaynağına dayanmakta ve bu model “*İEAS modeli (ideolojik, ekonomik, askeri, siyasi)*”¹²⁸ şeklinde formüle edilmektedir.¹²⁹ Bu dört iktidar kaynağı, yani ideolojik iktidar, ekonomik iktidar, askeri iktidar ve siyasi iktidar, esasında insanların amaçlarına erişmek maksadıyla birbirleriyle girdikleri iktidar ilişkileri neticesinde ortaya çıkan birçok iktidar ağından bazılarıdır. Toplamlar, bu dört iktidar ağı gibi birçok farklı iktidar ağından oluşmaktadır. Öne çıkan dört iktidar ağının detaylarına girmeden önce Mann'ın bu iktidar ağlarını çeşitli eksenlerde konumlandığı iktidar tanımlamalarına yer vermek gerekir.

Mann, ilk olarak iktidarı bir *araç* olarak kabul ettiğini ifade etmekte ve bu noktada Parsons'ın tanımına katılır görünmektedir.¹³⁰ İnsanlar farklı ihtiyaçlarına cevap veren birçok farklılaşan toplumsal ilişkinin meydana getirdiği toplumsal ağlar içerisinde, bu ağlar dahilinde elde ettikleri iktidar ile amaçlarına ulaşırlar. Dolayısıyla iktidar amaçlara ulaşmak için kullanılan bir araçtır, güçlü bir araç olması hasebiyle kovalanır olabilirken, salt bir amaç olarak mevcut olamaz.¹³¹

Öte yandan iktidar diyalektik bir süreç içerisinde gelişen kolektif ve dağıtımçı yönleri sahiptir. Weber'in iktidar tanımından hareket eden Mann'a göre Weber'in ve onunkine benzer iktidar tanımlarının eksik yönü iktidarı sadece dağıtımçı yönünden ele

¹²⁸ İngilizcesiyle, “*IEMP Model*” (*ideological, economic, military, political*).

¹²⁹ İktidarın bu şekilde farklı kaynaklara veya tiplere ayrılmasının gerekli olup olmadığı üzerine bir tartışma için bkz. Emre Partalcı, **13. ve 14. Yüzyılda Anadolu'da Siyasi İktidarın Hukuki Kavramı**, s. 10, 11.

¹³⁰ Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**, s. 17.

¹³¹ Ibid., s. 17.

almaları, kolektif yönünü ıskalamış olmalarıdır.¹³² Bu iktidar tanımları iktidarı sıfır toplamı kabul etmekte ve aktörler arasındaki mücadele neticesinde, mevcut bulunan sabit orandaki iktidarın aktörler arasında paylaşıldığını, dolayısıyla bir aktörün iktidarını arttırması için başka bir aktörün iktidar kaybının kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir. Fakat Mann, iktidarın bu dağıtımçı yönünün yanında, aktörlerin bir araya gelmeleri suretiyle gelişen ve böylece bir araya gelen aktörlerin iktidarlarının artışı mümkün kılan kolektif bir yönün de varlığından bahsetmektedir. Hatta iktidarın bu kolektif yönü toplumsal iş bölümü neticesinde gelişerek diyalektik bir süreç dahilinde dağıtımçı iktidarı doğurmaktadır.¹³³ Mann'a göre kendisine haz veren şeyleri amaçlayan ve aksinden ise kaçınacak şekilde rasyonel olarak hareket eden insanlar, bu amaçlarına ulaşmak maksadıyla kaçınılmaz olarak hem doğayla hem de diğer insanlarla ilişkiye girmektedir. Toplumsal işbölümü ve toplumsal örgütlenmeler ise insanlar arasındaki bu toplumsal ilişkiler içerisinde gelişen kaçınılmaz olgulardır. Mann, kolektif iktidarın içerisinde geliştiği işbölümü ve örgütlenme ilişkileri içerisinde, *denetim ve eşgüdüm sağlayıcı* fonksiyonları olan işlerde ve örgütlerde yer edinenlerin bu konumları nedeniyle avantajlı hale geldiklerini, böylece diğerleri üzerinde iktidar elde ettiklerini ve bu iktidarı kurumsallaştırarak sürekli kıldıklarını ifade etmektedir.¹³⁴ İktidarın dağıtımçı yönü işte bu süreç sonucunda meydana gelmekte ve üzerlerinde *örgütsel olarak üstünlük sağlanan* kişiler üzerinde iktidar tesis edilmiş olmaktadır.¹³⁵ Dolayısıyla İktidarın bu iki yönü eş zamanlı ve iç içedir, bu ikisi arasında diyalektik bir ilişki vardır.¹³⁶

¹³² Ibid., s. 17.

¹³³ Ibid., s. 17, 18.

¹³⁴ Ibid., s. 18.

¹³⁵ Ibid., s. 18.

¹³⁶ Ibid., s. 17, 18.

Mann'ın toplumsal iktidarı tanımlarken yaptığı tasniflerden bir diğeri ise iktidar tiplerini yaygın veya yoğun ve otoriter veya dağınık iktidarlar olarak tasnif etmesidir.¹³⁷ Mann bu tasnifler sayesinde dört temel iktidar tipinin ortaya çıktığını ifade eder.¹³⁸ Yaygın iktidar, kapsama alanı hem fiziksel hem de beşerî olarak geniş olan ve fakat işbirliği düzeyi asgari düzeyde olan iktidarlara refere eder. Yoğun iktidar ise yaygın iktidarın aksine işbirliği ve örgütlenme düzeyi yüksek olan iktidarlara ifade etmekle birlikte yaygın iktidar gibi kapsama alanları geniş olabilmektedir.¹³⁹ Yaygın ve yoğun iktidarlar daha örgütlü iktidar yapılarını ifade ederken, bunlardan daha az örgütlü olan iktidar yapıları da mevcuttur. Mann bu iktidar yapılarını karşılayacak şekilde, kendiliğinden gelişen ve merkeziyet teşkil etmeyen iktidarı, “dağınık iktidar” kavramıyla ifade etmektedir. Son olarak ise dağınık iktidarın aksine bilinçli bir şekilde gelişen ve merkezi olan iktidarlara tanımlamak için de “otoriter iktidar” kavramını kullanır.¹⁴⁰ Mann bu tanımları yaptıktan sonra, bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde ele alacağımız dört temel iktidar tipini, bu tanımlar ile bağdaştırarak, her birinin ne tür iktidar yapıları teşkil ettiklerini açıklar. Örneğin buna göre askeri iktidar, otoriter bir iktidar iken aynı zamanda yoğun da bir iktidardır. Zira askeri iktidarın gerektirdiği *emir-komuta düzeni, disiplin, yüksek mobilizasyon ve merkezi yapı* bu hali doğurmaktadır.¹⁴¹

1.2.3. Dört Toplumsal İktidar Ağı ve Örgütlenmesi

Yukarıda da belirtildiği üzere Mann'a göre toplumlar birçok kesişen ve çakışan iktidar ağı ile örülü vaziyettedir. Bu iktidar ağlarından bazıları diğerlerinden daha etkili olmaları hasebiyle öne çıkmaktadır. Bu noktada Mann'ın yaptığı, çok sayıdaki iktidar

¹³⁷ Giddens'in hükmetmenin “kapsamı” ve “yoğunluğuna” ilişkin yaptığı açıklamalar Mann'ın yaygın ve yoğun iktidar kavramları ile paralel görünmektedir. Giddens, *Ulus- Devlet ve Şiddet*, s. 19.

¹³⁸ Michael Mann, *İktidarın Tarihi Cilt I*, s. 19.

¹³⁹ Ibid., s. 19.

¹⁴⁰ Ibid., s. 19.

¹⁴¹ Ibid., s. 20.

ağlarından bireylerin ya da kolektif bir bütünün amacına ulaşmasında daha etkili olan dört tanesini ve bu dört iktidar tipinin teşkil ettiği sosyo-mekansal örgütlenmeleri ön plana çıkarmaktır.¹⁴² Daha önce de ifade edildiği gibi Mann'a göre sosyolojik bir araştırma yapmak için bu şekilde bazı toplumsal olguların ön plana çıkarılması ve onlar üzerinden toplumsal ilişkilerin tahlil edilmesi kaçınılmazdır ve Mann'dan önceki sosyologların da yaptığı esasında bundan ibarettir.¹⁴³

Mann, Weber'in tabakalaşma teorisinden hareketle ve büyük oranda bu tabakalaşma teorisini benimseyerek, Weber'in toplumsal tabakaları ile bağdaştırdığı dört iktidar tipi ve bu tiplerin doğurduğu iktidar örgütlenmelerinden bahseder. IEAS modeli diye adlandırılan bu modelde etkinliği ile ön plana çıkan *ideolojik, ekonomik, askeri* ve *siyasi* dört iktidar tipi ve örgütlenmesi mevcuttur.

İdeolojik iktidar kaynağını insanların dünyayı anlamlandırma ihtiyacından türeyen ve bu anlamlandırma kategorilerini etkilemek yoluyla kullanılabilen, paylaşılan ahlaki norm ve değerler üreten ya da *estetik ve ritüel pratiklere katılma* ihtiyacına dayanan bu anlamda da yaygın ve dağınık bir iktidar olarak karşımıza çıkan bir iktidar kaynağıdır.¹⁴⁴ İdeolojik iktidar kaynağından türeyen örgütlenmeler ise genellikle dinler ve ideolojilerdir. *Ekonomik iktidar* ise insanların ihtiyaçlarını karşılamak adına gerçekleştirdikleri üretim ve bu üretileni dağıtma ve tüketim süreçleri üzerinde türeyen ve süreçler üzerinde denetim ve düzenleme imkânı sağlanması ile işlerlik kazanan bir tür iktidardır. Mann'a göre ekonomik iktidar da ideolojik iktidar gibi yaygın ve fakat dağınık değil yoğun bir iktidar teşkil eder.¹⁴⁵ *Askeri iktidar* ise şiddete ve fiziksel gücün etkinliğine dayanan, Mann'ın deyiimiyle *en kör fakat en yoğun iktidar aracı* olarak

¹⁴² J. M. Whitmeyer, **Mann's Theory of Power- A (Sympathetic) Critique**, The British Journal of Sociology, 1997, C.:48 S.: 2, s. 212.

¹⁴³ Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**, s. 14.

¹⁴⁴ Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**, s. 36-37. Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt II**, s. 15.

¹⁴⁵ Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**, s. 37. Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt II**, s. 16.

şiddetin örgütlenmesi ve bu örgütlü şiddetin kullanılması neticesinde arzu edilen iradenin üstün kılınmasına imkân tanıyan bir tür iktidardır.¹⁴⁶ Genel olarak savaş zamanlarında yoğun olarak ön plana çıksa da barış zamanında da şiddete dayalı çeşitli zorlama yolları ile kullanılmaktadır.¹⁴⁷ Askeri iktidar bir merkezde toplanarak bu şekilde yoğun bir iktidar teşkil edebilirken aynı zamanda Mann’a göre diğer iktidar tiplerinin sınırlarını aşabilecek şekilde dış bölgeler doğru genişleyen ve fakat genişledikçe lojistiğin de etkisiyle yoğunluğunu kaybeden bir şekilde yaygın bir hal de almaktadır. *Siyasi iktidar ise* Mann tarafından devlet iktidarı ile eşitlenmekle birlikte merkezi olarak, belirli bir bölgedeki toplumsal yaşantının düzenlenmesinin faydasından kaynaklanmaktadır.¹⁴⁸ Mann her ne kadar zora dayalı bir iktidar olarak askeri iktidarı siyasi iktidardan ayırsa da siyasi iktidarı tanımlarken de “zor’a dayalı” olduğundan bahsetmekte ve bu bölgesel düzenlemelerin arkasında gerektiğinde uygulanabilecek veya salt varlığı ile etki edebilecek bir zor kullanma gücünün olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada Mann’ın askeri iktidarı siyasi olandan ayırmasına ise, askeri iktidarın her ne kadar siyasi iktidar olarak çoğu zaman devlet içerisinde mevcut olsa da siyasi iktidardan belirli ölçüde özerkleşmesi ve böylece ayrı bir iktidar tipi teşkil etmesidir.

Mann’ın tanımladığı bu dört toplumsal iktidar kaynağı hiçbir surette yalın olarak toplumsal hayatta mevcut bulunmamaktadır. Toplumsal hayat içerisindeki iktidar örgütlenmeleri bu dört kaynaktan da unsurları bünyesinde barındırarak bunların bileşiminden bir iktidar yaratır. Bu noktada toplumsal iktidarın kaynakları iç içe geçer ve birbirlerini destekler. Fakat ortaya çıkan bu konfigürasyonun öne çıkan ve baskın olan iktidar kaynağı onu tanımlama noktasında öne çıkarılmaktadır. Bu nedenle *siyasi iktidar örgütlenmesi* olarak tanımlanan bir toplumsal örgütlenmenin, örneğin devletin

¹⁴⁶ Michael Mann, *İktidarın Tarihi Cilt I*, s. 39-40. Michael Mann, *İktidarın Tarihi Cilt II*, s. 17.

¹⁴⁷ Michael Mann, *İktidarın Tarihi Cilt I*, s. 39.

¹⁴⁸ Michael Mann, *İktidarın Tarihi Cilt I*, s. 40-41. Michael Mann, *İktidarın Tarihi Cilt II*, s. 17.

salt siyasi iktidara dayandığı anlamı çıkmamaktadır. Bu iktidar örgütlenmesi hem siyasi iktidar kaynağından hem askeri, ekonomik ve ideolojik iktidar kaynaklarından beslenmekte ve bunların bileşiminden teşkil olmaktadır.

2. Bir Toplumsal İktidar Örgütlenmesi Olarak Roma Cumhuriyeti

2.1. Cumhuriyet Öncesi Roma ve Cumhuriyetin Doğuşu

2.1.1. Krallık Dönemi Roma'sı ve Roma'nın Kuruluşu

Roma'nın kurulduğu coğrafyadaki en eski yerleşim, paleolitik döneme kadar dayandırılmakla birlikte Roma olarak kabul edilebilecek bir şehrin ve Roma'da ilk krallığın ortaya çıkışı M. Ö. 8'inci yy. olarak kabul edilmektedir.¹⁴⁹ Atlan, Latium bölgesinde mevcut bulunan Latin köylerinin Etrüsk işgali ile birlikte birer şehir haline geldiğini ve böylece Roma şehrinin kurulduğunu anlatır.¹⁵⁰ Bu anlatı çoğu kaynakta da ifade edilen Roma'nın Latin ve Etrüsk köklerine dair anlatılara uygundur. Fakat Roma'nın kuruluşuna dair bütün bilinenler esasında mitik birer hikâyeden ibarettir.¹⁵¹ Roma'nın kuruluşuna dair günümüze ulaşmış somut bir kanıt mevcut değildir¹⁵² ve bu hikâyeler çoğunlukla Plutharkos, Polybios ve Titus Livius gibi Yunan veya Romalı tarihçilerin anlatılarından kaynaklanmaktadır. Plutharkos'un ve Livius'un aktardığı,

¹⁴⁹ Sabahat Atlan, **Roma Tarihinin Ana Hatları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2018, s. 4-12.

¹⁵⁰ Sabahat Atlan, **Roma Tarihinin Ana Hatları**, s.11.

¹⁵¹ Gardner, Roma'nın kuruluşuna dair anlatıların olağanüstü öğeler içermediğinden “mitik” olarak adlandırılmayacağına, bunlara “efsane” demenin daha uygun olduğuna ilişkin görüşü aktarmaktadır. Bkz. Jane F. Gardner, **Roma Mitleri** (Çev.: Salim Korkmaz), Phoenix Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2012, s. 7. Erçelik, Roma'nın kuruluşuna dair iki temel efsane olduğunu, bunlardan ilkinin Romulus ile Remus'un öyküsünü anlattığını, diğerinin ise bu efsanenin daha da öncesine giderek Aeneas'ın hikayesini anlattığını ifade etmektedir. Pelin Atayman Erçelik, **Roma'nın Kuruluş Efsaneleri**, Doğu Batı Dergisi, S.: 50, Romalılar II, Ankara 2009, s. 15.

¹⁵² Halil Demircioğlu, **Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7. Baskı, Ankara 2019, s.36. Romanın ilk dönemine ait kaynakların azlığı üzerine bkz. V. Diakov, S. Kovalev, **İlkçağ Tarihi Cilt 2: Roma** (Çev.: Özdemir İnce), Yordam Kitap, 2. Basım, İstanbul 2011, s. 11-14. Yakın zamanda Roma'da yapılan arkeolojik çalışmalarda bulunan ve M.Ö. 6. Yüzyıla tarihlendirilen bir mezar, Roma'nın kurucusu Romulus ile ilişkilendirilse de söz konusu mezar üzerine tartışmalar halen devam etmektedir ve mezarın Romulus'a ait olduğu fikri kabul görmüş değildir. Söz konusu mezara ilişkin bkz. “Romulus mystery: Experts divided on 'tomb of Rome's founding father’”, <https://www.bbc.com/news/world-europe-51587892>, (e.t.: 01.04.2021).

çoğunlukla birbirleriyle paralel ilerleyen resmi Roma kuruluş efsanesi ise kısaca şöyledir:¹⁵³ Truva kahramanlarından olan Aeneas, Truva savaşından sonra şehirden kaçır ve İtalya'ya gelerek kendisi gibi savaştan sonra kaçan Truvalılar ile birlikte Latium bölgesine yerleşirler.¹⁵⁴ Aeneas'ın oğlu Ascanius ise bu bölgede Alba Krallığını kurar. Bu soydan gelen Alba Kralı Nomitor, Remus ve Romulus'un büyük babalarıdır. Kral Nomitor kardeşi Amulius ile giriştiği iktidar mücadelesini kaybeder ve tahttan indirilerek krallığı kardeşine bırakır.¹⁵⁵ Amulius, tahttan indirdiği kardeşinin kızını da Nomitor'un soyu devam etmesin diye Hestia Tapınağı'nda rahibe yapar.¹⁵⁶ Fakat tüm bunlara rağmen bir şekilde hamile olan kız, kuzeni Antho'nun da yardımıyla doğumdan sonra kimsenin haberi olmaksızın doğan ikiz erkek çocukları bir sepet içerisinde nehre bıraktırır. İşte bu sepetteki ikiz çocuklar Roma'yı kuracak olan Remus ve Romulus kardeşlerdir. Remus ve Romulus kardeşler bu hadiseden sonra bir dişi kurt tarafından bulunur ve emzirilir.¹⁵⁷ Fakat bu noktada Plutharkos Latince de hem kurda hem de hayat kadınlarına “*lupus*” dendiğine dikkat çekerek hikâyenin farklı bir boyutunun olabileceğini, kardeşlerin bir hayat kadını tarafından bulunup bakılmış olabileceğini de belirtir.¹⁵⁸ Daha sonra bir çoban tarafından yetiştirilen kardeşler, tahttan indirilen dedelerinin de gizli yardımlarıyla iyi bir eğitim alırlar ve gerçek soylarını öğrendiklerinde Kral Amulius'a karşı gelerek onu öldürürler. Sonrasında Alba

¹⁵³ Plutharkos, **Theseus- Romulus: Paralel Hayatlar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Basım, İstanbul 2020, s.41-48. Livy, **The Early History of Rome: Books I-V of The History Of Rome From Its Foundations** (Çev.: Aubrey De Séincourt), Penguin Books, 3. Baskı, Londra 2002.

¹⁵⁴ Livy, **The Early History of Rome**, s.35. Vergilius Aeneas'ın hikayesini aynı adlı destan ile aktarır.

¹⁵⁵ Ibid., s.37.

¹⁵⁶ Ibid., s.37. Plutharkos, **Theseus- Romulus**, s. 41.

¹⁵⁷ Livy, **The Early History of Rome**, s.38.

¹⁵⁸ Plutharkos, **Theseus- Romulus**, s. 42. Livius da buna benzeri bir şekilde ikizleri bulan Faustulus'un bir hayat kadını olduğunu ve çocuklara onun baktığını anlatır. Bkz. Livy, **The Early History of Rome**, s.38.

Krallığının başına dedeleri Nomitor'u tekrar getirerek yeni bir şehir kurmak üzere Alba'dan ayrılırlar.¹⁵⁹

Bu anlatı da dikkat çeken hususlardan birisi Roma'nın köklerinin Truva'dan kaçan bir Yunanlıya dayandırarak, Yunan kültürel mirasına sahip çıkılmasıdır.¹⁶⁰ Roma'nın düşünsel hayatına büyük bir etkisi olan Antik Yunan medeniyeti böylece Roma ile devamlılığını sağlamış olur ve Romalılar da öykündükleri ve etkisinde kaldıkları Yunan düşünürlerin birer ardılı haline gelmiş olurlar.¹⁶¹ Bu hikâyenin yanı sıra bazı yazarlar Roma'nın kuruluşuna dair daha gerçekçi birer açıklama getirmektedirler. Bu yazarlar Roma'nın tarihini ilk Etrüsk kralları olan krallık döneminin son üç kralı ile başlatmakta ve şehrin kökenini Etrüsklere bağlamaktadırlar.¹⁶² Biz her ne kadar gerçekliği şüpheli olsa da Roma'nın siyasi tahayyülüne olan etkisini göz önüne alarak¹⁶³ Plutharkos'un anlattığı hikâyeyi kabul edip Roma'yı Romulus'dan itibaren ele alacak ve Romulus ile birlikte krallık döneminin yedi kralından bahsedecek, Roma Cumhuriyeti'ni meydana getiren

¹⁵⁹ Livy, **The Early History of Rome**, s.39. Benzer yönde bkz. Pelin Atayman Erçelik, **Roma'nın Kuruluş Efsaneleri**, s. 20.

¹⁶⁰ Charles Freeman, **Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları**, Dost Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2003, s.357.

¹⁶¹ Romalılar her zaman Yunan medeniyetine ilgi duymuşlardır ve hatta Roma'da yunanca konuşmak ve yazmak bir tür üstünlük de belirtir. Bu hususta özellikle en önemli Romalı düşünürlerden biri olan Cicero'nun Senato'da veya sair yerlerde sıradan insanların anlamasını istemediği siyasi konularda arkadaşlarıyla yunanca konuşması önemli bir göstergedir.

¹⁶² Muvaffak Akbay, **Umumi Amme Hukuku Dersleri 1**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1958, s.107-108.

¹⁶³ Roma'nın kuruluşuna dair hikayelerin gerçekliklerinin ötesinde, Roma'nın düşünce dünyasının ve yaşantısının kavranması açısından olmazsa olmaz olduğuna dair bkz. Eric H. Cline, Mark W. Graham, **Antikçağ İmparatorlukları: Mezopotamya'dan İslamiyet'in Doğuşuna**, Say Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2020, s.243. Jane f. Gardner, **Roma Mitleri**, s. 12. Ağaoğulları ve Köker de bu mitik hikayelerin gerçekliğinin önemli olmadığını, önemli olanın bunların Roma kurumlarını etkilemiş olması olduğunu ifade etmektedir. Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, İmge Yayınları, 9. Baskı, Ankara 2020, s. 17.

dinamiklere ve krallık döneminin önemli olaylarına, Roma Cumhuriyeti'ni ve kurumlarını daha iyi anlamak adına kısaca değineceğiz.

Roma, yukarıda da bahsedildiği üzere iki kardeş olan Remus ve Romulus tarafından kurulmuşsa da daha kuruluşundan itibaren bu iki kardeş arasında bir iktidar mücadelesi olagelmıştır. Roma'nın belki de ilk iktidar mücadelesi diyebileceğimiz olay, Roma şehrinin nereye kurulacağı üzerine cereyan eder.¹⁶⁴ Neticede Roma'nın kurulduğu yer olan Palatino Tepesi Cicero'nun ve birçok yazarın sıklıkla bahsettiği üzere stratejik bir konumda yer almaktaydı.¹⁶⁵ Şehrin buraya kurulması Romulus'un fikri iken Remus şehrin Aventine Tepesi'ne kurulmasını istemekteydi.¹⁶⁶ Şehrin kurulacağı yer üzerine olan bu mücadelenin belirleyicisi ise daha o zamanlarda dahi Roma için ne kadar önemli bir yeri olduğunu bize gösteren *augur* 'luk kurumu ve kehanetlerin yorumlanması olmuştur.¹⁶⁷ Her iki kardeşin de şehrin kurulmasını istedikleri tepelere çıkıp kehanet beklemeye başlaması sonrasında ilk kehanet Remus'a görünür ve Remus altı akbaba¹⁶⁸ gördüğünü söyler. Romulus ise buna karşılık olarak on iki adet akbaba gördüğünü iddia ederek kehanetlerin kendinden yana olduğunu söyler. Romulus'un bu

¹⁶⁴ Plutharkos, **Theseus- Romulus**, s.48.

¹⁶⁵ Cicero, **Devlet Üzerine** (çev.: C. Cengiz Çevik), İthaki Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2018, s.160. Halil Demircioğlu, **Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet**, s.35. Palatino Tepesi'nin stratejik önemine dair bkz. Eric H. Cline, Mark W. Graham, **Antikçağ İmparatorlukları: Mezopotamya'dan İslamiyet'in Doğuşuna**, Say Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2020, s.240. Ayrıca Cicero'nun Platon'dan etkilenecek ifade ettiği üzere Roma şehrinin deniz kenarına değil, fakat denize de ulaşımı olan bir tepeye kurulması onun uzun ömürlü olmasında önemli bir faktördür. Recai Galip Okandan, **Roma Amme Hukuku**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944, s. 349-350. Cicero'nun bu görüşünü Machiavelli de paylaşır görülmektedir. Niccolo Machiavelli, **Siyaset Üzerine Konuşmalar**, (Çev.: Hakan Zengin), Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2017, s. 25.

¹⁶⁶ Livy, **The Early History of Rome**, s.39.

¹⁶⁷ Ibid., s.39-40.

¹⁶⁸ Akbalar, Romalılar nezdinde özel bir yere sahiptir. Plutharkos bu durumu akbaların yalnızca leşlerle beslenerek başkaca canlılara ve ekinlere zarar vermemesine ve hatta kendi türdeşlerinin leşlerini dahi yememesine ve ortalıkta çok fazla görülmemesine dayanarak akbaların başka diyarlardan geldiğine inanılmasına bağlamaktadır. Bkz. Plutharkos, **Theseus- Romulus**, s. 48.

kehaneti gördüğü hususu tartışmalıdır, birçok yazar Romulus'un bunu Remus'un kehanetinin üzerine çıkmak için uydurduğunun söylendiğini ifade eder.¹⁶⁹ Romalılar en başından beri doğayı izleyerek geleceğe dair belirtiler aramayı ve bu belirtilere uygun davranmayı gerekli görmüşlerdi ve bu hususta olduğu gibi bütün önemli kararları almadan önce de kehanetlere başvurmaktaydılar.¹⁷⁰ Fakat Romalıların din ile kurdukları, ilerde detaylı olarak anlatılacak olan karşılıklılık esasına dayanan ilişki neticesinde bu kehanetlerin yorumlanması meselesi çoğu zaman siyasi aktörlerin etkisi ile çarpıtılmakta ve iktidar mücadelesi verenler bu kehanetleri yorumlama işini kendi amaçlarını gerçekleştirmek maksadıyla kullanmaktaydılar. Esasında bu durum Roma'da dinin ve dini kurumların siyasi karar alma süreçlerinde nasıl birer iktidar aracı haline geldiğini göstermektedir. 15'inci yüzyılda Livius'un kitaplarını okuyarak onlardan İtalya'nın birliğini sağlayacak hükümdar için dersler çıkaran Machiavelli de bu duruma dikkat çekmiş ve hükümdarlara böyle durumlarda nasıl davranmaları gerektiği konusunda öğütlerde bulunmuştur.¹⁷¹

Şehrin nereye kurulacağı tartışmasının akabinde bir önemli olay daha meydana gelir ki bu olay da Romulus'un kardeşi Remus'u öldürmesidir. Anlatıya göre şehrin Palatine Tepesi'ne kuran Romulus, sonrasında şehrin sınırlarına hendek kazılmasına başlar. Çalışmalar sırasında şehrin istediği yere kurulmamasına kızan Remus işleri engellemeye çalışır ve şehrin hendeklerle belirlenen bu ilk sınırlarını geçmeye kalkar.¹⁷² Bunun üzerine çıkan tartışmada Remus öldürülür.¹⁷³ Daha sonra Romulus şehrin bu ilk sınırlarını belirlemek üzere bir saban ile şehrin etrafını kazdırır ve surun yapılacağı yeri ortaya çıkarmış olur. Bu alana da ilerde detaylı olarak anlatılacağı üzere surun arka

¹⁶⁹ Plutharkos, **Theseus- Romulus**, s. 48.

¹⁷⁰ Demircioğlu, **Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet**, s.67. Atlan, **Roma Tarihinin Ana Hatları**, s.20-21.

¹⁷¹ Machiavelli, **Siyaset Üzerine Konuşmalar**, s. 78-80.

¹⁷² Livius bu hikâyeden bahsederken Plutharkos'un aksine bir hendekten değil yarım duvardan bahseder. Bkz. Livy, **The Early History of Rome**, s. 40.

¹⁷³ Plutharkos, **Theseus- Romulus**, s. 49. Pelin Atayman Erçelik, **Roma'nın Kuruluş Efsaneleri**, s. 21.

tarafı anlamında “*pomerium*” denir.¹⁷⁴ Şehrin sınırlarını belirten “*pomerium*” kutsal bir anlamı da ihtiva eder¹⁷⁵ ve ilerleyen yıllarda bu sınırların içine silahlı olarak ya da askeri yetkilere sahip olarak girilmesi yasaklanacaktır. Böylece şehrin sivil yönetimi askeri iktidarın şiddete dayalı iktidarından korunmuş ve siyasal iktidar ile askeri iktidar ayrılmış olur.¹⁷⁶ Hikâyeye göre “*pomerium*” un bu işlevi ve şehrin sivil yönetimini kutsayan mahiyeti işte bu ilk vakaya yani Remus’un “*pomerium*”u aşması sonrasında öldürülmesine dayanır. Şiddet uygulayarak şehrin yönetimine karşı engellemelere girişen Remus’un öldürülmesiyle şehrin yönetimi saf şiddetten korunmuş olur.¹⁷⁷

Şehir kurulduktan sonra Roma hızlı bir şekilde büyümeye başlamış ve yönetime dair ilkeler yavaş yavaş ortaya çıkmıştır.¹⁷⁸ Bu evredeki önemli olaylardan biri “*patricii*” sınıfının oluşturulması ve ileride Roma yönetiminin en esaslı parçası olacak Senato’nun öncülü sayılan Roma’nın büyük ailelerinin aile babalarından (*pater*

¹⁷⁴ Pomerium’un kökenine dair bu anlatı Plutharkos’un iddiası olmakla birlikte bu hususta ileride de değinileceği üzere farklı görüşler de mevcuttur. Bkz. Roger Antaya, **The Etymology of Pomerium**, The American Journal of Philology, 1980, C.: 101, S.: 2, s. 184-189. Pomerium’un kökeninin Romulus’un bu fiiline dayandığı genel kabul gören görüş olmakla birlikte, onu şehri genişleten Servius Tullius’a itaf edenler de bulunmaktadır. Bernadette Liou – Gille, **Le pomerium**, Museum Helveticum, 1993, C.: 50, S.: 2, s. 94.

¹⁷⁵ Bu sınırlar ilerleyen yıllarda diğer halklardan alınan yeni tanrılara tapınılan alanlar ile Roma’nın ilk tanrılarına tapınılan alanları ayıracaktır. André Magdelain, **Jus Imperium Auctoritas: Etudes des Droit Roman**, Collection de l’École Française de Rome 133, 1990, s. 209. Bernadette Liou – Gille, **Le pomerium**, s. 101.

¹⁷⁶ Pomerium’un fonksiyonunu askeri olan ile siyasi olanı ayırmak olduğuna dair bkz. Bernadette Liou – Gille, **Le pomerium**, s. 94.

¹⁷⁷ Bu yönde bir yorumu Çevik, Davis’den aktarır. Bkz. C. Cengiz Çevik, **Cicero’nun Devleti**, Yapı Kredi Yayınları, 1 Baskı, İstanbul 2017, s. 81.

¹⁷⁸ Roma’nın kurulduğu vadideki bataklıkın kurutulması ve kanalizasyon sistemleri inşa edilmesi hadiseleri, bazı yazarlarca, on binlerce metre küp toprağı taşımanın gerektirdiği organize ve planlı insan gücü dolayısıyla Roma’da güçlü bir siyasal mekanizmanın ortaya çıkmasını sağlayan faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bu tip organizasyonların gerektirdiği iş bölümü ve uzmanlaşmanın toplumsal hiyerarşiyi ortaya çıkaran bir etkiye sahip olduğu da ifade edilmektedir. Eric H. Cline, Mark W. Graham, **Antikçağ İmparatorlukları**, s.240.

*familias*¹⁷⁹) “babalar konseyi”nin meydana getirilmesidir.¹⁸⁰ Burada belirtmek gerekir ki kurulan bu “*babalar konseyi*” Cumhuriyet dönemi Senato’su gibi icrai yetkilere sahip değildir, hatta danışma kurulu olarak bile kararlara etkisi oldukça kısıtlıdır. Fakat bu konsey, Senato gibi Roma iktidar örgütlenmesinde merkez teşkil eden bir kurumu öncelemesinden hareketle ilerde tahlil edeceğimiz farklı iktidar tiplerinin çoğu açısından bir kaynak teşkil etmesi neticesinde ayrıca bir önemi haizdir.

Romalıların, sabin kızlarını kaçırmaları ve bu neticede gelişen olaylar sonucunda Sabinler ile Romalıların ittifakı da dönemin önemli olaylarından. Roma’nın kadın nüfusundaki eksiklik neticesinde¹⁸¹, Sabinlere verilen bir ziyafet sonrasında evlilik çağındaki Sabin kızlarının kaçırılması ile cereyan eden olaylar, iki toplumu karşı karşıya getirmiştir. Anlatılara göre Sabinler ile Romalılar arasındaki savaşı engelleyen ise savaş neticesinde hem kocalarının hem de ebeveynlerinin ölümünü engellemek isteyen kaçırılan sabin kızları olmuş ve yapılan anlaşma gereğince sabin kızları Romalılar ile birlikte kalmışlardır. Bu hadise Roma’nın ilerleyen yıllarda da benimseyeceği diğer kavimleri kendi bünyesine dahil ederek genişleme stratejisinin ilk örneğini gösterdiğinden önemlidir.¹⁸² Birleşme sonrasında Roma yönetiminde bir Sabin kralı ile Romulus eş tutularak bulunmuşlardır. Bu neticede Sabinler ile soyları kesişen Roma’da Sabin kökenli krallar da bulunmuştur. Bu krallardan en önemlisi ise Numa Pompilius’tur.

¹⁷⁹ Freeman, *pater familias’a* ilişkin Roma’nın erken dönemlerine tarihlenen mezarlık kazılarında görüldüğü üzere ailedeki erkeklerin aile babasının etrafına gelişigüzel gömüldüğünü ve bu mezarlar ile aile babasının mezarı arasındaki farklılıkların *pater familias’ın* erken dönemden kalma bir görünüşünü yansıttığını ifade etmektedir. Charles Freeman, **Mısır, Yunan ve Roma**, s. 359.

¹⁸⁰ Cicero, **Devlet Üzerine**, s. 161, 165.

¹⁸¹ Engels bu nevi durumların temelinde, çiftlenme evlilikleri ve soy içi evlenme yasaklarının yattığını ifade etmektedir. Bkz. Friedrich Engels, **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 4. Basım, İstanbul 2020, s.34. Roma’da nüfusun devamlılığını sağlamak adına sabin kızlarının kaçırılması hadisesinin organize edildiğine dair bkz. Eric H. Cline, Mark W. Graham, **Antikçağ İmparatorlukları**, s.244.

¹⁸² Ibid., s.244.

Roma'nın ikinci kralı ve bazılarına göre Roma'nın neredeyse esas kurucusu sayılabilmesine yol açacak kadar Roma'ya etki eden Numa Pompilius zamanında dini kurumların ve devletin dininin tesis edilmesi dönemin en kayda değer yanıdır.¹⁸³ Sabın kökenli olan Kral Numa Pompilius, Romulus'un aksine savaşçı bir kral değildir.¹⁸⁴ Livius, Numa ile başlayan süreci şöyle ifade eder: “...Roma en başta silah gücü ile kurulmuştu; yeni kral ise halka bu sefer güçlü yasalara ve dini ritüellere dayanan ikinci bir başlangıç bahşediyordu.”¹⁸⁵ Livius'un da bahsettiği üzere Numa daha çok getirdiği dini ritüeller, inanışlar ile dini kurumlar ile tanınır. Bunlardan en önemlileri Pontifex raihpleri, vesta bakireleri gibi kültlerdir. Egeria isimli bir periden aldığı ilham ile hareket ettiği söylenen Numa, bunların yanında dini ritüelleri de bir standarda sokmuş bunların nasıl gerçekleştirileceklerine dair kurallar ortaya koymuştur.¹⁸⁶ Cicero, Numa'nın dini konularda yaptığı bu reformların Pythagoras'dan aldığı derslerden kaynaklandığının aktarıldığını ifade etmekle birlikte ikisi arasındaki dönem farkı nedeniyle buna imkân vermemektedir.¹⁸⁷ Numa'nın bu dönemde yaptıkları ilerde “ideolojik iktidar” olarak adlandıracağımız, Romulus döneminde de daha basit formlarını gördüğümüz, bir toplumsal iktidar tipinin, ilk kurumsal ve örgütlü örneklerini vermekte, Roma'da çok önemli olan ideolojik iktidarın temellerini teşkil etmektedir.

Numa'nın krallık döneminin ardından sırasıyla Tullus Hostillius, Ancus Marcius, Tarquinius Priscus, Servius Tullius ve Tarquinius Superbus'un krallık dönemleri gelmektedir. Bunlardan son üçü Etrüsk kökenli krallardır ve bunlardan sonuncusu olan Tarquinius Superbus'un tahttan indirilmesi ve kentten kovulması ile Roma'nın Krallık Dönemi sona erer. Superbus'un kovulması ile krallık döneminin

¹⁸³ Machiavelli, *Siyaset Üzerine Konuşmalar*, s. 68.

¹⁸⁴ Demircioğlu, *Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet*, s. 37.

¹⁸⁵ Livy, *The Early History of Rome*, s. 53.

¹⁸⁶ Ibid., s. 54.

¹⁸⁷ C. Cengiz Çevik, *Roma'da Siyaset ve Felsefe*, İthaki Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2019, s. 35-36.

bitmesi hadisesi Roma’da monarşi kurumuna ve Kral olgusuna bakışı son derece etkilemiştir. Cumhuriyet döneminin algısı bu olay üzerinden şekillenir ve Romalıları kralları ve onların zalimane hareketlerini hatırlatan sembollere dahi duyulan nefreti besleyen olaylar bu dönemde yaşanmıştır. Bu nedenle izleyen bölümde son kralın Roma’dan kovulması hadisesine kısaca değinilecektir.

2.1.2. Son Kralın Roma’dan Kovulması ve Bunun Roma’ya Etkileri

Üç Etrüsk kökenli kralın en sonuncusu olan Tarquinius Superbus, beşinci kral Tarquinius Priscus’un oğlu, kendinden önceki kral Servius Tullius’un ise damadıdır. Servius Tullius gibi köle kökenli birinden ziyade bir “*tarquinius*” olan kendisinin kral olması gerektiğini düşünen Superbus Servius Tullius’u öldürür ve böylece babasının tahtına oturmuş olur.¹⁸⁸ Superbus’un tahta gelişi kanlı olur, Servius’u desteklediğini düşündüğü senatörleri de öldürten Superbus, öldürülen kralın adına cenaze töreni düzenlenmesine izin vermediği gibi kralın gömülmesine dahi izin vermez.¹⁸⁹ Senato tarafından seçilmiş bir Kral olmayan Superbus, Senato’yu çoğu zaman dikkate almamış, halk nezdinde de zalimane uygulamaları ile anılır olmuştur.

Superbus’un ve neticede Roma’da krallığın sonunu getiren vaka ise Superbus’un oğlu Sextus’un Collatinus’un karısı Lucretia’ya tecavüz etmesi olmuştur.¹⁹⁰ Bu olay sonrasında Lucretia’nın intihar etmesi bardağı taşıran son damla olmuş ve Brutus’un liderliğinde başlayan ayaklanma neticesinde Kral Tarquinius Superbus şehirden kovulmuştur. Her ne kadar bu hadisenin temelinde yatan neden Superbus’un gayri ahlaki eylemleri gibi görünse de temeldeki esas sebebin Senato’yu teşkil eden aile reislerinin Kral Superbus’un Senato’yu dikkate almaması neticesinde yaşadıkları

¹⁸⁸ Livy, **The Early History of Rome**, s.86.

¹⁸⁹ Ibid., s.87.

¹⁹⁰ Demircioğlu, **Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet**, s. 39. Bu olaya ilişkin daha detaylı anlatı için bkz. Eric H. Cline, Mark W. Graham, **Antikçağ İmparatorlukları**, s.245-246.

hoşnutsuzluk olduğu ve Superbus'un kovulması hadisesinin bu açıdan bakıldığında aristokrat tabakanın monarşik yönetime verdiği bir tepki niteliğinde olduğu, Senato'nun Superbus'un kovulmasında takındığı aktif tutum işaret edilerek ifade edilmektedir.¹⁹¹ Kovulan Superbus, bir süre şehre yeniden dönmenin planlarını yapsa ve de komşu krallıkların yardımını arasa da bunu başaramamıştır. Böylece Roma'da krallık dönemi sona ermekte ve Brutus'un ilk consüllerden seçilmesi ile Cumhuriyet Dönemi başlamış olmaktadır.

Son kralın kovulması hikâyesi Roma'nın monarşiye bakış açısını şekillendiren en temel tarihi olaydır. Zira Cumhuriyet dönemi boyunca bilhassa Cumhuriyet'in son dönemlerinde iktidarın tek bir kişide toplandığı veya bir siyasi figürün fazlasıyla güçlenerek ön plana çıktığı dönemlerde sıklıkla bu hikâyeye atıf yapılmakta ve Roma'daki son kralın zalimlikleri ve neticesinde sonunun nasıl olduğu hatırlatılmaktadır.¹⁹² Bunun yanında krallığa duyulan nefretin¹⁹³ neticesinde krallık tacı, taht ve ergüvan renkli kıyafetler gibi semboller de kullanımdan kaldırılmıştır. Özellikle Sezar döneminde, bu sembollerin Sezar tarafından yeniden kullanılmaya başlanması, Sezar'ın tekrar krallığı getirme amacında olduğu şüphesini uyandırmış ve tartışmalara neden olmuştur. Sezar'ın öldürülmesi hadisesinde de suikastın planı yapılırken son kralı öldüren Brutus'un soyundan gelen Marcus Junius Brutus ön plana çıkarılmış, böylece son kralın kovulması hikâyesi üzerinden halk nezdinde Sezar'ın öldürülmesinin meşruiyeti sağlanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla son kralın kovulması hadisesi ve bu hadisenin Romalılar nezdinde bıraktığı hatıra, Roma'da iktidarın tek elde toplanmasına nasıl bakıldığını gözler önüne sermektedir.

¹⁹¹ V. Diakov, S. Kovalev, **İlkçağ Tarihi Cilt 2: Roma**, s. 49.

¹⁹² Cicero, **Devlet Üzerine**, s. 69.

¹⁹³ Reginald H. Barrow, **Romalılar**, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2006, s. 33.

2.1.3. Roma'nın Ruhu: Patricii – Pleb Mücadelesi ve Karma Yönetim

Son kralın kovulması ile birlikte, bu hadisede Senato'nun üstlendiği rol¹⁹⁴ ile bağlantılı olarak Roma'da baskın olan yönetim organı Senato haline gelmiş ve böylece Roma'nın yönetimi aristokratik bir görünüme bürünmüştür.¹⁹⁵ Senato, daha önce de belirtildiği üzere Roma'nın kurucu ve asil ailelerinin reislerinden müteşekkildir. Dolayısıyla buradan yola çıkarak Cumhuriyet döneminin başlarında aile reislerinin, yani patricii'lerin Roma yönetiminde hâkim bir konumda olduğunu söylemek mümkündür. Fakat Roma'nın toplumsal yapısını ve bu yapı içerisinde gelişen iktidar ilişkilerini anlamak için Roma toplumunun iki esas toplumsal tabakası olan patricii ve pleb'ler arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin pleb'lerin lehine bir şekilde zaman içinde yaşadığı gelişimi bilmek gerekmektedir.¹⁹⁶ Zira bu tabakalaşma, toplumsal iktidar ağlarının hepsine sirayet edecek şekilde merkezi bir konum teşkil etmekte ve askeri, siyasi, ideolojik ve ekonomik iktidar ağlarının her biri hem bu tabakalaşmayı beslemekte hem de ondan etkilenmektedir.¹⁹⁷

Roma kuruluşundan beri süregelen tabakalaşmış bir toplumsal yapıyı haizdir.¹⁹⁸ Bu tabakalaşmanın oluşmasına zaman içerisinde meydana gelen birçok farklı olgu yol

¹⁹⁴ Demircioğlu, son kralın kovulmasına ilişkin anlatılagelen efsanevi hikâyenin esasında bir bahane teşkil ettiğine işaret ederek, “...son Etrüsk kralı Roma'da cumhuriyet prensibine kurban gitmiştir...” tespitinde bulunmaktadır. Ayrıca bu hadisenin aristokratların başında olduğu bir ihtilal olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Halil Demircioğlu, **Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet**, s. 47, 71.

¹⁹⁵ Sabahat Atlan, **Roma Tarihinin Ana Hatları**, s. 25. Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.), **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, s. 168. Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 19.

¹⁹⁶ Wolfgang Kunkel, **An Introduction to Roman Legal and Constitutional History**, (Çev.: J. M. Kelly), 2. Baskı, Oxford University Press, 1966., s. 7.

¹⁹⁷ Mann, Senatoryu oluşturan Patricii'ler ile Pleb'ler arasındaki ikiliği Roma'da mevcut bulunduğunu ifade ettiği üç ikilikten biri olarak ele alır ve siyasi yapının temelinde bunların bulunduğunu ifade eder. Bkz. Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**, s. 297.

¹⁹⁸ Halil Demircioğlu, **Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet**, s. 53. Sabahat Atlan, **Roma Tarihinin Ana Hatları**, s. 31. Eşref Küçük, **Roma Halkının İki Özgürlük Kalesi: Provocatio ad Populum ve**

açmıştır. Mann'ın işaret ettiği süreçlerle paralel olarak diğer şehirler karşısında güvenliğin sağlanması ve şehirdeki yoğun iskân çalışmaları gibi örgütlü bir güce gereksinim duyan olguların varlığı bu tabakalaşmanın ortaya çıkmasında etkili olmuş gibi görünmektedir. Bu organizasyonlar içerisinde gerçekleşen iş bölümünde, denetim ve eşgüdüm mekanizmalarında görev alanlar zamanla diğerleri üzerinde iktidar sahibi olmuşlardır. Eşgüdüm ve denetim mekanizmalarında kimlerin görev aldığı hususu ise Romalıların daha aile içerisinde başlayan ve ölmüş olan aile babasının tanrılaştırılması gibi olgular barındıran aile babaları yani “patres” kültü ile yakından bağlantılıdır. Daha krallık döneminden itibaren mevcut bulunan ve toplumsal yaşantıda söz sahibi olan “babalar meclisi” gibi yapılar muhakkak ki bu eşgüdüm ve denetim mekanizmalarında söz sahibi olmuşlardır. Öte yandan Roma'nın kuruluşundan beridir gelen aile soylarının yanına zamanla Roma'nın sürekli büyümesi ve dışarıdan gelenlere kapalı olmayan toplum yapısı nedeniyle bunlara sürekli başka insanlar da eklenmiştir.

Diğerlerinden daha önce gelmeleri hasebiyle özellikle ilk yıllarında tarıma ve hayvancılığa dayalı bir topluluk olan Roma'da¹⁹⁹ tarım arazilerinin ve sürülerin sahipliği de bu asil, kurucu ailelerde toplanmıştı ve bu durum politik ve ekonomik gücün onlarda olmasına yol açıyordu.²⁰⁰ Buna ek olarak Roma'da askeri birlikler de arazi sahipliği ile doğrudan bağlantılı bir şekilde düzenlenmiştir. Arazi sahiplerinden oluşan atlı *equites* birlikleri ordunun temelini teşkil ediyor ve bu nedenle savaşmak arazi sahibi asil ailelere mahsus bir fiil olarak kabul ediliyordu.²⁰¹ Dolayısıyla bütün bu durumların etkisiyle Roma toplumu en başından beri “patricii” ve “pleb” olmak üzere iki sosyal sınıfa bölünmüştür. Patricii'ler Roma'nın kurucu ailelerinden oluşan bir

“**Tribunus plebis**”, HHFD, Cilt: 5, Sayı: 1, 2015, s. 128. Mann modern sosyolojik sınıf analizinin yalnızca Roma'nın Cumhuriyet dönemine uygulanabileceğini ifade etmektedir. Michael Mann, **İktidarın Tarihi: Cilt I**, s. 311.

¹⁹⁹ Wolfgang Kunkel, **An Introduction to Roman Legal and Constitutional History**, s.6.

²⁰⁰ Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.), **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, s. 167.

²⁰¹ Wolfgang Kunkel, **An Introduction to Roman Legal and Constitutional History**, s. 6.

tabaka iken pleb'ler ise çoğunlukla patricii'lerin tarım arazilerinde çalışan, ufak çapta ticaret ile uğraşan veya herhangi bir zanaat ile meşgul kişilerden oluşuyordu.²⁰² Bunun yanı sıra pleb'lerin M. Ö. dördüncü ve beşinci yüzyıla kadar, ordudaki durumla paralel bir şekilde kamu görevi üstlenmesi yasak olduğu gibi²⁰³ pleb'ler seçme ve seçilme haklarına da sahip değildiler.²⁰⁴

M.Ö. 5. Yüzyıl ve devamında, çeşitli siyasi haklardan ve patricii'lere sağlanan ayrıcalıklardan mahrum olan pleb'ler, hem sayılarının göçlerle birlikte zamanla artışı hem de buna paralel olarak bu dönemde sıklıkla gerçekleştirilen savaşlar yoluyla, Roma'nın askeri teşkilatlanmasında ağırlıklı olan atlı birlikler olan *equites'leri* teşkil eden patricii sınıfı mensuplarının sayılarının azalması²⁰⁵ ile bağlantılı olarak, ayrıca yine Roma'nın askeri teşkilatlanmasında dönemin değişen savaş paradigması sonucu piyadelerin giderek önem kazanması²⁰⁶ ile bu görevi yerine getiren pleb'lere olan ihtiyacın artması, pleb'lerin siyasi taleplerini ileri sürcekleri bir meşruiyet zemini yaratmıştır. Bunun yanında şehirleşme ile birlikte diğer kent devletleri ile ticaretin hız kazanması da bu ticareti gerçekleştiren pleb'lere olan ihtiyacı güçlendirmiştir. Öte yandan çeşitli borçları dolayısıyla köle olmak zorunda olan pleb'lerin sayısındaki artış ve pleb'lerin iktisadi durumların zamanla kötüye gidişi de etkili olmuştur.²⁰⁷ Bütün bu hususlar pleb'leri patricii'lere karşı ayaklanmaya ve toplumsal durumlarını iyileştirici birtakım taleplerde bulunmaya itmiştir.²⁰⁸ Söz konusu ayaklanmalar, M.Ö. 494 yılında gerçekleşen ilk ayaklanmalarla başlayıp iki yüzyıla yakın bir süre boyunca devam

²⁰² Ibid., s. 6. Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, s. 167. Reginald H. Barrow, *Romalılar*, s. 47.

²⁰³ Wolfgang Kunkel, *An Introduction to Roman Legal and Constitutional History*, s. 6.

²⁰⁴ Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, s. 167.

²⁰⁵ Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet*, s. 53. Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma*, s. 363.

²⁰⁶ Sabahat Atlan, *Roma Tarihinin Ana Hatları*, s. 37.

²⁰⁷ Sabahat Atlan, *Roma Tarihinin Ana Hatları*, s. 32.

²⁰⁸ Ibid., s.32.

etmiştir.²⁰⁹ Toplumsal yaşam içerisinde patricii'lerin, pleb sınıfının mensuplarına olan, askeri, ekonomik vs. ihtiyaçlarını kullanarak, toplu halde Roma yakınındaki kutsal kabul edilen dağlara çekilen pleb'ler, yıllar süren mücadeleleri neticesinde taleplerini kabul ettirebilmişlerdir.²¹⁰ Neticede pleb'lerin borçlarının silinmesi, plep tribunus'lar gibi, pleb sınıfının siyasi taleplerini dile getiren ve haklarını koruyan, detayları bir sonraki bölümde aktarılacak siyasi organlar teşkil edilmiştir. Zaman içerisinde patricii'ler ile pleb'ler arasındaki bu iktidar mücadelesi sürekli devam etmiş ve pleb'lerin siyasi kazanımları daha da artmıştır.²¹¹ ²¹² Cumhuriyetin son yıllarına doğru ise patricii-pleb sınıf çatışması, pleblerin elde ettikleri haklar neticesinde zenginleşen pleb'lerin de dahil olduğu, kurucu aristokrat aileler ve zengin pleb'lerden müteşekkil *optimates* sınıfı ile geri kalan küçük toprak sahibi ve şehirli pleb'ler ile mülk sahibi olmayanlardan oluşan *populares* arasında gerçekleşecek şekilde dönüşmüştür.²¹³ Bu

²⁰⁹ Ibid., s. 32. Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 20. Halil Demircioğlu, **Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet**, s. 91. V. Diakov, S. Kovalev, **İlkçağ Tarihi Cilt 2: Roma**, s. 58.

²¹⁰ Sabahat Atlan, **Roma Tarihinin Ana Hatları**, s. 32. Pleb'ler şehirden çekilerek taleplerini kabul ettirme yöntemine beş kez başvurmuşlardır. *Secessio* olarak adlandırılan bu ayaklanmalar ile pleb'ler zaman içerisinde birçok kazanım elde etmişlerdir. Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 21. Eşref Küçük, **Roma Halkının İki Özgürlük Kalesi: Provocatio ad Populum ve "Tribunus plebis"**, s. 129.

²¹¹ Bu süreç içerisinde, Roma'nın yazılı olmayan ve söylemsel olarak patricii'lerin elinde olan örfi kanunlarının, pleb'lerin yoğun baskıları sonucunda, teşkil edilen *Decemvirlerin* çalışmaları neticesinde, bugün 12 levha kanunları olarak bildiğimiz şekliyle yazılı hale getirilmeleri, pleb'lerin patricii'lere karşısında haklarını korumalarını sağlayacak önemli bir fonksiyon görmüştür. Sabahat Atlan, **Roma Tarihinin Ana Hatları**, s. 34- 35. Ayrıca pleb'ler zamanla sayısı artacak şekilde çeşitli devlet görevlerinde yer alma hakkını da elde etmişlerdir. Sabahat Atlan, **Roma Tarihinin Ana Hatları**, s. 35-40.

²¹² Patricii'ler ile Pleb'ler arasındaki bu mücadelenin esasında belli başlı, ekonomik olarak güç kazanan Pleb ailelerinin başı çektiği ve nihayetinde de en çok bu ailelere yarayan bir iktidar mücadelesi olduğu, anlatıldığı gibi daha alt bir toplumsal tabaka olan Pleb'ler ile Patricii'ler arasında cereyan etmediği, bu isyanları demokratik bir mücadele ya da ezilen toplumsal sınıfların mücadelesi olarak algılamanın yanlış olacağı da ifade edilmektedir. Halil Demircioğlu, **Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet**, s. 90.

²¹³ Eşref Küçük, **Roma Halkının İki Özgürlük Kalesi: Provocatio ad Populum ve "Tribunus plebis"**, s. 134-135.

neticede Roma'nın özellikle cumhuriyet dönemine şekil veren ve Roma'nın toplumsal yapısının temelini teşkil eden, Polybios'un karma yönetim dediği sistem şekillenmiştir.

Aslen Yunanlı bir düşünür olan Polybios, Roma'nın toplumsal yapısına şekil veren karma yönetim anlayışını eserlerinde aktarması dolayısıyla önemli bir konumu haizdir.²¹⁴ Yaklaşık olarak M.Ö. 200 ile 120 yılları arasında yaşayan Polybios²¹⁵, yer aldığı bir savaş neticesinde Romalılara esir düşerek, Roma'ya getirilmiş²¹⁶, fakat zaman içerisinde bazı önemli Romalılar ile kurduğu ilişkiler neticesinde Scipio Africanus'un oğlu Scipio Aemilianus'un öğretmenliğini yapacak kadar Roma toplumsal hayatına dahil olmuştur.²¹⁷ Romalılar ile birlikte III. Pön savaşına da katılan Polybios, Roma'nın bu yükseliş döneminden oldukça etkilenecek, bu yükselişin nedenlerini aramaya koyulmuştur. Polybios'un kırk kitaptan oluşan ama günümüze yalnızca ilk dördü tam olarak ulaşan *Tarihler* isimli çalışması da dönemin siyasi olaylarını aktarırken, Roma'nın bu yükselişinin altında yatan temellerin neler olduğu sorusuna da cevap aramaktadır.²¹⁸

Polybios'un bu arayışı neticesinde vardığı sonuç, Roma'nın yönetim yapısının dinamikleri sayesinde böyle büyük bir uygarlık haline gelebildiğidir. Platon'dan etkilenecek yönetimlerin dolaşımına ilişkin fikirleri benimseyen Polybios, Roma'nın siyasi tarihi içerisinde bu dönüşümü tespit ederek, dönüşüm halindeki üç yönetim tipi olan monarşi, aristokrasi ve demokrasinin üçünün de temelinde, bu yapılar içerisinde etkin olanların zamanla radikalleşmesi ve iktidarlarını sürekli olarak arttırma yönünde

²¹⁴ Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 29.

²¹⁵ Recai Galip Okandan, **Roma Amme Hukuku**, s. 324.

²¹⁶ M. Ö. 167 yılında Roma'ya getirilen Polybios, 17 yıl süreyle burada kalmıştır. Henrik Mouritsen, **Politics in The Roman Republic**, s. 7.

²¹⁷ Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 30. Henrik Mouritsen, **Politics in The Roman Republic**, s.7.

²¹⁸ Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 31.

bir tutum takınmaları neticesinde bozulmaya uğradığını tespit eder.²¹⁹ Akabinde ise bu bozulmayı önlemenin yegane yolunun yönetimlerin iktidarlarını arttırmasına imkan vermeyecek şekilde birbirleri ile dengelenmesi için üç yönetim türünün sentezlenerek bir araya getirilmesi olduğunu ifade eder.²²⁰ Böylece bu üç yönetim tipine hakim olan toplumsal iktidar örgütlenmeleri bir arada yer almaları hasebiyle sürekli olarak birbirlerini dengeleyici, denetleyici bir yapı teşkil etmekte, böylece bunlardan herhangi birinin iktidarını arttırarak baskın hale gelmesi engellenmekte, bu durum değişmeksizin devam etmese de en azından dengenin bozulması uzun süreçlere yayılmaktadır.²²¹

Her ne kadar Polybios'un bu düşünceleri, Roma toplumsal yapısını karikatürize ederek, fazlaca basitleştirmek ve bu neticede gerçekçi olmayan çıkarımlara ulaşmak noktasında eleştirilse²²² de Polybios'un Roma toplumunda mevcut bulunan toplumsal iktidar yapısının, en azından bir süre boyunca toplumsal iktidar ağırları arasında bir denge oluşturacak bir işlev görmesinin ve bu sayede Roma uygarlığının gelişiminde gördüğü pozitif etkinin farkında olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim biz de Roma'nın bir cumhuriyetten imparatorluğa doğru evrilişini, Roma'da mevcut bulunan, hem kavramsal hem de örgütsel olarak bir noktaya kadar ayrılmış bu toplumsal iktidar ağırları

²¹⁹ Recai Galip Okandan, **Roma Amme Hukuku**, s. 328. Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 31- 34. Henrik Mouritsen, **Politics in The Roman Republic**, s.8.

²²⁰ Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 34.

²²¹ Recai Galip Okandan, **Roma Amme Hukuku**, s. 328. Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 35.

²²² Okandan, Polybios'un tahlillerinde yer verdiğinin aksine Roma'nın tarihi gelişim süreçleri içerisinde, bahsedilen üç yönetim şeklinin her birinin hâkim olduğu dönemler olduğunu ifade etmektedir. Örneğin Cumhuriyet'in ilk yıllarından Patricii-Pleb mücadelesinin pleb'ler lehine geliştiği evreye kadar aristokratik bir görünüm çizen Roma, sonrasında bir tür demokratik yönetim halini alsa da Cumhuriyet döneminin sonunda ortaya çıkan güçlü, karizmatik liderlerle monarşiye yakınsamıştır. Dolayısıyla Polybios'un ele aldığı tarihi süreç içerisinde, bahsettiği gibi yönetimlerin birbirini dengelediği bir durumdan bahsetmek mümkün değildir. Bkz. Recai Galip Okandan, **Roma Amme Hukuku**, s. 332. Benzer bir görüş için bkz. Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 35-36. Polybios'un tahlillerine getirilen eleştirilerin bazı örnekleri için bkz. Henrik Mouritsen, **Politics in The Roman Republic**, s.12.

arasındaki dengenin, bunlar arasında belirli bir iktidar ağı ve örgütlenmesi teşkil eden askeri iktidarın diğerleri üzerinde üstünlük kurması neticesinde gerçekleştiğini ve böylece yaşanan toplumsal gelişmelere, çeşitli yollarla gerçekleşen, iktidar ağlarındaki bu örgütlenme ve kapasite artışının neden olduğunu Michael Mann'ın toplumsal iktidar teorisi çerçevesinde ileri süreceğiz. Öte yandan Polybios'un Roma'nın iktidar yapısını tahlil ederken patricii'lerin ve bu çerçevede Senato'nun baskın durumunu göz ardı ettiği yönündeki eleştirilere²²³ ise katılmamak mümkün değildir. Üçüncü bölümde esaslıca ele alacağımız üzere Roma'nın cumhuriyet döneminde baskın toplumsal iktidar örgütlenmeleri olarak, çoğunlukla Senato'nun kontrolündeki *ideolojik ve siyasi iktidar* örgütlenmelerinin olduğunu söylemek mümkündür.

Polybios'un Roma'da mevcut bulunduğunu ifade ettiği karma yönetim anlayışını benimseyen bir diğer düşünür ise Romalı düşünür ve siyaset adamı Marcus Tullius Cicero'dur.²²⁴ Polybios'dan yaklaşık olarak bir nesil sonraki dönemde Roma'da yaşayan Cicero, aynı Polybios gibi Platon'dan etkilenmiş²²⁵ ve Platon'dan alarak aktardığı üç yönetim şekli üzerinden değerlendirmelerde bulunmuştur. Polybios'un fikirlerine oldukça yakın bir şekilde ve ondan etkilenerek²²⁶ bu üç yönetim tipini ele alan Cicero'ya göre üç yönetim türü olan monarşi, aristokrasi ve demokrasinin her biri

²²³Claude Moatti, “**Cicero**” (Çev.: Emel Ergün), “Siyaset Felsefesi Sözlüğü” içerisinde, Philippe Raynaud, Stéphane Rials (Yay. Haz.), İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2017, s. 157. Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 36-38.

²²⁴ Mouritsen, Polybios'un aksine bir Romalı olan ve Roma siyasi hayatına dışarıdan değil de içerinden bir bakış getiren Cicero'nun bu açıdan önemli olduğunu ifade etmektedir. Henrik Mouritsen, **Politics in The Roman Republic**, s.13.

²²⁵ Mouritsen, Polybios'un aktardığı “karma yönetim” anlayışının Heradotus'un metinlerinde ve diğer Yunan düşünürlerinde var olduğunu ve yönetimlerin döngüsü noktasında da Platon'dan etkilendiğini aktarır. Ibid., s.8.

²²⁶ Claude Moatti, “**Cicero**”, s. 157. Her ne kadar ana hatlarıyla Polybios'dan etkilenmiş olsa da Cicero'da Polybios'dan farklı olarak bu iktidarı denge halinin temelinde kurumlar değil sosyal sınıflar arasındaki denge yatmaktadır. Henrik Mouritsen, **Politics in The Roman Republic**, s.14. Gaetano Mosca, **Siyasi Doktrinler Tarihi**, s. 55.

iyi yönlelere sahip olduğu gibi kötü yönlelere de sahiptir. Dolayısıyla bunlardan herhangi birinin ideal yönetim şekli olduğunu söylemek mümkün değildir. Fakat muhakkak ki bunlar arasından birini seçmek gerekirse de monarşi seçilmelidir. Cicero'nun bu ifadesi onun monarşi yönetimini yücelttiği anlamına gelmemektedir, zira Cicero eserlerinde üç yönetim şeklinin de sakıncalarından bahsederek, aynı Polybios gibi üç yönetimin de sentezinden müteşekkil karma yönetimlerin en ideal yönetim olduğunu açıkça ifade etmektedir.²²⁷ Cicero bu çıkarımda bulunurken herhangi bir soyut tahayyüle dayanmamakta, doğrudan *Res Publica*, yani *halka ait olan, kamu ile ilgili* anlamlarına gelen ifadeyle karşıladığı Roma'nın yönetiminden bahsetmektedir. Roma'nın yönetiminin, aktardığı bu üç yönetimi birleştiren ve böylece iktidar ilişkilerini dengeleyici bir yönetim olduğunu ifade eden Cicero, bu halin tarihsel süreç içerisinde meydana geldiğini belirtmekle birlikte, *Patricii-Pleb* mücadelesine de bu yönetimin meydana gelmesinde önemli bir yer atfetmektedir. Öte yandan Cicero'nun öngördüğü bu iktidar dengesi içerisinde Senato'ya ayrıca bir önem atfettiği ve Senato'nun *auctoritas*'ını ön plana çıkardığı açıktır.²²⁸ Cicero da aynı Polybios gibi Roma içerisindeki farklı toplumsal iktidar ağlarının birbirlerini dengeleyici durumlarının yarattığı olumlu sonuçları gözlemleyebilmiştir. Bunun yanında Cicero'yu önemi kılan husus bu toplumsal iktidar ağları arasındaki dengenin tam da belirli bir iktidar ağının ağırlık kazanacağı bir şekilde bozulduğu bir dönemde yaşamış olması ve bu dönüşüme tanıklık eden parlak bir zihin olarak süreci tahlil eden çalışmalarla tarihe ışık tutmuş olmasıdır.²²⁹

Kendisi de Roma siyasi hayatına dahil olan ve hatta Roma'nın en önemli siyaset felsefecisi ve devlet adamı olarak kabul edilen Cicero, yaşadığı dönem hasebiyle Roma'daki iktidar değişimlerini birinci elden, yaşayarak deneyimleyebileceği bir

²²⁷ Recai Galip Okandan, **Roma Amme Hukuku**, s. 359-360.

²²⁸ Henrik Mouritsen, **Politics in The Roman Republic**, s.14.

²²⁹ Reginald H. Barrow, **Romalılar**, s. 69.

ortama sahip olmuştur. Siyasi hayatının bir döneminde Consulluk da yapan Cicero, consulluk görevinde bulunurken bahsetmiş olduğu bu yönetimler dengesini bozacak bir girişimi de engellemiş ve Lucius Sergius Catilina'nın Senato'yu engelleyerek iktidarı kendinde toplamasına müsaade etmemiştir. Öte yandan Cicero, birinci *Triumvirlik* ile başlayan ve Julius Sezar'ın Roma'nın yönetimini ele geçirmesine yol açan iç savaşı yaşamış ve hemen akabinde Marcus Antonius ile Octavianus -daha sonra ilk imparator olarak Augustus adını alacaktır- arasındaki mücadeleye de tanık olmuştur. Dolayısıyla Roma'da iktidar dengelerinin değiştiği ve bu nedenle toplumsal iktidar mücadelelerinin en görünür olduğu dönemde yaşayan bir düşünür olarak Cicero'nun²³⁰ tahlilleri Roma Cumhuriyeti'nin iktidar ilişkilerini anlamak açısından oldukça önemlidir. Bu neticede özellikle çalışmanın üçüncü bölümünde olmak üzere ilerleyen bölümlerde Cicero'nun fikirlerine sıklıkla yer verilecek ve yapılacak tahlillerde Cicero'nun tespitleri önemli bir yer tutacaktır. Fakat Roma toplumunda toplumsal iktidar tiplerini ve bu tiplerin yarattığı örgütlenmeleri tahlil etmeden önce Roma toplumundaki iktidar ağlarına hâkim olan ve her ne kadar her biri aynı Michael Mann'ın teorisinde belirttiği gibi dört temel toplumsal iktidar ağlarının hepsinden unsurlar barındırsa da özlerinde belirli bir toplumsal iktidar tipinin ağır bastığı ve ileride belirli toplumsal iktidar ağları üzerinden ele alacağımız Roma'nın iktidar örgütlenmelerini ayrıca incelemek gerekmektedir.

2.2. Roma Cumhuriyeti'nin İktidar Örgütleri

Reginald Barrow'a göre, Roma'nın yönetsel tarihi, Roma'daki siyasi kurumların arasındaki iktidar dağılımı ve buna bağlı yaşanan yavaş değişimlerin tarihidir.²³¹ Roma'nın toplumsal dönüşümlerini ve siyasi yapısını daima pratik birtakım olaylar üzerinden takip etmek gerekmektedir.²³² Zira Yunan'ın aksine Roma'nın siyasi

²³⁰ Henrik Mouritsen, *Politics in The Roman Republic*, s.13.

²³¹ Reginald H. Barrow, *Romalılar*, s. 45.

²³² Muvaffak Akbay, *Umumi Amme Hukuku Dersleri 1*, s. 115.

düşünüşü felsefi tartışmalarla değil bizzat yaşanan olaylarla cereyan etmektedir. Barrow bu durumu edebi eserler ve tarih arasındaki bağlantı üzerinden de tespit edip, Yunan edebiyatını anlamak için yunan tarihine başvurulurken, Roma’da Roma tarihini anlamak için bu edebi eserlere başvurulur diyerek ifade etmektedir.²³³ Bu nedenle ilerleyen bölümlerde Roma’nın Cumhuriyet dönemindeki belli başlı siyasi kurumları, üçüncü bölümde ele alınacakları bağlam ile sınırlı olarak ve bütün siyasi kurumları tüketme ihtiyacı gütmeksizin yalnızca bahsi geçecek ve önem atfedilecek siyasi kurumlarla sınırlı olarak ele alınacaktır.

2.2.1. Roma Senatosu

Roma Senatosu, Latince ismiyle *Senatus Populusque Romanus* yani S.P.Q.R., tıpkı diğer Roma kurumlarının çoğu için de bahsedeceğimiz gibi Krallık döneminden başlayarak, Roma’nın her döneminde farklı bir muhtevaya sahip olmuş, yetkileri ve Roma toplumunda oynadığı rol dönemsel olarak farklılıklar göstermiştir. Fakat buna rağmen Senato kurumunun Krallık döneminden beridir süregelen bir özü koruduğunu söylemek mümkündür. Zaman içerisinde meydana gelen bu değişimler nedeniyle Senato’dan bahsederken ilk olarak kurumun her döneminde ortak olan özünden bahsetmek gerekir. Bunun yanı sıra çalışmamız Roma’nın Cumhuriyet Dönemi’ndeki toplumsal iktidar ağlarını ve bu ağlarla ilişkilendirilecek kavramları ele aldığı için ayrıca Cumhuriyet dönemi Roma’sında Senato’nun üstlendiği rolden de bahsedilmelidir. Son olarak ise bir bütün içerisinde Senato’nun izlediği yaşamsal döngüyü takip ederek Senato’ya dair genel bir çerçeve çizmek faydalı olacaktır.

Senatus’un kökeni Krallık döneminde *Patricii* sınıfına mensup kurucu ailelerin teşkil ettiği *Gensler*’in birer kişiyle temsil edildiği “Babalar Meclisi” olarak

²³³ Reginald H. Barrow, **Romalılar**, s. 9.

adlandırılan²³⁴, Kralın bir danışma organı olarak fonksiyon gören meclise dayanmaktadır.²³⁵ Cicero'ya göre "Senato" kelimesinin kökeninde yer alan "*senex*" kelimesi de "ihtiyar" anlamına gelmekte ve buradan kaynaklanacak şekilde meclise "Senato" denilmesi ise ancak Cumhuriyet döneminden itibaren mümkün olmaktadır.²³⁶ Bu meclis "...küçük bir monarşiye..."²³⁷ benzer bir yapıyı haiz olan Roma ailesinin ve bu aile içerisindeki *patres*, yani aile reisinin *pater familias*'ına dayanan yönetiminin toplumsal düzlemde bir yansıması olarak, aile reislerini bir araya getiriyordu.²³⁸ Böylece Romalıların daha aile içerisinde başlayan ve ölmüş aile reislerinin kutsanması ve *patres*'lerin aile içerisindeki dini ritüellerde üstlendiği rahip rolü ile somutlaşan kutsamaları ve dini inanışlar da toplumsal düzleme taşınıp bu sefer *patres*'lerin ve *patres*'lerin oğulları *patricii*'lerin toplandığı Senato'da vücut bulmuş oluyor, aile içerisinde *patres*'e yöneltilen kutsamalar Senato'ya atfediliyordu. Bu durumun en belirgin görünüşü aile reisinin sahip olduğu hukuki bir durum olan *auctor*'dan türeyen *auctoritas*'ın toplumsal alanda Senato'ya atfedilmesidir. İleride detaylıca incelenecek olan ve dini/ideolojik temellere dayalı bir iktidar bahşeden bu kavramın toplumsal

²³⁴ Cicero bu meclisten "babalar meclisi" olarak bahsediyor ve Kralın çoğunlukla bu meclise dayanarak karar verdiğini belirtiyor. Bkz. Cicero, **Devlet Üzerine**, s. 161. Fakat Cicero'nun burada Babalar Meclisinin önemini vurgulamasının, kendi döneminde Senato'nun otoritesini tekrar tesis etme gayesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

²³⁵ Recai Galip Okandan, **Roma Amme Hukuku**, s. 29. Muvaffak Akbay, **Umumi Amme Hukuku Dersleri 1**, s.107-108. Kunkel de Krallık dönemindeki Senato'dan bir tür yaşlılar meclisi olarak bahsetmektedir. Bkz. Wolfgang Kunkel, **An Introduction to Roman Legal and Constitutional History**, s. 18.

²³⁶ Cicero, **Devlet Üzerine**, s. 177.

²³⁷ Muvaffak Akbay, **Umumi Amme Hukuku Dersleri 1**, s. 115.

²³⁸ Cicero, **Devlet Üzerine**, s. 161.

alandaki taşıyıcısı olan Senato'nun²³⁹ bu durumunun temelinde Romalıların aile yapısı bulunmaktadır.

Krallık döneminde yetkileri görece az olan ve icrai faaliyetlerden ziyade krala görüş bildirme şeklinde aktif olarak siyasi hayata dahil olan Senato'nun bu durumu Krallık döneminin son zamanlarında değişmeye başlamıştır. Bu değişimin yaşanmasında son kralların Senato'yu dikkate almaksızın keyfi kararlar vermesi ve bu durumun *Patricii'leri* rahatsız etmesi yol açmıştır. Son kralın kovulması hadisesinde de yaşanan olayları temelinde Senato'nun bu rahatsızlığı yatmaktadır. Senato'nun son kralın kovulmasında üstlendiği aktif rol ve ön plana çıkan bir figür olarak Brutus'un da bir *Patricii* oluşu, Cumhuriyet döneminde Senato'nun öneminin artacağı ve mevcut iktidar yapısını alaşağı eden yapının onun yerini ikame edeceğinin işaretlerini vermektedir. Senato Cumhuriyet döneminde Krallık dönemindeki Kral'a tavsiye niteliğinde görüş verme işlevini korumuş, fakat bu sefer Kral yerine Consullere karşı bu görevini yerin getirmiştir.²⁴⁰ Ayrıca Cumhuriyet döneminde, *Comitia Centuriata*²⁴¹ denilen ve hem *pleb'lerden* hem de *patricii'lerden* müteşekkil olan ve bunların iktisadi durumlarına göre belirlenen asker sağlama yükümlülüklerine göre teşkil edilen meclisin ve bunun yanı sıra diğer halk meclislerinin yaptığı yasaların ve aldığı kararların onaylanması Senato'nun yetkisi dahilindeydi. Senato onaylayıp halka duyurmadıkça bu kanunlar geçerlilik kazanmıyordu.²⁴² Senato'nun Cumhuriyet döneminde bunun dışındaki görevleri daha çok danışma görüşleri vermeye benzer şekillerde cereyan etmiş

²³⁹ Bu hususta Cicero'nun ifadeleri belirleyicidir. Cicero "...*auctoritas in senatu...*" ifadesiyle Senato ile *auctoritas* 'ı bağdaştırmıştır. Cicero, **Yasalar Üzerine** (Çev.: C. Cengiz Çevik), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Basım, İstanbul 2019, s. 80.

²⁴⁰ Henrik Mouritsen, **Politics in The Roman Republic**, s.20.

²⁴¹ İleriki bölümlerde de ele alınacağı üzere bu meclis, Roma'nın en eski halk meclisi olup kökenleri Krallık döneminde atılmıştır. Henrik Mouritsen, **Politics in The Roman Republic**, s.19.

²⁴² "*Auctoritas Patrum*" adı verilen bu yetkiyle Senato kararları onaylayabildiği gibi ret de edebiliyordu ve *Comitia Centuriata* meclisinin verilen ret kararlarına uyması gerekliydi. Recai Galip Okandan, **Roma Amme Hukuku**, s. 42. Henrik Mouritsen, **Politics in The Roman Republic**, s.20.

gibi görünse de Senato'nun bundan daha fazlası olduğu açıktır.²⁴³ Mommsen'den aktaran Hannah Arendt, Senato'nun danışma görüşü verme işlevini “...bir danışmadan daha fazla ama bir buyruktan da az...” olarak tanımlamaktadır.²⁴⁴ Bu tanım Senato'nun görünürde tavsiye niteliğinde olan görüşlerinin önemini işaret eder.

Bunun yanı sıra Senato'nun Cumhuriyet döneminde üstlendiği rolün, dönemin siyasi kurumlarının kurgusundan ve yapısından kaynaklanan başka nedenlerle de arttığı ve Senato'nun dönemin hakim siyasi kurumu haline geldiği söylenebilir. *Consuller* gibi diğer siyasi kurumlar belirli süreler ile görevlerini yerine getirirken Senato belirli bir süreyle sınırlanmaksızın Roma toplumsal yaşamında sürekli olarak etkili bir konumda bulunuyordu.²⁴⁵ Bu durum Senato'nun Roma siyasi hayatında daha etkin bir rol oynamasına yol açıyordu.²⁴⁶ Barrow'a göre Senato, çabuk karar alma, diğer meclislere nazaran çabuk toplanma, tecrübeli mensuplara sahiplik²⁴⁷ gibi unsurlara sahip olarak zamanla Krallık dönemindeki gibi bir danışma organı olup *Senatus Consultum* vermekten daha fazlasını yapmaya başlamış ve artık bu dönemde danışmadan ziyade “Senato'nun kararı”ndan bahsedilmektedir.²⁴⁸ Senato'nun bu gibi pratik nedenlere bağlı olarak ön plana çıkışında Roma'nın içerisinde olduğu sürekli savaş hali ve bilhassa Kartaca ile girişilen savaşlarda bu pratik ihtiyaçlara Senato'nun cevap vermesi etkili

²⁴³ Henrik Mouritsen, **Politics in The Roman Republic**, s.6.

²⁴⁴ Hannah Arendt, **Geçmişle Gelecek Arasında**, s. 197. Giorgio Agamben, **İstisna Hali**, s. 97.

²⁴⁵ Eşref Küçük, **Eski Roma'da Cumhuriyet Dönemi Halk Meclisleri ve Yasa Yapım Süreçleri**, HHFD, Cilt: 7, Sayı: 1, 2017, s. 203. Özcan Karadeniz Çelebican, **Roma Hukuku**, Turhan Kitabevi, 17. Baskı, Ankara 2014, s. 23.

²⁴⁶ Reginald H. Barrow, **Romalılar**, s. 47. Wolfgang Kunkel, **An Introduction to Roman Legal and Constitutional History**, s. 19.

²⁴⁷ Roma'da çeşitli kamusal görevlerde bulunanlar bu görevleri bittiğinde Senato üyesi oluyordu. Bu durum Senato'nun hepsi daha önce birçok kamusal görevde bulunmuş vatandaşlardan oluşmasını sağlayarak ona tecrübe katıyordu.

²⁴⁸ Reginald H. Barrow, **Romalılar**, s. 50.

olmuştur.²⁴⁹ Ayrıca yukarıda da belirtildiği üzere Senato'nun *auctoritas*'ı onun siyasi etkisine dini/ideolojik bir boyut da katıyordu.

Roma Senato'sunun siyasi yapı içerisindeki bu hakim durumunu değiştiren etkenler ise Cumhuriyet'in son dönemlerinde kendini göstermiştir. Bu dönemde, esasında ilk başta Senato'nun iktidarını arttıran bir etkiyi haiz olan sürekli savaş hali başka toplumsal etkilere de yol açarak Senato'nun hakim pozisyonunu tam tersine çevirmiştir. Sürekli savaş halinin bir getirisi olarak eskisi gibi yalnızca savaş dönemlerinde kurularak sonrasında dağıtılan askeri teşkilatların yerine devamlı olarak teşkil edilmiş olan lejyonlar ortaya çıkmıştır. Bu lejyonlar ve bilhassa bu lejyonların başında bulunan generaller, devam eden savaşlarda elde ettikleri başarılarla güç kazanmıştır. Bir süre sonra lejyonların Roma'ya bağlı olmaktan ziyade emrinde savaştığı generallere bağlı birer yapı haline gelmesi ve bu generallerin ellerinde bu gücü kullanarak Roma siyasetinde etkili olmaya başlamaları Senato'nun gücünü kırmıştır. Ayrıca sürekli mevcut olan savaş halinin generallere olan ihtiyacı arttırdığı da açıktır. Bu dönemde gereğinden fazla güçlenen generaller ile Senato'nun karşı karşıya geldiği birçok kriz baş göstermiştir. Bu krizlerden en mühimi olan ve Cumhuriyet dönemine de son veren kriz ise Julius Sezar ve Pompeius'un başını çektiği ve Sezar ile Senato'nun desteğini alan Pompeius arasında bir iç savaş ile neticelenen krizdir. Bu krizin ve devamında gelişen olayların neticesinde Roma'da Cumhuriyet dönemi sona ermiş ve Octavianus tek başına iktidarı eline alarak İmparatorluk döneminin başlamasına yol açmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde detaylıca inceleyeceğimiz üzere burada mevcut olan hâkim iktidar ağı ve örgütlenmesi olarak ideolojik ve siyasi iktidar ağlarının ön plana çıktığı dönem, güçlenen generaller ve bunlara bağlı lejyon yapılanmaları ile askeri iktidarın baskın olduğu bir iktidar kompozisyonu ortaya çıkarmış ve bunun akabinde

²⁴⁹ Eşref Küçük, **Roma Halkının İki Özgürlük Kalesi: Provocatio ad Populum ve "Tribunus plebis"**, s. 134-135.

Roma'nın parçalı iktidar yapısı tek bir kişinin elinde toplanarak imparatorluğu meydana getirmiştir.

2.2.2. Halk Meclisleri

Roma'da bu tip meclisler Yunan'ın aksine rutin olarak belirli bir zamanda toplanmaz, yalnızca ihtiyaç halinde bir araya gelirlerdi ve bu meclisleri toplantıya çağıran kamu görevlilerinin iradesine bağlı olarak bir arada bulunur, toplantıya çağıranın iradesi meclisi dağıtmak yönünde olduğunda henüz herhangi bir sonuca varılmamış olsa dahi meclis dağıtıldı.²⁵⁰ Öte yandan bu meclislerdeki oylama sistemleri de meclisten çıkan kararın yönüne etki edecek şekilde belirli toplumsal tabakaların lehine düzenlemeler içeriyordu. Fakat bütün bunlara rağmen özellikle Patricii-Pleb mücadelesinin akabinde yaşanan gelişmelerle pleb'lerin siyasi taleplerini ileri sürebildikleri ve Roma'nın yönetimine katılabildikleri organlar olarak Halk Meclisleri, Roma Cumhuriyeti'nin alameti farikası olan karma yönetim anlayışının tatbikinde önemli bir fonksiyon görüyordu.

İlk olarak Krallık döneminde karşımıza çıkan Halk Meclislerinin en eskisi, *Comitia Curia* adı verilen ve Roma'nın otuz *Curia*²⁵¹'sını bir araya getiren yapıdır. Bu meclis tamamıyla Patricii sınıfı mensuplarına açık bir meclistir²⁵² ve Krallık dönemindeki en önemli fonksiyonu kralın seçilmesi ve bu neticede “*lex curiata de imperio*” nun seçilen krala verilmesi ile kralın meşruiyetinin sağlanmasıdır.²⁵³ Kral

²⁵⁰ Henrik Mouritsen, **Politics in The Roman Republic**, s.16.

²⁵¹ Curia: 10 büyük aileden (Gens) meydana gelen ve 10 tanesinin bir araya gelmesiyle de bir Tribus teşkil eden yapı olduğu ifade edilmektedir. Sabahat Atlan, **Roma Tarihinin Ana Hatları**, s. 17.

²⁵² Bu meclisin söz konusu özelliği nedeniyle bir “halk meclisi” teşkil etmediği de ifade edilmektedir. Bkz. Halil Demircioğlu, **Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet**, s. 55. Öte yandan Atlan, ancak M.Ö. 5.yy sonrasında pleb'lerin bu meclise dahil olduğunu ifade etmektedir. Sabahat Atlan, **Roma Tarihinin Ana Hatları**, s. 19.

²⁵³ Recai Galip Okandan, **Roma Amme Hukuku**, s. 28.

böylece Roma toplumunu ilgilendiren her konuda yetki sahibi olmakta ve nihai karar verici olarak öne çıkmaktadır. Bunun dışında Curia Meclisleri, vatandaşlık verilmesi, yeni *curia*’ların tanınması, bunların içerisindeki miras ve evlat edinme işlemleri gibi işlerde de yetkilidir.²⁵⁴ Curia Meclislerinin esas anlamda bir Halk Meclisi teşkil edip etmedikleri birçok açıdan tartışmalıdır. Bu meclis tamamıyla Patricii’lerden oluşması hasebiyle Roma toplumunun tamamının temsil edildiği bir yapı teşkil etmemektedir. Ayrıca bu mecliste ferdi temsil yerine Meclise katılanların kendi Curia’ları içerisinde yer alarak, Curia’nın iradesine katılarak dar bir alanda rol oynadıkları bir sistem benimsenmiştir.²⁵⁵ Birçok Patricii’nin bir araya gelmesiyle oluşan Curia’nın meclise getirilen söz konusu toplumsal meselelerde tek bir oy ile ne yönde karar vereceğini belirtmesi gerekmektedir. Bu durum da meclisin vatandaşların toplumsal meselelere ilişkin karar alma sürecine katılımını sağlama fonksiyonunu tartışmalı hale getirmektedir. “Comitia Curiata”, krallık dönemindeki birçok siyasi kurum gibi cumhuriyet döneminde fiili olarak var olmaya devam etmekle birlikte yetkilerini kaybetmiştir. Cumhuriyet döneminde bu meclis yalnızca kutsal meselelerle ilgili görevlidir ve bu neticede Pontifex Maximus’un önderliğinde toplanmaktadır. Bu meclisin Cumhuriyet döneminde politik konularda karar alma yetkisi yoktur.²⁵⁶

Bir diğer Halk Meclisi ise *Comitia Centuriata*’dır. Bu meclis, *Comitia Curia*’nın aksine Patricii’lere ek olarak diğer Romalıları da kapsamaktadır.²⁵⁷ Centuriata meclislerinin özü, isminden de anlaşılacağı üzere artan askeri mücadeleler dolayısıyla dönemin askeri ihtiyaçlarına binaen yüzer kişilik birlikler teşkil eden centuria’ların oluşturulması yoluyla askeri düzenin tesis edilmesidir. Bu mecliste bütün Roma halkı

²⁵⁴ Eşref Küçük, **Eski Roma’da Cumhuriyet Dönemi Halk Meclisleri ve Yasa Yapım Süreçleri**, s. 204.

²⁵⁵ Sabahat Atan, **Roma Tarihinin Ana Hatları**, s. 19-20.

²⁵⁶ Wolfgang Kunkel, **An Introduction to Roman Legal and Constitutional History**, s. 10.

²⁵⁷ Özcan Karadeniz Çelebican, **Roma Hukuku**, s. 23.

mal varlıklarına göre beş sınıfa ayrılmakta ve bu beş sınıfın her birine mali güçleriyle orantılı olarak belli sayıda askeri güç teşkil etme yükümlülüğü verilmekteydi.²⁵⁸ Centuria meclisi yılda iki kez *pomerium* dışındaki Mars Alanı'nda (Campus Martius) toplanmakta ve savaş ve barış kararlarının yanı sıra generallerin seçimi gibi hususlarda karar vermektedir.²⁵⁹

Bu suretle oluşturulan *Centuria*'lar bazı konularda yine *Curia Meclisi*'nden olduğu gibi ferdi olarak değil, toplu olarak tek bir irade şeklinde oy kullanıyor ve toplumsal konularda karar alıyorlardı. *Comitia Centuriata* zamanla Krallık dönemindeki *Comitia Curia*'nın yerini almış ve onun gördüğü fonksiyonu görmüştür.²⁶⁰ Krallık döneminde Curia Meclisi'nin Krala verdiği "lex curiata de imperio" yerine Cumhuriyet döneminde bu yetki *Comitia Centuriata* tarafından Consullere verilmeye başlanmış, *Comitia Curiata*'nın ise sadece bu işlemi onaylaması gerekmiştir.²⁶¹ Fakat burada bahsetmek gerekir ki oluşturulan Centuria'ların yarısından fazlası çok zenginlerin, ekseriyetle Patricii'lerin teşkil ettiği Centuria'lardı²⁶² ve bu nedenle karar alma süreçlerinde, oylama da bu beş kategori içerisinde baştan sona doğru varlıklı centuria'lardan diğerlerine sırayla her centuria'nın iradesini belirtmesi ile yapıldığından, bu önde gelen Centuria'lar şayet aynı fikirde ise onların dediği oluyor, arka sıralarda kalan ve Patricii olmayan Romalıların teşkil ettiği Centuria'ların iradelerini ortaya koymaları bazen mümkün dahi olmuyordu. Neticede toplumsal meselelere ilişkin olarak bu meclisten çıkacak kararlar büyük oranda meclisi toplayan Consullere ve üst

²⁵⁸ Okandan bu mecliste Patricii'lerle birlikte Pleb'lerin de yer almasını M. Ö. 510'da başlayan pleb mücadelesinin bir neticesi olarak ele almaktadır. Recai Galip Okandan, **Roma Amme Hukuku**, s. 40. Centuriaların oluşumuna dair detaylı bilgi için bkz. Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**, s. 297.

²⁵⁹ V. Diakov, S. Kovalev, **İlkçağ Tarihi Cilt 2: Roma**, s. 54. Eşref Küçük, **Eski Roma'da Cumhuriyet Dönemi Halk Meclisleri ve Yasa Yapım Süreçleri**, s. 204-205.

²⁶⁰ Halil Demircioğlu, **Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet**, s. 58.

²⁶¹ Recai Galip Okandan, **Roma Amme Hukuku**, s. 41. Curia Meclislerinin bu kararının bir formaliteye dönüştüğüne ilişkin bkz. V. Diakov, S. Kovalev, **İlkçağ Tarihi Cilt 2: Roma**, s. 54.

²⁶² Halil Demircioğlu, **Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet**, s. 57.

sınıflarda yer alan Centuria'ların iradesine dayanmaktadır.²⁶³ Dolayısıyla Centuriata meclislerinde tatbik edilen iktidar, ekseriyetle Patricii sınıfı mensubu olan bu kişilerin ideolojik ve ekonomik üstünlüklerine dayanarak, esasında Patricii sınıfının Senato yoluyla da sağladığı ideolojik iktidar temelli *auctoritas* 'ın başka bir düzlemde teşekkül etmesinden ibarettir.

Öte yandan Cumhuriyet döneminin bir diğer meclis olan ve ilk başlarda yalnızca Pleb sınıfı mensuplarının teşkil ettiği²⁶⁴ *Concilium Plebis*'de ise durum farklıdır. Pleb'lerin iktidar mücadeleleri içerisinde şekillenen bu meclisler, ilk olarak Pleb isyanları döneminde ortaya çıkmış resmi olmayan yapılardır.²⁶⁵ Ekonomik durumlar yerine coğrafi esaslara göre teşkil edilen bu meclislerin temelinde tribus denilen ve belirli bir coğrafi bölgede yaşayan insanları niteleyen yapılar mevcuttur. İsyanlar neticesinde birçok kazanımlar elde eden Pleb'lerin elde ettikleri kazanımlardan biri de Pleb Tribun'larıdır. İki kişi olan bu tribun'lar Pleb'lerden müteşekkil *Concilium Plebis*'e başkanlık etmektedir.²⁶⁶ Bu tribun'lar vasıtasıyla Pleb'ler kendilerinin zararına olan toplumsal işlerde veto yoluyla müdahalelerde bulunabilmiş ve kendi meclislerinde kararlar alabilmiştir.²⁶⁷ Bu meclislerin ve Tribun'ların ilk başlarda bir resmiyeti mevcut olmasa da zamanlar meclisin ve meclisin başkanı olan Tribun'ların kararları resmiyet kazanmış, Roma yönetimine bu Meclis de dahil olmuştur.²⁶⁸ Bu neticede Patricii'ler de söz konusu meclise katılmaya başlamış ve meclisin adı *Comitia Tributa* olarak

²⁶³ Henrik Mouritsen, *Politics in The Roman Republic*, s.16. V. Diakov, S. Kovalev, *İlkçağ Tarihi Cilt 2: Roma*, s. 54.

²⁶⁴ Recai Galip Okandan, *Roma Amme Hukuku*, s. 46.

²⁶⁵ Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet*, s. 90.

²⁶⁶ İlk başlarda *Comitia Centuriata*'da seçilen *Pleb Tribun*'ları ve *Pleb Aedile*'ları daha sonra bir *Pleb Tribun*'u olan Publius Valerius'un M. Ö. 471'deki girişimleri neticesinde *Concilium Plebis*'de seçilmeye başlanmıştır. Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet*, s. 95.

²⁶⁷ Eşref Küçük, *Roma Halkının İki Özgürlük Kalesi: Provocatio ad Populum ve "Tribunus plebis"*, s. 130.

²⁶⁸ Recai Galip Okandan, *Roma Amme Hukuku*, s. 47.

değiştirilmiştir.²⁶⁹ Daha önce de belirtildiği üzere tribus esasına göre teşkil edilen bu mecliste ilk başta 20 tribus bulunmakta ve bunların dördü *tribus urbanae* denilen ve Roma'ya yikan olan tribuslardır.²⁷⁰ Cumhuriyet döneminde ise 35 adet tribus bulunuyordu. Bu tribuslar'ın büyük bir kısmı Roma civarında olmakla birlikte diğerleri Roma'nın çeşitli vilayetlerine dağılmış haldedir. Meclisin bu yapısı, onun toplanmasında ve karar almasında bazı zorluklar da yaratmaktadır. Nitekim çoğu zaman, Roma'ya yakın olan tribus'ların şehre gelerek mecliste bulunmaları daha kolay olduğundan bunların etkinliği daha fazla olmuştur. Bu meclislere ilişkin en önemli husus bunlara başkanlık edenlerin bazı araştırmacıların tanımladığı şekliyle “emir verme gücü” bize göre ise askeri iktidar yetkisi olan “*imperium*” yetkisini haiz olmamasıdır.²⁷¹ Bunun yerine söz konusu meclis'in ve tribun'ların *potestas* 'ından bahsedilmektedir²⁷² ki *potestas* kavramı da ileride siyasi iktidar ile bağdaştıracağımız üzere aynı bu meclislerde olduğu gibi özellikle Roma şehri içerisindeki toplumsal konularda kullanılan ve Mann'ın askeri iktidara özgü olduğunu ifade ettiği şiddeti dışlayan bir yapıyı haizdir.

2.2.3. Consuller

Consullük, Roma'da Krallık dönemi sonunda, son kralın kovulması ile krallık kurumu yerine getirilmiş en üst kamu görevidir. Mommsen “consul” ifadesinin “colleagues”den geldiğini ve bu neticede iki Consul'ün birlikte çalışmasına işaret

²⁶⁹ Halil Demircioğlu, **Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet**, s. 99. Recai Galip Okandan, **Roma Amme Hukuku**, s. 47.

²⁷⁰ Wolfgang Kunkel, **An Introduction to Roman Legal and Constitutional History**, s. 12.

²⁷¹ Tribun'lar askeri yetkilere sahip değildir. Bu durum *imperium*'u askeri iktidar yetkileri ile bağdaştıran görüşümüze uygun görünmektedir. Zira *imperium*'a sahip olmadıkları ifade edilen Tribun'ların askeri yetkilerinin olmadığı ifade edilmesi ve de bunların *potestas* yetkisini haiz olduğu bahsi bu kanıtı destekler görünmektedir. Tribun'ların askeri yetkileri olmadığına, askeri birliklere komuta edemediklerine ilişkin bkz. Recai Galip Okandan, **Roma Amme Hukuku**, s. 44.

²⁷² Okandan Bunların “*Tribunica Potestas*”a sahip bulunduğunu ifade etmektedir. Recai Galip Okandan, **Roma Amme Hukuku**, s. 44. Recai Galip Okandan, **Umumi Amme Hukuku Dersleri I**, s. 236.

ettiğini söylemektedir.²⁷³ Fakat Kunkel'e göre kelimenin "consulare" yani danışma anlamındaki latince kelimesi ile bağlantılı olması, consullerin Senato'ya danışma yoluyla sürdürdüğü görevleri göz önüne alındığında daha olasıdır.²⁷⁴ Öte yandan consulluk makamının ilk baştaki adı farklıdır. On iki levha kanunlarında geçtiği üzere cumhuriyetin ilk yıllarında en yüksek magistralık olan ve askeri ve siyasi iktidarı bünyesinde toplayan bu kuruma consul değil praetor denilmektedir.²⁷⁵ Fakat bunlara ilk olarak consul denmeye başlanması ve zamanla praetor sayısının artması neticesinde bu iki kurum ayrılmış ve consullar, en yüksek magistralık olarak kalırken praetor'luk daha alt bir magistralık olarak kabul edilmeye başlanmıştır.²⁷⁶

Kralların zalimane uygulamaları ve tek başlarına üstlendikleri iktidar²⁷⁷ neticesinde ortaya çıkan durumdan duyulan rahatsızlık, krallık yerine getirilecek kurumun da temel özelliklerini belirlemiştir. Buna göre ilk olarak consullerin bir değil iki adet olmasına karar verilmiştir. Böylece tek bir kişinin bütün iktidarı elinde toplamalarının önüne geçmek amaçlanmıştır. Consullerden her biri münferit olarak bütün yetkilere sahip olup bunları icra edebilir iken ortaya çıkması muhtemel keyfi ya da şahsi

²⁷³ Theodor Mommsen, **The History of Rome Volume I**, Cambridge University Press, New York 2009, s. 257. Theodor Mommsen, **Roma Tarihi Cilt II**, Say Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2022, s. 13. Bu hususta Erişgin de Okandan'ın Mommsen'i kaynak alması nedeniyle, Okandan'a yaptığı atf ile aynı görüşü tekrar etmektedir. Özlem Söğütlü Erişgin, **Roma Kamu Hukukuna Giriş**, s. 61. Ayrıca bkz. Wolfgang Kunkel, **An Introduction to Roman Legal and Constitutional History**, s. 16.

²⁷⁴ Wolfgang Kunkel, **An Introduction to Roman Legal and Constitutional History**, s. 16.

²⁷⁵ Ibid., s. 15. V. Diakov, S. Kovalev, **İlkçağ Tarihi Cilt 2: Roma**, s. 55. Praetor kelimesi önden gitmek anlamına gelecek şekilde "prae" ve "ire"nin bileşiminden meydana gelmektedir. Ziya Umur, **Roma Hukuku Ders Notları**, Beta Yayınları, İstanbul 1990, s. 15.

²⁷⁶ Praetorlukların sayısının artışından sonra hiçbir consulun bu makama aday olmaması, bu makamın hiyerarşik olarak daha alta kaldığını gösterir niteliktedir. Hans Beck, **Consular Power and The Roman Constitution: The Case of Imperium Reconsidered**, Consuls and Res Publica: Holding High Office In The Roman Republic, Cambridge University Press, 1. Basım, Cambridge 2011, s. 83.

²⁷⁷ Krallar Roma'da askeri, dini ve siyasi bütün hususlarda mutlak iktidar sahibidirler. Ziya Umur, **Roma Hukuku Ders Notları**, s. 9-10. Özcan Karadeniz Çelebican, **Roma Hukuku**, s. 17.

menfaatlere yönelik kararları önlemek adına bir consulün diğer consulün aldığı kararı veto etme hakkı mevcuttur.

Öte yandan consuller seçim yoluyla belirlenmekte²⁷⁸ ve görevleri bir yıl boyunca sürmektedir. Böylece herhangi birinin uzun yıllar boyunca consulluk yetkilerini elinde tutarak iktidarını güçlendirmesi ve tek başına öne çıkması önlenmiş, ayrıca görev süresi sona eren consullerin yargılanması yoluyla görevleri boyunca yaptıklarından sorumlu tutulmaları sağlanmıştır. Görev süreleri sona eren consuller Senato'ya dahil olmakta, en yüksek magistralkta görev almış olmaları hasebiyle de Senato'da iyi bir konum elde etmekte ve görevleri sonrasında da Roma toplumsal hayatında etkin bir rol oynamaya devam etmektedirler.²⁷⁹

Consullerin sahip oldukları yetkiler ve Roma toplumu içerisindeki konumları, kurumun zaman içerisinde değişen yapısının ve sahip olunan yetkilerin genel mahiyetin etkisiyle anlaşılabilir bir yapı teşkil etmekte ve sınır çizmeyi zorlaştırmaktadır.²⁸⁰ Fakat genel anlamda ifade edilir ise Consuller Roma toplumsal hayatında bilhassa siyasi ve askeri iktidarlara ilişkin yetkileri haiz olarak çok geniş bir çerçevede yetki sahibi olarak görev yapmaktaydılar demek mümkündür. Curia veya sonrasında Curiata Meclislerinden aldıkları "*lex curiata de imperio*" yetkisi ile birlikte Consuller, *imperium*'u bir tür egemenlik olarak kabul eden bir görüşe göre, bütün konularda yetki sahibi olmaktadır. Öte yandan bizim de kabul ettiğimiz görüşe göre Halk Meclislerinin verdikleri bu yetki ile Consuller askeri iktidara ilişkin yetkileri bünyelerine almakta ve bu sayede savaşlarda askeri birliklere komuta etmekteydiler. Öte yandan consuller, en

²⁷⁸ Consuller, Comitia Centuriata meclisleri tarafından seçilmektedir. George Mousourakis, **The Historical and Institutional Context of Roman Law**, Routledge, New York 2016, s. 83.

²⁷⁹ Eski consuller Senato'da en ön sırada oturmakta ve söz önceliğine sahip bulunmaktaydılar.

²⁸⁰ Hans Beck, Antonio Dupla, Martin Jehne, Francisco Pina Polo, **The republic and its highest office: some introductory remarks on the Roman consulate**, Cambridge University Press, Cambridge 2011, s. II.

üst magistralık olarak aynı diğer magistralıklarda olduğu gibi sahip oldukları *potestas* ile ileride de ele alacağımız üzere *pomerium* içerisinde siyasi iktidara ilişkin yetkilerini kullanmaktaydılar. Nitekim *imperium* yetkisini haiz olmaksızın consullük görevlerini yerine getiren consullerin mevcudiyeti bu kanıyı destekler görünmektedir.²⁸¹ Bunun yanı sıra consuller Senato'yu ve diğer halk meclislerini toplama ve onlara başkanlık etme yetkisine de sahiptirler. Özellikle halk meclislerinin consullerin çağrısı olmaksızın toplanamaması ve consulün teklifleri üzerine karar vermek ile bağlı olması bu meclisler üzerinde consullerin tesis ettiği üstünlüğü göstermektedir.

Patricii-Pleb mücadelesinin geliştiği yılların bir sonucu olarak ilerleyen yıllarda consullerin verdikleri ölüm cezalarına karşı bir tür veto hakkı da geliştirilmiştir. *Provocatio ad populum* adın verilen bu veto ile birlikte kişi kendisini Consul'ün değil halk meclislerinin yargılamasını sağlayabilmekte, böylece Consul'ün kararını engelleyebilmektedir.²⁸² Bu veto yetkisi de consullerin *pomerium* içerisinde verdiği cezalar söz konusu olduğunda işletilebilirken *pomerium* dışında işletilemezdi. Bu durum consullerin *pomerium* içinde ve dışında farklı tür yetkilere sahip olduğu kanısını destekler görünmektedir.

Consuller Krallık dönemindeki Rex'in²⁸³ yani kralın yetkilerinin bir kısmını bünyesinde taşımakla birlikte kralın sahip olduğu bazı yetkilere ise sahip değildir. Roma kralının en üst rahip olma sıfatıyla birlikte gelen, başta augurluk müessesesi ile işletilen kehanetler olmak üzere dini vazifeleri consullerin bünyesine geçmemiştir. Bu yetkiler siyasi olarak krallık ortadan kaldırılrsa da halen var olmaya devam eden Rex Sacrorum

²⁸¹ Fred K. Drogula, **Imperium, Potestas, and the Pomerium in the Roman Republic**, Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte, 2007, C.: 56, S.: 4, s. 438.

²⁸² Wolfgang Kunkel, **An Introduction to Roman Legal and Constitutional History**, s. 15.

²⁸³ Rex, rehber anlamına gelmektedir. Ziya Umur, **Roma Hukuku Ders Notları**, s. 9.

ile devam etmiş, ayrıca pontiff (rahip) meclisleri ve bu meclislerin başındaki pontifex maximus'un liderliğinde sürdürülmüştür.

2.2.4. Augurluk ve Pontifex Maximus

Kökenleri şehrin kuruluşuna ve hatta daha öncesine dayansa da Roma'da kehanetlerde bulunma ve böylece toplumsal eylemin yönünü belirleme üzerine gelişen dini kurumların sistematikleşmesi ikinci Kral Numa zamanında gerçekleşmiştir.²⁸⁴ İdeolojik iktidar kaynağını geliştiren ve *Augurluğun* yanı sıra kurduğu *Flamines*, *Salii*, *Fetiales* ve *Vestales* rahip meclisleri ve bunun yanında *pontiff* adı verilen rahiplerin teşkil edilmesi, dini içerikli festivallerin düzenlenmesi ve bunları bir takvime bağlanıp süreklilik kazandırılması ve son olarak da Ianus Tapınağı gibi yapıların inşa edilmesi ile ideolojik iktidar örgütlerini de ortaya çıkaran Numa Roma toplumunda ideolojik kaynaklı iktidarın ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır.²⁸⁵

Augurluk müessesesine ilişkin sahip olduğumuz bilgiler, bu kurumun tarihinin Roma toplumunun tarihi ile çakıştığını göstermektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere henüz Roma şehri kurulurken dahi Remus ve Romulus arasındaki kehanetler üzerinden yürütülen mücadele kurumun tarihsel kökenini ve ihtiva ettiği önemi ortaya koymaktadır.²⁸⁶ Demircioğlu Roma toplumunu anlamak için Romalıların dini inanışlarını incelemek gerektiğini, dini inanışların Romalının hayatının her veçhesine hâkim olduğunu, siyasi tarihin de bu veçhelerden biri olarak bu durumdan ayrı düşmediğini ifade ederek, dini kurumların ve inanışların önemini vurgulamıştır.²⁸⁷

²⁸⁴ Cicero, *Devlet Üzerine*, s. 166. Sabahat Atlan, *Roma Tarihinin Ana Hatları*, s. 20.

²⁸⁵ Sabahat Atlan, *Roma Tarihinin Ana Hatları*, s. 13.

²⁸⁶ Cicero İlk kral Romulus'un augur olarak görev aldığını ve kehanetleri yorumladığını ifade etmektedir. Çevik, C. Cengiz, *Cicero'nun Devleti*, s. 73.

²⁸⁷ Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet*, s. 63.

Augurluk kurumunun ise Roma'ya Etrüsklerden geçtiğini²⁸⁸, Etrüsklerin ise bu kültü Helen öncesi Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarından edindiğini ifade etmektedir.²⁸⁹

Augurluk müessesesinin görevlileri olan augurlar, toplumsal konularda karar verilirken tanrıların iradelerini çeşitli yollarla tespit etmeye çalışan ve tanrıları mutlu etmek ve başarılı olmak için hangi yönde eylemde bulunulması gerektiğini açıklayan kamu görevlileridir.²⁹⁰ Bu görevliler özellikle *auspicium* denilen ve kuşların hareketleri üzerinden icra edilen bir fal ve kurban edilen hayvanların organlarına bakılarak tanrısal iradeye ulaşılan *haruspici* denilen fal ile tanrısal iradenin yönünü tespit ederlerdi.²⁹¹ Her türlü önem arz eden kamusal konuda, özellikle de savaş ve barış ilanı gibi hususlarda augurların okudukları kehanetlere göre karar vermek gerektiğine inanılmaktaydı. Verilecek bir kararın kehanetlerle teyit edilmesi karara meşruiyet kazandırmakta ve doğruluğuna olan inancı kuvvetlendirmekteydi. Öte yandan Machiavelli'nin Söylevler'inde de belirttiği gibi *augurluk* kurumu, özellikle *consuller* gibi üst düzey kamu görevlilerince kendi eylemek istedikleri yönde görüş bildirmek üzere baskı altında bırakılır, aksi yönde kehanetlerin okunması çeşitli yollarla engellenir ve hatta olumsuz kehanetleri bertaraf etmek için yeni kehanetler uydurularak verilecek kararı kehanetlerin değiştirmesi engellenerek siyasi iktidarın istediği yönde karara uygun kehanetler ile kararlara meşruiyet sağlanırdı. Bu durumlarda dahi istenmeyen yöndeki kehanetler sonucu augurluk müessesesine doğrudan saldırılmaz, bu kurumun karara katacağı

²⁸⁸ Ibid., s. 67.

²⁸⁹ Ibid., s. 30.

²⁹⁰ Aşkit Augurların kehanetler noktasındaki görevinin kehanetleri yorumlayan magistralara danışmanlık etmek mi yoksa kehanetleri doğrudan yorumlamak mı olduğu hususunda tartışmalar olduğunu ve Cumhuriyet dönemi ile birlikte *augurların* Krallık dönemindeki güçlerinde azalma meydana geldiğini aktarmakta ve *augurların* gücünün esasen tanrıların kızdırıldığının tespit edilmesinden sonra ortaya çıktığını aktarmaktadır. Çağatay Aşkit, **Tanrılarla Barış İçinde Yaşamak: Roma Cumhuriyet Döneminde Senatus ve Rahip Kurulları**, Doğu Batı Yayınları, Y.:11, S.: 50, Romalılar II, Ankara 2009, s. 53-54.

²⁹¹ Sabahat Atan, **Roma Tarihinin Ana Hatları**, s. 22. Çağatay Aşkit, **Tanrılarla Barış İçinde Yaşamak: Roma Cumhuriyet Döneminde Senatus ve Rahip Kurulları**, s. 52.

meşruiyet önemslenerek, kehanetler ile eyleme geçilmek istenen yön uygun hale getirilmeye çalışılmaktaydı.

Pontifex Maximus ise Roma’da dini işlerin işleyişinin en başındaki kişi olarak Pontifex²⁹² rahiplerine başkanlık etmekteydi ve roma takviminin düzenlenmesi hususunda yetki sahibiydiler. Ayrıca dini ayinlerini, kurban törenlerinin yönetimi ve bu ayin ve törenlerde sarf edilen sözlerin ve ritüellerin neler olduğu ve bunların tanrıların istediği yönde gerçekleştirilmesi Pontifex’lerin görevidir.²⁹³ Pontifex’lerin başı olan Pontifex Maximus, Roma’da krallık döneminde önemli bir kurum iken Cumhuriyet dönemi ile birlikte önemi azalmıştır. Diğer birçok iktidar örgütünde olduğu gibi, örgütü ve kurumu ihdas eden Kral Numa’dan beri Pontifex Maximus ünvanı Krallık döneminde Krala ait bir unvan olarak kabul edilmekte, dini işlere Kral liderlik etmekteydi. Son Kralın kovulması ve krallığın kaldırılması neticesinde ise Rex Sacrorum gibi Pontifex Maximus ünvanı da krallardan ayrılmış ve ayrı bir görev olarak Cumhuriyet döneminde de var olmaya devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde bu kişiler Pontifex Maximus’luğa benzer şekilde önemini kaybeden Curia Meclislerine başkanlık etmekteydi.²⁹⁴

2.2.5. Lejyon Yapılanması

Roma’nın Cumhuriyet dönemi ordusu temelde üç birimden müteşekkildir. Bunlar: Süvari, piyade ve donanma birlikleridir. Donanma birlikleri Kartaca ile yapılan savaşlar neticesinde önemi fark edilen bir birlik olarak ilerleyen süreçte teşkil edilmiştir. Romalılar özlerinde denizci bir topluluk olmamaları hasebiyle bu konulardan genellikle

²⁹² *Pontifex* ifadesi “köprü kurucuları” anlamına gelmekle birlikte Roma’nın ilk yıllarında tiber nehri üzerine kurulan tahta köpünün koruma ve bakımı bu rahiplere bırakıldığı için rahiplerin adı *pontifex rahipleri* olarak kalmıştır. V. Diakov, S. Kovalev, **İlkçağ Tarihi Cilt 2: Roma**, s. 39.

²⁹³ Çağatay Aşkit, **Tanrılarla Barış İçinde Yaşamak: Roma Cumhuriyet Döneminde Senatus ve Rahip Kurulları**, s. 55.

²⁹⁴ Wolfgang Kunkel, **An Introduction to Roman Legal and Constitutional History**, s. 10.

karşılaştıkları ve mücadele ettikleri deniz birliklerini örnek alarak deniz güçlerini teşkil etmişlerdir.²⁹⁵ Öte yandan süvari ise Roma ordusu içerisinde genelde bir destek birliği olarak görev almaktadır. Süvari birliklerinin görevi ikmal yollarının güvenliğini sağlamak, düşmanın cephe hattı gerisine sarkarak baskınlar düzenlemek, keşif, gözetleme ve öncü görevlerini icra etmek ve savaş anında ise kanatlarda yer alarak düşmanın savaş düzenindeki bozulmaları gözeterek hattı yararak düşman birliklerini bölmek ile sınırlıdır.²⁹⁶

Roma ordusunun esas gücü ve onu başarılı kılan ise piyade ordusudur. Roma'nın piyade ordusu temelde lejyonlar -lejyonlara az sayıda lejyon süvarisi de eşlik etmektedir- ve auxilia denilen yardımcı kuvvetlerden teşkil edilmektedir. Auxilia birlikleri Romanın müttefiklerinden temin edilen ve genelde menzilli silahlarla donanmış ya da görece daha hafif olarak hızlı hareket eden piyadelerden oluşan destek birlikleridir. Lejyonlar ise Romalıların teşkil ettiği esas ordu birliği olarak savaş gücünün çekirdeğini teşkil etmekte ve belirleyici unsur olarak öne çıkmaktadır.

Roma tarihindeki ilk lejyonun²⁹⁷, Kral Servius Tullius zamanında vatandaşların mali durumlarına göre teşkil edilmiş, yaklaşık 5000 askerlik bir kuvvet olduğu ifade edilmektedir.²⁹⁸ Vegetius ise Cumhuriyet dönemindeki yapıyı esas alarak lejyonların

²⁹⁵ Rev. M. Creighton, **Roma Tarihi**, Dorlion Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2021, s.47, 48.

²⁹⁶ Burak Çınar, **Roma Ordusunun Savaşlardaki Üstünlüğü**, Doğu Batı Dergisi, Y.: 11, S.: 50, Romalılar II, Ankara 2009, s. 28.

²⁹⁷ Lejyon terimi, *legio*, Latincedeki seçmek anlamına gelen *lego*, *eligo* kelimelerine dayanmakta ve Lejyonun seçilmiş askerlerden oluşan yanına vurgu yapmaktadır. Flavius Vegetius Renatus, **Roma Savaş Sanatı**, (Çev.: Samet Özgüler, Kutsi Aybars Çetinalp), Kronik Kitap, 6. Baskı, İstanbul 2021, s. 57. Parker ise ilk lejyonun tarihini M. Ö. 4 veya 3. yüzyıl olarak vermektedir. Geoffrey Parker, **Cambridge Savaş Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 5. Basım, İstanbul 2014, s. 48.

²⁹⁸ Charles Freeman, **Mısır, Yunan ve Roma**, s. 360. Giovanni Brizzi, **Roma'da Savaş**, Antik Roma (Ed.: Umberto Eco) içinde, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2021, s. 240. Burak Çınar, **Roma Ordusunun Savaşlardaki Üstünlüğü**, s. 28.

geleneksel olarak yaklaşık 6000 kişiden oluştuğunu ifade etmektedir.²⁹⁹ Vegeitus'un anlatımına göre lejyonlar 10 cohort'dan oluşmakta³⁰⁰, ilk cohort lejyonun kıdemli askerlerinden oluştuğu ve kartal sancağını taşıdığı için 1000'er kişiden oluşmakta iken diğer cohort'lar 550'şer askerden oluşmaktaydı.³⁰¹ Cohort'lar ise aşağı yukarı yüzer kişilik centenarius'lara bölünmekte³⁰², centenarius'lar da on'ar kişilik decanus'lardan müteşekkildir.³⁰³

Roma lejyonları ilk başlarda yurttaşların askerlik görevleri dahilinde ihtiyaç olduğunda toplandıkları bir yapıyken M. Ö. 10 yılı Consül'ü Marius'un hayata geçirdiği reformlar ile sürekli olarak silah altında bulunan, askerliği bir meslek olarak icra eden, bu anlamda profesyonel askerlerden oluşturulmaya başlanmıştır.³⁰⁴ Bu profesyonel askerler 16 yıllık hizmet süresini tamamlayana kadar sürekli olarak asker kalmakta ve bu sürenin sonunda Senato'dan çıkan bir karar neticesinde belirli bir toprağın verilmesi karşılığında emekli edilirlerdi. Askerlerin emekliliğine ilişkin bu kararın geçmesi lejyonlara komutanlık eden kişinin Senato ile ilişkilerine bağlı olduğu için bu durum

²⁹⁹ Flavius Vegetius Renatus, **Roma Savaş Sanatı**, s. 57.

³⁰⁰ Cohort'larla teşkil edilen yapı Marius'un reformları sonrasında ortaya çıkmakla birlikte reformlardan önce lejyonlar *manipulus* adı verilen 30 birime bölünmektedir. Cristiano Vigletti, **Cumhuriyet Döneminde Genişleme**, Antik Roma (Ed.: Umberto Eco) içinde, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2021, s. 40. Giovanni Brizzi, **Roma'da Savaş**, s. 241, 243. V. Diakov, S. Kovalev, **İlkçağ Tarihi Cilt 2: Roma**, s. 52, 53.

³⁰¹ Flavius Vegetius Renatus, **Roma Savaş Sanatı**, s. 60, 61. Bu 10 cohort iki sıra savaş hattı oluşturmakta üçüncü sırayı ise Marius'un reformlarına kadar görece az zırhlı triarii birlikleri, reform sonrasında ise müttefiklerden gelen yardımcı birlikler oluşturmaktadır.

³⁰² Charles Freeman, **Mısır, Yunan ve Roma**, s. 360.

³⁰³ Flavius Vegetius Renatus, **Roma Savaş Sanatı**, s. 67.

³⁰⁴ Giovanni Brizzi, **Roma'da Savaş**, s. 243. Geoffrey Parker, **Cambridge Savaş Tarihi**, s. 54. Parker ayrıca Marius'un reformlarına kadarki süreçte yurttaşlardan teşkil edilen lejyonlarda tarım aletleri sanacak sembolü kullanılırken, sonraki dönemde kartalların sembol olarak kullanılmasını yaşanan değişimin sembolik ifadesi olarak kaydetmektedir. Geoffrey Parker, **Cambridge Savaş Tarihi**, s. 57. Creighton, Roma ordusunun ve orduya komuta eden generallerin bu reformlar ile daha güçlü hale geldiğini ve bu neticede siyasi iktidar ile mücadele içine girdiğini aktarır. Rev. M. Creighton, **Roma Tarihi**, s. 77

askerler ile komutanlar arasında bir bağ yaratmakta ve askerin kaderi komutanın siyasi kariyerine bağlanmaktadır.³⁰⁵ Bu neticede askerlerin komutanları ile kurdukları, hem profesyonel orduların sürekli olarak hizmette bulunması nedeniyle duygusal hem de yukarıda zikredildiği şekilde emeklilik hakları elde edebilmek için ekonomik bağılılık ilişkisi lejyonlara komuta eden Romalılarına büyük bir güç sağlamış ve bu askeri iktidara dayanan Romalı komutanların sık sık siyasi iktidara üstün gelerek belirleyici olduğu ve Cumhuriyet döneminin de sonunu getiren iktidar mücadeleleri kaydedilmiştir.³⁰⁶

³⁰⁵ Geoffrey Parker, **Cambridge Savaş Tarihi**, s. 54.

³⁰⁶ Luca Fezzi, **Tek Kişilik Yönetime Doğru: Engebeli Bir Süreç (M.Ö. 121-31)**, Antik Roma (Ed.: Umberto Eco) içinde, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2021, s. 106. Gaetano Mosca, **Siyasi Doktrinler Tarihi** (Çev.: Samih Tiryakioğlu), Bilge Kültür Sanat, 1. Basım, İstanbul 2019, s. 52.

3. Roma’da Toplumsal İktidar Kavramları

3.1. İdeolojik İktidarın *Auctoritas*’ı

İdeoloji, tanımlanması kolay olmayan, çok çeşitli anlamlarda kullanılan ve bu kullanımlarını birbirleri ile bağdaştırmanın oldukça zor olduğu bir kavramdır.³⁰⁷ Kavram ilk olarak Fransız Devrimi zamanında, başta dönemin aydınlanmacı düşünürlerinden Destutt de Tracy olmak üzere diğer birçok aydınlanmacı düşünür tarafından düşüncelerin oluşunu inceleyen bir bilimi tanımlamak amacıyla üretilmiş ve kullanılmıştır.³⁰⁸ Fakat “-oloji” ekli birçok kavram gibi ideoloji de bilimsel olarak ele aldığı nesneyi karşılayacak şekilde o nesne yerine kullanılmaya başlanmıştır. Bu neticede ideoloji düşüncelerin bilimsel incelemesinden ziyade düşünce biçimlerini niteler hale gelmiştir.³⁰⁹ Eagleton ideoloji kavramı üzerine on altı ayrı tanımdan bahsetmekte ve farklı tanımların birbirleriyle uyuşmayan içeriklerinden ve karşıladıkları farklı bağlamlardaki anlamlardan hareketle bunları birleştirecek şekilde tek bir tanım ortaya çıkarma çabalarının anlamsızlığına işaret etmektedir.³¹⁰ Eagleton’ın işaret ettiği üzere birçok farklı anlamda kullanılan ideoloji kavramını biz de Michael Mann’ın ideolojik iktidarı tanımlarken getirdiği tanım doğrultusunda, Eagleton’un ağırlıklı olarak Marksist çizginin³¹¹ kullandığını ifade ettiği gibi “...doğru ve yanlış bilme fikriyle,

³⁰⁷ Terry Eagleton, **İdeoloji**, Ayrıntı Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2020, s. 17. Andrew Heywood, **Siyasi İdeolojiler**, Adres Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2011, s. 21.

³⁰⁸ Louis Althusser, **İdeoloji Üzerine**, İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları içerisinde (Çev.: Alp Tümertekin), İthaki Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2003, s.75. Heywood kavramın bu ilk kullanımın sonraki kullanımlarına etkisinin çok az olduğunu ifade etmektedir. Andrew Heywood, **Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları**, s. 137.

³⁰⁹ Terry Eagleton, **İdeoloji**, s. 94-95.

³¹⁰ Terry Eagleton, **İdeoloji**, s. 18.

³¹¹ Althusser, ideoloji terimini Marx’ın Fransız Devrimi’ndeki aydınlanmacılardan aldığını ve bazı ideologlara karşı giriştiği mücadeleden ötürü ona başka bir anlam vererek Marksist görüşteki olumsuz çağrışımlar yapan ideoloji kavramını ortaya çıkardığını ifade etmektedir. Bkz. Louis Althusser, **İdeoloji Üzerine**, s. 75-76. Heywood daha sonraki Marksist yazarların işçi sınıfı dışındaki diğer toplumsal sınıfları

yanılsama, çarpıtma ve mistifikasyon anlamında...” değil, toplumsal ilişkileri inceleyen sosyolojik tahlillerde kullanıldığı anlamlarda ele alacağız.³¹² Zira Mann, bu kavramlara yüklenen “*yanlış bilgi*” veya “*tahakkümü sağlamak adına kasıtlı oluşturulan yanlışlar*” gibi imaları kendisinin taşımadığını net bir şekilde ifade etmektedir.³¹³ Fakat ideoloji kavramına Marksist yaklaşım ile bizim takip edeceğimiz, Mann’ın Weberci çizgisi birbirinden tamamen bağımsız değildir ve Mann’ın ideoloji tanımı ile Marksist yaklaşımı bazı noktalarda bağdaştırmak mümkündür. Bu noktada Gorski, Mann’ın iktidar kuramını geliştirirken, ifade etmek istediği iktidar kaynağını tanımlayabilecek “kültür” gibi “ideoloji” yerine tercih edilme ihtimali olan kavramlar mevcut iken, “ideoloji”yi tercih etmesini Mann’ın Marksist yaklaşım ile bağlantısını işaret eden bir olgu olarak kabul etmektedir.³¹⁴ Nitekim bu görüş Weberci anlamda Mann’ın ideoloji ile karşıladığı anlamların statü, gelenek gibi başka kavramlarla karşılanması ve ideoloji kavramının Marksist görüşteki yoğun kullanımı ve literatürdeki baskın anlamı teşkil etmesi göz önüne alındığında isabetli görünmektedir. Bunun yanı sıra Mann’ın Marksist yaklaşıma getirdiği yeniliğin ise kavram Marksist yaklaşımda işçi sınıfının dayanışması için bir önkoşul olan sosyalist ideoloji görüşünü işaret ederken Mann’ın bu kavramın kapsamını genişleterek bütün toplumsal grupların dayanışması için esaslı bir bileşen olarak ideolojiyi daha geniş bir bağlamda ele almış olması olduğu ifade edilmektedir.³¹⁵

da hesaba katarak kavrama daha tarafsız bir anlam verdiğini aktarır. Andrew Heywood, **Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları**, s. 137.

³¹² Terry Eagleton, **İdeoloji**, s. 19. Louis Althusser, **İdeoloji Üzerine**, s. 80.

³¹³ Michael Mann **İktidarın Tarihi Cilt I**, s. 36.

³¹⁴ Philip S. Gorski, **Mann’s theory of Ideological power: sources, applications and elaborations**, s. 104.

³¹⁵ Ibid., s. 104.

Mann'ın ideolojik iktidar yaklaşımı Weber'in dünya dinlerinin belirleyici olduğuna dair görüşlerini temel almaktadır.³¹⁶ Bu neticede Weber'in görüşleri ve buna ek olarak Mann'ın faydalandığı ifade edilen, Durkheim'in din sosyolojisi ideolojik iktidarı tanımlarken Mann'ın esas aldığı teorik kaynaklar olarak, kavramı anlamak adına öncelikle ele alınmalıdır.³¹⁷ Her ne kadar Durkheim ideoloji üzerine bütünlüklü bir kuram ortaya koymasa da kavramı kullanmış ve tanımlamıştır. Bu neticede Durkheim'in iki eserinde, ideoloji kavramını ele aldığı ifade edilmekle birlikte bu eserlerinde ideolojiye getirdiği yaklaşımların birbiriyle bağdaşp bağdaşmadığı tartışmalıdır.³¹⁸ Bu noktada Durkheim'in "ideoloji" kavramına yönelik iki ayrı yaklaşım geliştirdiği söylenebilirken bu yaklaşımların belirli bir düzlemde kesiştikleri ve ortak bir paydalarının olduğu da söylenebilmektedir.

Durkheim'in ideoloji kavramını konu aldığı ilk bölümler 1895 tarihli "Sosyolojik Yöntemin Kuralları" adlı kitabında yer almaktadır. Bu kitabında Durkheim, sosyal olguları konu edinen sosyoloji biliminin metodolojisini aktarmaya çalışırken önce sosyal olguyu tanımlamakta akabinde ise sosyal olguları gözlemlerken meydana gelecek sorunlardan bahsetmektedir. Bu bağlamda ideoloji bireylerin sosyal olgulara yaklaşımlarında, bilimsel gerçekleri görmesine engel olan önyargılar ve kabuller olarak sosyal olguların gerçekliği üzerine bir örtü sererek bilimsel araştırmayı imkânsız kılmaktadır.³¹⁹ Böylece şeylerin gerçeklikleri yerine bu önyargılar ve kabullere dayalı şeyler üzerine yapılan analizler bilimsel bir alan olarak sosyolojik olmaktan ziyade

³¹⁶ Ralph Schroeder, **Introduction: the IEMP model and its critics**, *An Anatomy of Social Power* içinde, John A. Hall (Der.), Cambridge University Press, Cambridge 2009, s. 5.

³¹⁷ Philip S. Gorski, **Mann's theory of Ideological power: sources, applications and elaborations**, *An Anatomy of Social Power* içinde, John A. Hall (Der.), Cambridge University Press, Cambridge 2009, s. 104.

³¹⁸ Jorge Larrain, **Durkheim's Concept of Ideology**, *Sociological Review*, 1980, C.: 28, S.: 1, s.129.

³¹⁹ Emile Durkheim, **Sosyolojik Yöntemin Kuralları** (Çev.: Enver Aytekin), Pozitif Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2021, s.43-44. Jorge Larrain, **Durkheim's Concept of Ideology**, s. 130.

ideolojik birer analiz teşkil etmektedirler.³²⁰ Durkheim, insanlığın içine düştüğü bu yanılsamaların sürekli tekrar edilen deneyimlerin bir ürünü olduğunu ve bu tekrardan kaynaklanan bir otoriteyi haiz olarak insanın doğal bir eğilimi olduğunu ifade etmektedir.³²¹ Bu neticede Durkheim'in ideolojik olan ile otorite arasında da bir bağ kurmuş olduğu görülecektir.

Durkheim'in din üzerine analizleri ise ideoloji kavramına farklı bir bakış getirmektedir. Larrain'e göre her ne kadar Durkheim'in "Sosyolojik Yöntemin Kuralları"nda ortaya koyduğu ideoloji yaklaşımı ile din üzerine analizlerindeki yaklaşım bazı noktalarda bağdaşsa da ikincisi farklı bir temel üzerine inşa edilmiştir.³²² Durkheim "Dini Hayatın İlkel Temelleri" kitabında ideoloji kavramını, sosyal gerçekliği idealize eden düşünce sistemleri olarak dinleri ele alırken kullanmaktadır. Dinler bireyleri topluma bağlayan, kolektif duyguları ve fikirleri tekrarlama yoluyla bunların birliğini sağlayan bir işlev görmektedirler. Durkheim böylece idealize edilmiş düşünce sistemlerinin işlevini ortaya koyarak, ideolojik iktidardan bahsederken söz konusu iktidar kaynağının özelliklerine ve işlevlerine getireceğimiz açıklamalara benzer bir betimleme yapmış olmaktadır.

Bu noktada Durkheim sosyal gerçekliği idealize ederek onu *betimleyen*, *sınıflandıran* ve *sistematize eden* dinleri ve bilimi aynı kategoriye sokarak Sosyolojik Yöntemin Kuralları kitabındaki idealize edilen ile bilimsel olan arasında yarattığı zıtlığı yıkmış görünür. Fakat dinlerin, toplumsal gerçekliği idealize eden yapısının insanın doğuştan gelen bir güdüsüne bağlı olmadığını ve toplumsal yaşam içerisinde gerçekliği idealize etmenin öğrenildiğini ifade eden Durkheim, böylece dini toplumsal bir olgu olarak tanımlamaktadır. Böylece ilk kitaptaki, toplumsal gerçekliğin yerini alarak

³²⁰ Emile Durkheim, **Sosyolojik Yöntemin Kuralları**, s. 44.

³²¹ Ibid., s. 45, 47. Jorge Larrain, **Durkheim's Concept of Ideology**, s. 131.

³²² Ibid., s.131.

toplumsal realiteyi haiz olguları bilimsel olarak ele almayı engelleyen ideolojiler ikinci kitapla birlikte toplumsal birer olgu olarak ele alınmış olur.³²³

Weber ise birinci bölümde ifade ettiğimiz üzere toplumsal tabakalaşma teorisinde tespit ettiği *statü* tabakalaşmasını açıklayan görüşleri, geleneksel otorite tanımını ve din sosyolojisi üzerine getirdiği açıklamalar ile Mann'ı etkilemiş ve ideolojik iktidar kavramına temel teşkil eden düşüncelere kaynaklık etmiştir. Weber din üzerine düşüncelerini daha çok ekonomik etkenlerin belirleyiciliği tezine karşılık olarak bu faktörler üzerinde dinlerin ve inanışların etkilerini ortaya koymak amacıyla şekillendirmiştir. Bu neticede Weber dinlerin daha çok iktisadi ahlak üzerindeki etkisini tespit etmeye çalışsa ve bu bağlamda farklı dinlerin dinamiklerini incelese de yer yer dinlere dair tipolojik tespitlerde de bulunmuştur. Dinsel toplulukların bir çeşit kolektif otoriteye sahip olduklarını ifade eden Weber, bunların meydana getirdiği iktidar örgütlerinin *kutsal değerlerin dağıtımındaki* tekelleri sayesinde iktidarlarını uygulayabildiklerini ifade eder.³²⁴ Weber'in bu ifadeleri Mann'ın ideolojik iktidarın kutsal otorite ile ve değerler üzerinde kurulan tekel ile işlediğini ifade ettiği yönüyle bağdaşır.³²⁵ Öte yandan Weber dinsel toplulukların bu otoritesinin diğer birçok dindışı veya siyasi saf tip gibi belirli otorite çeşitlerine dayandıklarını ifade ederek otorite tipleri üzerine açıklamaları ile dinler kaynaklı iktidarı bağdaştırır. Geleneksel otoritenin zamandan bağımsız olarak var olan kurallara, güçlere ve geçmişten gelen tekrarlara dayalı meşruiyeti³²⁶, Mann'ın ideolojik iktidar tanımındaki tekrar eden ritüellere ve paylaşılan norm ve değerlere yapılan atıfla bağdaşır.³²⁷

³²³ Ibid., s.134.

³²⁴ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, s. 282.

³²⁵ Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**, s. 35,36.

³²⁶ Max Weber, **Bürokrasi ve Otorite**, s. 63.

³²⁷ Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt II**, s. 15.

Mann'ın ideolojik iktidara³²⁸ ilişkin açıklamalara daha önce de değinildiği üzere daha çok “İktidarın Tarihi” isimli eserinin ilk cildinin giriş bölümünde ele alınmıştır. Bunun yanı sıra ikinci cildin başında Mann'ın ideolojik iktidara ilişkin getirdiği tanım da en bütünlüklü ve yalın tanım olarak önem arz etmektedir.³²⁹ İdeolojik iktidarın, Mann'ın çalışması içerisinde, bahsettiği *çatlaklarda gelişen kapasite artışı ile ön plana çıkan iktidar kaynağı* olarak ele alındığı bölümler ise ilk cildin 10. Bölümünde, Hristiyanlık ile başlayan süreç ve devamındaki dünya dinlerine dair 11. Bölüm ve Weber'in tahlilleri ile bağlantılı olarak ele alınan Reform hareketi ve Protestanlığın yükselişi ile ilgili bölümlerdir. Bunlar içerisinde özellikle birinci cildin giriş bölümü ve ikinci cildin başındaki açıklamalar ideolojik iktidarın temel çerçevesini çizmemize imkân tanırken ilk cildin 10'uncu ve 11'inci bölümleri Mann'ın tarihsel süreçte ideolojik iktidara önem atfettiği ilk bölümler olmaları hasebiyle kavramı ve ideolojik iktidarın Mann tarafından nasıl tatbik edildiğini görmek açısından faydalıdır.

Mann ideolojik iktidarın en yalın tanımını eserinin ikinci cildinde vermektedir. Buna göre ideolojik iktidar: “...insanların hayatta nihai anlamı bulma, norm ve değerleri paylaşma ve estetik ve ritüel pratiklere katılma isteğinden türer. Nihai anlamları, değerleri, normları, estetikleri, ritüelleri birleştiren bir ideolojinin denetimi genel toplumsal iktidarı getirir...”³³⁰ Mann, burada yaptığı tanıma paralel bir şekilde ideolojik iktidarın üç temel kaynağı olduğundan bahsetmektedir. Bunlardan ilki insanların duyumlarını anlamlandırmaları için gerekli olan anlam kategorileridir.

³²⁸ Eagleton, iktidar ile ideoloji arasındaki bağı kurarken bireysel çıkar mücadeleleri içerisinde gelişen söylemlerin ideolojik bir yanının olmadığını ifade edip toplumsal düzlemdeki iktidar çatışmalarında ortaya çıkan söylemlerin ideolojik yanına dikkat çekmekte ve ideolojiyi siyasi iktidar mücadelelerini anlamlandıran bir tür iktidar yöntemi olarak tanımlamanın mümkün olduğundan bahsetmektedir. Terry Eagleton, *İdeoloji*, s. 29-31.

³²⁹ Philip S. Gorski, *Mann's theory of Ideological power: sources, applications and elaborations*, s. 103.

³³⁰ Michael Mann, *İktidarın Tarihi Cilt II*, s. 15.

Weber'e atıf yapan Mann, insanların bu anlam kategorileri olmaksızın duyumlarını toplumsal yaşama aktarılamayacağını ifade ederek, bu anlam kategorileri ve kavramlar üzerinde kurulan denetimin en başta belirttiğimiz gibi iktidarın temel mekanizmasını harekete geçirecek şekilde başkalarının arzu edilen iradenin yönünde eylemelerini sağlayarak ideolojik bir iktidar ortaya koyacaktır.³³¹

İkinci kaynak ise toplumsal düzeyde paylaşılan normların varlığıdır. Mann, toplumsal iş birliğinin *istikrarı ve verimi* için bu normlara olan ihtiyaca Durkheim'a yaptığı atıfla vurgu yapar.³³² Mann'ın burada ideolojik iktidara kaynaklık teşkil eden normlardan kastı ahlaki normlardır, bu normların yasalaştırılması başka bir boyutu teşkil eder. Öte yandan Mann, bu tür ahlaki normların dinler ve ideolojiler ile taşındığından bahsetmektedir.³³³

Üçüncü kaynak ise *estetik ve ritüel* pratiklerdir. Mann; şarkılar, danslar, belirli inanışlara yönelik ritüellerin kişiler üzerindeki etkisine vurgu yaparak bunlar üzerindeki tekellerin, yani bunların içeriği, uygulanışı ve yöneleceği neticelerin yönlendirilmesi ile yaygın ve yoğun bir ideolojik iktidar tesis edilmiş olur demektedir.³³⁴

Bu neticede Mann'ın en başta verdiğimiz ideolojik iktidar tanımının ve Gorski'nin bu tanıma kendi ifadeleriyle getirdiği “...*başka bir deyişle, ideolojik güç, insanın "dünyanın" doğasını ve içinde nasıl hareket etmesi gerektiğini anlama ve bu anlayışları paylaşan ve hayata geçiren bir topluluğa ait olma arzusundan*

³³¹ Michael Mann, *İktidarın Tarihi Cilt I*, s. 35.

³³² Ibid., s. 36.

³³³ Ibid., s. 36

³³⁴ Ibid., s. 36

kaynaklanır...” şeklindeki reformülasyonunun³³⁵ Mann’ın bahsettiği üç kaynağı da içerdiği görülmektedir.³³⁶

Mann ideolojik iktidarın kaynaklarını aktardıktan sonra eserinin birinci cildindeki giriş yazısının başında ortaya koyduğu, iktidar kuramına uygun olarak, söz konusu kaynaklardan türeyen iktidar örgütlenmelerinden bahseder ve bu örgütlenmeleri iktidar kavramına getirdiği sınıflandırmalar ile bağdaştırır. Mann’a göre ideolojik iktidar bahsedilen kaynaklardan beslenerek iki şekilde örgütlenir. Bunlardan ilk sosyo-mekansal olarak aşkın³³⁷ olan “kutsal” birer özerk iktidar örgütlenmesi meydana getirirler. Mann dinlerin ve ideolojilerin bu tipte örgütlenmiş ağlar meydana getirdiğini ifade etmekte ve daha önce bahsettiğimiz, ideolojik iktidara önem atfedilen 10 ve 11’inci bölümlerdeki incelemesini bu bağlamda ele aldığını aktarmaktadır.³³⁸ Mairet ise Machiavelli ve Bodin’de, dinlerin, hükümdarların gerektiğinde “*devletin iyiliği için*” kullandığı, insanlar üzerinde itaati sağlayacak bir tür ideolojik iktidar aracı olarak kabul edildiğini ifade etmektedir.³³⁹ Gorski, ideolojik iktidarın buradaki aşkın olma halinin diğer iktidar ağları üzerinde bir tür aşkınlık olduğunu ifade etmektedir.³⁴⁰ Mann’ın söz konusu paragrafındaki “... *seküler otoritelerin örgütsel erişim alanını aşan, daha yüksek*

³³⁵ Philip S. Gorski, **Mann’s theory of Ideological power: sources, applications and elaborations**, s. 103.

³³⁶ Heywood da ideolojiyi bütünlüklü bir dünya görüşü biçimindeki fikirler dizesi olarak tanımlayıp, ideolojilerin idealize edilmiş bir iyi toplum tahayyül ettiğini ve buna yönelik bir stratejiyi de içerdiğini ifade etmektedir. Andrew Heywood, **Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları**, s. 137.

³³⁷ Gorski, burada *aşkınlıktan* kastın bir tür kutsallık olmadığını, diğer iktidar kaynakları üzerindeki, onları kesen ve kuşatan bir aşkınlığa işaret ettiğini aktarmaktadır. Philip S. Gorski, **Mann’s theory of Ideological power: sources, applications and elaborations**, s. 103, 104.

³³⁸ Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**, s. 36.

³³⁹ Gérard Mairet, **Egemenlik İlkesi: Modern İktidarın Tarihi ve Temelleri**, s. 30. Machiavelli bu görüşü doğrular şekilde Söylevler’de Roma’nın ikinci kralı Numa’nın “...*halkına barışçıl yollardan itaati öğretmek...*” için dini kullandığını ifade etmektedir. Niccolo Machiavelli, **Siyaset Üzerine Konuşmalar**, s. 67.

³⁴⁰ Philip S. Gorski, **Mann’s theory of Ideological power: sources, applications and elaborations**, s. 104.

bir işbirliği veya sömürü olanağı yarattığında, güçlü bir özerk rol gelişir...” ifadesi bu yaklaşımı doğrular bir şekilde diğer iktidar kaynaklarından türeyen örgütlerden farklı bir iktidar örgütlenmesinden bahsedilmektedir.³⁴¹ İdeolojik iktidarın ikinci örgütlenme biçimi ise *maneviyattır*.³⁴² Bu örgütlenme ise ilki gibi diğer iktidar örgütlenmelerinden ayrı değil, bunlara içkin olarak mevcut iktidarlara yoğunlaştırıcı bir işlev görür. Bu neticede maneviyata dayalı ideolojik iktidar Mann’ın kuramına göre yaygın ve dağınık bir yapı teşkil eder.³⁴³

Mann ilk kitabın Roma üzerine kaleme aldığı 9’uncu bölümünde, metodolojisine uygun olarak Roma’daki iktidar ağları içerisindeki çatlaklarda *beliren* ve kapasite artışı meydana getiren belirli bir *episodu* ele almaktadır. Bu neticede Mann Roma’nın M. Ö. 100 ile M. S. 200 yılları arası dönemini ele alıp, bu süreçte dönemsel olarak nasıl adlandırılırsa adlandırılırsın pratikte imparatorluk gibi işleyen iktidar mekanizmasını yalnızca iktidar kapasitesindeki artışı sağlayan yönlerden incelemeye tabi tutmaktadır. Mann’a göre Roma’da toplumsal iktidar, dört iktidar kaynağı ve bunlardan doğan örgütlenmelerden ekonomik ve askeri iktidarın artan kapasite artışı ve ağırlıklı etkisiyle öne çıkmaktadır. Bu noktada söz konusu iktidar kaynaklarından türeyen bir örgütlenme olarak *lejyon ekonomisi* Mann’ın analizinde esas unsur olsa da yönetici sınıfın fethedilen topraklara doğru yaygınlaşması, Romalılık düşüncesinin ve roma kültürünün buralardaki yönetici elitlerce de benimsenmesi Romanın bunca yıl hayatta kalmasına etki eden temel faktörler olarak ele alınmaktadır.³⁴⁴ Bu bağlamda Romanın yönetici sınıfının bütünleşmesini sağlayan ortak değerlerin, ahlaki normların ve ritüellerin temelinde yer alan ve bir Romalının hem özel hem de kamusal hayatında oldukça

³⁴¹ Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**, s. 36.

³⁴² Ibid., s. 37.

³⁴³ Ibid., s. 37.

³⁴⁴ Ibid., s. 333. Perry Anderson, **Tarihten Siyasete Eleştiri Yazıları**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2003, s.123.

önemli bir yer teşkil eden *auctoritas* kavramı her ne kadar Mann analizinde tarihsel süreç içerisinde yalnızca belirli noktalara odaklandığından ele almasa da Roma toplumundaki ideolojik iktidar ağının temelindeki kavram olarak ele alınmalıdır.

Auctoritas kavramı hem Roma özel hukukunda hem de kamu hukukunda benzer belirli bir durumu betimlemek üzere kullanılmaktadır. Kavramın bu hukuki kullanımları onun özel veya kamusal hukuktaki kullanımlarında aynı temele dayanan³⁴⁵ ve kavramın özünü belli eden çıkarımları bize sunmaktadır. Roma özel hukuku açısından tam ehliyetli olma halini işaret eden kavram aynı zamanda sınırlı ehliyetsizlerin hukuki işlemlerini geçerli kılan bir tür hukuki işlemi karşılamaktadır.³⁴⁶ Kavramın *augeo* fiilinden yani artırmak fiilinden geldiğini ve esasında “...bir şeyi var kılmak...” anlamına sahip olduğunu aktaran Agamben, böylece kavramın Roma kamu hukukundaki anlamı ile özel hukuktaki kullanımı bağdaştıracağı zemini ortaya koymuş olmaktadır.³⁴⁷ *Auctoritas* kavramının kamu hukukunda Senato’nun yetkisini açıklayan kavram olarak kullanıldığını- Senato’nun *auctoritas*’ından bahseden en önemli tarihsel kaynak Cicero’dur- ifade eden Agamben bu kullanımda da Senato’nun bir emir teşkil etmeyen ama diğer siyasi kurumların kararlarını geçerli kılan ve onları bu anlamda *var eden* özü, özel hukuktaki kullanım ile bağdaştırır.³⁴⁸ Bu neticede, Senato ile ilgili bölümde de ifade ettiğimiz üzere kavramın özel hukuktaki anlamı, *auctoritas*’ın temelindeki *pater familias* olgusu ile Senato’nun bir tür *babalar meclisi* olarak *pater familias*’a dayanan yapısı bağdaşmakta ve *auctoritas*’ın kaynağının Roma aile reisinin kutsallığında yattığı ortaya çıkmaktadır.

³⁴⁵ Fritz Schulz, **Auctoritas** (Çev.: Havva Karagöz), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1997, C.: 55, S.: 4, s. 343.

³⁴⁶ Agamben buradaki tam ehliyetlilik halinin *pater familias* olmaya işaret ettiğini aktarır. Giorgio Agamben, **İstisna Hali**, s. 97.

³⁴⁷ Ibid., s. 97.

³⁴⁸ Ibid., s. 97-99.

Agamben bu hususları işaret ettikten sonra kavram üzerine yaptığı analizlerin devamında *potestas* ile *auctoritas* kavramlarını bir ikilem içerisinde ele almakta ve *auctoritas*'ın *potestas*'a üstünlüğüne ve onu askıya alma pratiklerine vurgu yapmaktadır.³⁴⁹ Agamben'in devam eden analizi her ne kadar *istisna hali* kuramı çerçevesinde *auctoritas*'ı başka bir bağlamda ele alsada onun diğer iktidar kavramlarını meşrulaştıran yanına ve *auctoritas*'ın *potestas* ve *imperium* gibi diğer iktidar kavramlarını aşan yapısına yaptığı vurgu³⁵⁰ Mann'ın ideolojik iktidarın diğer iktidar kaynaklarını aşkın yapısı ve onun diğer iktidar kaynaklarını meşrulaştırıcı etkisine ilişkin açıklamaları ile uyum göstermektedir.

Auctoritas kavramı üzerine yazan bir diğer yazar Arendt'in tahlilleri de *auctoritas* ile Mann'ın iktidar kuramı dahilinde ideolojik iktidarı bağdaştırmaya imkân verir. Arendt, kavramın Romalı kökenine işaret etmekle birlikte Dio Cassius'un ifadesiyle *auctoritas*'ın yunanca karşılığının olmadığına dair ifadesini³⁵¹ aktardıktan sonra ilk olarak *auctoritas*'a benzer bir yaklaşımın Yunan'da, Platon ve Aristo'da görüldüğünden bahsetmektedir.³⁵² *Auctoritas* kavramını ne olmadığı üzerinden tanımlayan Arendt, onu kaynağını şiddetten alan iktidar kaynağından ve iktidara dayalı iktidardan ayırmakta, *auctoritas*'ın iktidarın nesnesi ve öznesi nezdindeki meşruluğuna³⁵³ işaret etmekte, böylece farklı kaynaklardan beslenen iktidar türlerinden bahseden Mann'ın iktidar kuramındaki askeri iktidar ile siyasi iktidarın ideolojik

³⁴⁹ Ibid., s. 100 vd.

³⁵⁰ Ibid., s. 103-106.

³⁵¹ Agamben burada kastedilenin Yunan'da *auctoritas*'ı tek bir kelime ile karşılamanın mümkün olmadığı olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla kavramın birebir olarak Yunan'da olmaması onun özel durumlarda değişkenlik gösteren işlevsel karşılıklarının olmadığı anlamına gelmemektedir. Bkz. Giorgio Agamben, s. 96.

³⁵² Hannah Arendt, **Otorite Nedir?**, “Geçmişle Gelecek Arasında: Seçme Eserler 2” içerisinde, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2020, s.157-158.

³⁵³ Roma hukuku sözlüğündeki “...*autorité qui confere une pleine légitimité à l'acte entrepris...*” tanımı da kavramın meşruluk kazandırıcı etkisini vurgulamaktadır. Bkz. Jean- Philippe Dunand, Pascal Pichonnaz, **Lexique de Droit Romain**, Schulthess, Bruxelles Genève, Zurich, Bâle 2006, s. 18.

iktidardan ayrıştığı düzleme benzer bir ayırım ortaya koymaktadır.³⁵⁴ Platon'un filozof-kralının şiddetin zorlayıcılığı yerine koyduğu akla dayalı iktidarını temellendirmek için ideaların *aşkın* yapısının ve ortaya koyduğu “mutlak” ölçütlerin bir iktidar aracı olarak kullanımını öngördüğünü ve bu neticede “...*tanrı buyruğu gibi*...” insani olanı aşan bir kaynağa dayanan iktidar olgusunu işaret ettiğini ifade eden Arendt böylece Yunan'daki, *auctoritas*'a benzer olan ve ona öncüllük eden düşüncelerin ideolojik iktidar ile bağlarını kurmuş olmaktadır.³⁵⁵

Roma'da kamusal anlamda *auctoritas* kavramının nerelerde ve hangi kurumlara ithaf edilerek kullanıldığı, kavramın ideolojik iktidar ile bağdaştırılmasına imkân tanıyan özünü ortaya koymaktadır. Bu noktada Cicero'nun eserlerinde bu kavramı nasıl kullandığı en önemli tarihsel veriyi bize vermekte, ona atfedilen önemi ortaya koymaktadır.³⁵⁶ Cicero'nun eserlerinde *auctoritas* kavramı Roma'nın kuruluş mitinden başlayarak³⁵⁷, ikinci kral Numa'nın reformlarına dair anlatılarda kullanılmakta, esas olarak ise *pater familias* ile bağlantılı olarak Senato'ya atfedilmekte ve bunun yanında *augurların* da *auctoritas*'ı bahis konusu olmaktadır.³⁵⁸ Senatonun verdiği kararların temelinde sahip olduğu *auctoritas* yatmaktadır.³⁵⁹ Nitekim Agamben de hukukun askıya alınması pratiği olarak ele aldığı, Senatoyu mutlak güçlü kılan “*senatus consultum*

³⁵⁴ Hannah Arendt, **Otorite Nedir?**, s. 137.

³⁵⁵ Ibid., s. 158-160.

³⁵⁶ Fritz Schulz, **Auctoritas**, s. 341.

³⁵⁷ Buna paralel bir şekilde Arendt de kavramın Roma'daki kullanımını aktardığı bölüme kuruluş hikayesiyle başlamaktadır.

³⁵⁸ Her ne kadar *augurların auctoritas'ından* bahsedilse de *augurların* faaliyetlerinde nihai karar verme noktasında yetkili olanın Senato olduğu ifade edilmektedir. Bu neticede *auctoritas'ın* esas sahibinin, *augurların* faaliyetlerinde dahi Senato olduğunu söylemek mümkündür. Çağatay Aşkit, **Tanrılarla Barış İçinde Yaşamak: Roma Cumhuriyet Döneminde Senatus ve Rahip Kurulları**, s. 58.

³⁵⁹ Eşref Küçük, Abdurrahman Saygılı, **Roma Hukukunda İstisna Halinin Paradigmatik Biçimi İustitium Kurumu**, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, 2014, s. 275.

ultimum” (Nihai Senato Kararı³⁶⁰) kararının altında Senato’nun *auctoritas*’ının yattığını ifade etmektedir.³⁶¹

Cicero Romulus’un Roma’yı kurmasını ve tesis ettiği yönetimi anlatırken onun, babaların “otoritesine” dayanarak ülkeyi yönettiğinden bahsetmektedir.³⁶² Akabinde ise Romulus’un kehanetlere verdiği öneme vurgu yapan Cicero, *augurların* seçilmesinden bahsedip Romulus’un *auspicium*³⁶³ ve Senato gibi iki esaslı kurumu tesis etmesine büyük önem atfetmektedir.³⁶⁴ Numa’nın dini kurumlar ihdas etmesini ve dini ritüelleri, bayramları ve takvimi hazırlamasını devletin uzun ömürlü olması ile bağdaştıran Cicero, bu satırlarda Numa öncesindeki savaşçı reflekslerin Numa ile törpülendiğini ifade ederken, aslında toplumsal iktidar ağlarına, askeri iktidara ek yeni bir kaynağa dayalı örgütlenmenin eklendiğini ifade etmiş olmaktadır. Bu neticede daha önce ideolojik iktidara attettiğimiz kurumları ve uygulamaları hayata geçirmiş olan – ikinci bölümde Numa’nın reformları ele alınmaktadır- Numa, ideolojik iktidarı örgütlemiş³⁶⁵ ve böylece Mann’ın belirttiği üzere daha geniş etki alanına sahip olan ve “...çok sayıda

³⁶⁰ Ibid., s. 266.

³⁶¹ Giogio Agamben, **İstisna Hali**, s. 94. Senatus Consultum Ultimum hakkında detaylı bilgi için bkz. Eşref Küçük, Abdurrahman Saygılı, **Roma Hukukunda İstisna Halinin Paradigmatik Biçimi İustitium Kurumu**.

³⁶² Cicero, **Devlet Üzerine**, s. 161. Türkçe çeviride otorite kelimesinin gelişigüzel kullanılması tehlikesi mevcut olduğundan yanlış bir çıkarımda bulunmamak adına latin dil ailesinden bir dil olması hasebiyle kavramların aynen geçtiği Fransızcadaki çevirilere bakıldığında aynı bölümün “...l’authorité des peres...” şeklinde olduğu görülmekte, dolayısıyla burada *auctoritas* kavramından bahsedildiği teyit edilmektedir. Bkz. Cicéron, **De la République – Des Lois**, Garnier – Flammarion, Paris, 1965, s. 50. Cengiz Çevik, **Cicero’nun Devleti**, s. 84.

³⁶³ *Auspicium*, kuşların hareketlerine dayalı olarak bir tür kehanetleri tespit etme metodudur ve *augurlar* tarafından kullanılmaktadır. Cengiz Çevik, **Cicero’nun Devleti**, s. 86. Demircioğlu bu metodun yanı sıra Etrüsklerden Roma’ya geçen, hayvanların iç organlarına bakılarak icra edilen *haruspici* denilen bir falın da kullanıldığını ifade etmektedir. Bkz. Halil Demircioğlu, **Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet**, s. 67.

³⁶⁴ Cicero, **Devlet Üzerine**, s. 162. Cicéron, **De la République – Des Lois**, s. 50,51.

³⁶⁵ Cengiz Çevik, **Cicero’nun Devleti**, s. 93.

insanı örgütlemeye yarayan...”³⁶⁶ yaygın bir iktidarın temellerini atmıştır. Öte yandan “Yasalar Üzerine”de Cicero açık bir ifade ile *auctoritas* sağlayan en önemli kurumun augurluk olduğunu ifade etmektedir.³⁶⁷

Auctoritas’ı haiz olduğu ifade edilen tüm bu hususların ortak noktası arandığında, Senato’yu teşkil edenlerin cumhuriyetin son dönemine kadar tamamıyla, sonrasında ise büyük bir çoğunlukla Romalı aile reisleri olması³⁶⁸ ve augurluk ve pontiff olma neticesinde pontifex meclislerinde yer almak gibi augurluk makamında olmak için yine aile reisi olmanın gerekliliği göz önüne alındığında, roma aile reisinin (*pater familias*’ın) sahip olduğu *auctoritas* ve bu aile babalarından başlayan roma dininin esas unsur olduğu görülecektir.

Barrow’a göre Roma’da din aileden başlamaktadır. Devletin kutsallığı ve Romalının ona bahsettiği kutsallığın temeli aileden gelir ve ailenin dinsel törenleri, ritüelleri dönüşerek devlete teşmil olmuştur.³⁶⁹ Roma’da dini inanışlar, Yunan’dakine göre farklı bir seyir izlemekte ve kendine has birtakım özellikleri barındırmaktadır. Romalılar Yunan medeniyetiyle kültürel olarak bütünleşmelerinden önce varlıkları Yunan’daki gibi somutlaştırılmamış, hayatın her alanına hakim tanrıların varlığına inanmaktaydılar.³⁷⁰ Bu tanrılar ile aralarındaki ilişki ise karşılıklılık temeline dayanmakta, Romalı yaptığı ibadetler, ritüeller ve sundukları kurbanlar karşılığında bu tanrıların yardımını beklemekte ve onların *fortuna*’sını iyi yöne sevk etmesini

³⁶⁶ Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**, s. 19. Çevik, Honoratus’un Numa’nın bu girişimlerini bilinçli bir şekilde yaptığı ve böylece kendi iktidarını arttırdığı iddiasını aktarmaktadır. Bu iddia kabul edilirse Numa’nın girişimlerinin ideolojik iktidar kaynaklarına dayalı bir örgütlenme ihdas etme hali olarak yorumlanması daha kolay olacaktır. Cengiz Çevik, **Cicero’nun Devleti**, s. 97.

³⁶⁷ Cicero, **Yasalar Üzerine**, s. 48. Cicéron, **De la République – Des Lois**, s. 160-161.

³⁶⁸ Cicero, **Devlet Üzerine**, s. 165. Cumhuriyetin son dönemlerinde magistralıkların aristokratlar dışında pleb’lere de açılması ile özellikle varlıklı pleb’lerden teşkil olan *optimates* sınıfına mensup birçok kişi de Senato’ya girmiştir.

³⁶⁹ Reginald H. Barrow, **Romalılar**, s. 14.

³⁷⁰ Halil Demircioğlu, **Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet**, s. 63-66.

beklemektedirler. Bu hal her ne kadar başka medeniyetlerin, bilhassa da Yunan'ın tanrılarının Roma medeniyetine dahil edilmesiyle değişime uğramış ve Romalıların tanrıları somut figürlerde cisimleşmiş ve bu neticede tanrıların ikamet edeceği mabedler inşa edilmiş olsa da Roma dininin özündeki *karşılıklılık* olgusu kaybolmamıştır.³⁷¹

Kendisi de büyük bir aile düzenine benzetilen Roma toplumundaki bu inanışların temeli aile içerisindeki inanışlardan kaynaklanmaktadır.³⁷² Demircioğlu, her Roma ailesinde daha önce ölmüş *aile reislerinin* tanrılaştırıldığını ve bunların ruhuna ibadet edildiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla *auctoritas* 'ın özündeki onaylama, geçerli kılma hususu, aile reisinin ev içerisindeki hem hayattayken hem de öldükten sonraki bir işlevi olarak ortaya çıkmakta ve Roma dininin aileden çıkıp toplumsal hayata dahil olmasıyla bu hususlar büyük ölçekte Roma toplumundaki *pater familias* 'ların *auctoritas* 'ına bağlı olarak gelişen bir tür ideolojik iktidar yaratmıştır.³⁷³ Hem *augurluk* kurumu hem de Senato işte bu temelde esasında *auctoritas* 'larına dayalı olarak toplumsal düzen içerisinde iradelerini ideolojik bir iktidara dayanarak hakim kılabilirler. Burada Roma dininin hayatın her alanına sirayet eden yapısı ve bu alanların hepsinde *pater familias* 'ın hakimiyeti, aileden başlayıp topluma aktarılan dini ritüeller ve kehanetler kültü bu unsurların *ideolojik* yanını ortaya koymakta ve Barrow'un dini açıdan üstünlük belirtisi olan, *pietas* 'ı yüksek olan kişilerin diğerlerini kutsal bir meşruluk ile boyun eğdirme hakkın olduğuna dair bahsi³⁷⁴, Roma'da dini meselelerin bir boyun eğme, boyun eğdirme mücadelesi bağlamında bir iktidar

³⁷¹ Demircioğlu bu durumu sözleşme ilişkisine benzeterek Romalının tanrıları diğerlerinin aksine *kalbiyle* değil *aklıyla* kavradığını ifade etmektedir. Ibid., s. 64, 65, 68.

³⁷² Reginald H. Barrow, **Romalılar**, s. 15.

³⁷³ Poggi'nin aktardığı, Norberto Bobbio'nun ideolojik iktidar tanımı da "otoriteye" sahip kişilerin bu iktidarı kullandığını işaret etmektedir. Bkz. Gianfranco Poggi, **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, s. 4-5.

³⁷⁴ Reginald H. Barrow, **Romalılar**, s. 20, 21. Demircioğlu da *pietas* 'ı "zühd ve takva" ile ilintilendirmekte ve böylece kavramın özündeki, birini belirli bir yönde eylemeye yönelten iktidarı işaret etmektedir. Bkz. Halil Demircioğlu, **Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet**, s. 68.

mücadelesine işaret ettiğini göstermekte, neticede bütün bu hususların Mann'ın kuramında ideolojik iktidar kaynaklı olup bu kaynaklardan türeyen örgütlenmeler ile icra edildiği sonucuna varmak mümkün olmaktadır.

3.2. Siyasi İktidar'ın *Potestas*'ı

Mann'ın iktidar kuramının en tartışmalı kısmı, öte yandan da en özgün kısmı siyasi iktidar tanımı ve siyasi iktidar ile askeri iktidar arasında yaptığı ayrımıdır. Esas olarak Weber'in toplumsal tabakalaşma teorisinde ve bunun yanı sıra başka yazarlarca da kabul edilmiş ve özü aynı kalacak şekilde farklı formlarda ortaya konulan üçlü ayırmadan türeyen ve Poggi gibi devlet kuramcılarının da benimsediği toplumsal iktidarın kaynaklarına dair üçlü ayırmadan Mann'ın ayrıldığı esas nokta burasıdır. Mann, askeri iktidarı siyasi iktidardan ayırmasını gerekçelendirmek adına *İktidarın Tarihi*'nin ilk cildinde birtakım açıklamalarda bulunmaktadır. Fakat her ne kadar Mann hem eserin birinci ve ikinci ciltlerinin giriş bölümünde siyasi iktidarı tanımlamış, hem de askeri iktidarı siyasi iktidardan ayırırken yaptığı açıklamalar ile siyasi iktidarı yüklediği anlamı daha belirgin kılmış olsa da onun siyasi iktidara getirdiği açıklamalar tatmin edici nitelikte değildir. Bu husus Mann'ın kuramının en çok eleştirilen yanını teşkil etmektedir.³⁷⁵

Bunun yanı sıra bir diğer dikkate değer nokta Poggi'nin deyişiyle *ideolojik, siyasi ve ekonomik* iktidardan oluşan *kutsal üçlü*'yü³⁷⁶ savunanlar ile benzer şekilde Mann'ın siyasi iktidar ile devleti eşitlemesidir. Mann askeri iktidarı siyasi iktidardan ayırdıktan sonra böyle bir sonuca varmakla, zora dayalı askeri iktidardan ari bir devleti düşünür

³⁷⁵ Mann'ın dörtlü iktidar ayrımını en güçlü şekilde eleştiren Poggi'nin yanı sıra bu ayrıma yöneltilen başka eleştiriler de bulunmaktadır. Bkz. Ernest Gellner, **Review of The Sources of Social Power, I, A History of Power from the Beginning to A. D. 1760., by M. Mann**, Man: New Series, 1988, C.:23 S.: 1, s. 206–207.

³⁷⁶ Gianfranco Poggi, **Political Power Un-manned: A Defence of the Holy Trinity from Mann's Military Attack**, s. 135.

gibi görünmekte ve bu noktada bir çıkmaza saplanmış olmaktadır. Bu noktada Mann'ın kuramını ayakta tutan ise bu dört iktidar kaynağının ve bunlardan türeyen sosyo-mekansal örgütlenmelerin hiçbirinin saf bir halde mevcut bulunmaması³⁷⁷ ve bu birbiriyle çakışan ve kesişen dört iktidar kaynağından da beslenecek şekilde bir kompozisyon neticesinde ortaya çıkan, fakat baskın iktidar kaynağı olarak öne çıkan dörtlüden biri üzerinden adlandırılan iktidar örgütlenmelerinin söz konusu olmasıdır. Böylece Mann siyasi iktidarı devlet ile özdeşleştirirken, devletin siyasi iktidar kaynağı baskın olan iktidar bileşkesinde ideolojik, ekonomik ve askeri iktidar kaynağından beslenen uygulamaların varlığını açıklayabilmektedir. Öte yandan her ne kadar emir-itaat ilişkisine ve zora dayalı askeri iktidarı siyasi iktidardan ayırır görünse de Mann'da siyasi iktidar tanımında zora dayalı düzenlemelerden bahsetmekte böylece zor ile siyasi iktidar arasındaki bağı kurmaya devam eder görünmektedir.

Mann'ın siyasi iktidar ile askeri iktidar arasındaki ayrımı daha çok bu kaynaklardan doğan sosyo-mekânsal örgütlenmelerden kaynaklanır görünmektedir. Bu noktada çalışmamıza konu olan Roma toplumu, bu ayrımın somutlaştığı ve böylece daha belirgin olarak ortaya çıktığı bir tarihi kesit olarak Mann'ın kuramını destekler bir içeriği haizdir. Fakat bu noktaya gelmeden önce Mann'ın siyasi iktidar tanımına kaynaklık eden Weber'in düşüncelerini ve devamında bu düşüncelere dayanan ve Poggi'nin de ortaya koyduğu kavramsallaştırmayı aktarmalı daha sonra Mann'ın bunlardan ayrıldığı noktayı belirleyip, bu noktada aldığı eleştirilere değinmek gerekmektedir.

Mann, toplumların birtakım *tabakalara* ya da *düzelere* ayrıldığı görüşünü reddetmektedir. Fakat Weber'in *sınıf, statü ve parti*'ye dayalı toplumsal tabakalaşma teorisini de büyük ölçüde- askeri iktidarı siyasi iktidardan ayırmak dışında- kabul

³⁷⁷ Mann'a göre bu dört iktidar tipi birbirlerine geçerler ve birbirlerini dönüştürürler. Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt II**, s. 10.

ettiğini ifade etmektedir.³⁷⁸ Mann'ın toplumsal tabakaları reddederken Weber'in teorisini de benimsemesi bunları birer tabakalaşma boyutları olarak değil bu tabakalar ile aynı kaynaktan beslenen birer iktidar kaynağı olarak ele alması ile mümkün olmaktadır.³⁷⁹ Mann'ın iktidar kuramı, Weber'in toplumsal tabakaları oluşturan olguları ile aynı kaynaklardan gelişen iktidar tipleri ortaya koymakta ve bunlardan türeyen iktidar örgütlenmelerini ele almaktadır. Bu noktada Mann'ın siyasi iktidar kavramı ile karşıladığı anlamı tespit etmek adına Weber'in teorisindeki *parti* 'nin anlamını aktarmak gerekmektedir.

Weber'in toplumsal tabakalaşma teorisi daha önce de ifade edildiği gibi *sınıf*, *statü* ve *parti* olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bunlardan *sınıf* ve *statü* Weber tarafından detaylıca ele alınmış olsa da *parti* üzerine getirilen açıklamalar nispeten sınırlıdır. Weber *parti* ifadesiyle yalnızca modern anlamda siyasal düzen içerisindeki siyasi partileri karşılamamakta devlet içerisinde veya bir “kulüp” içerisinde meydana gelen ve belirli bir kişisel veya toplumsal çıkarı güderek toplumsal eylemi etkilemeye çalışan “güç ve iktidar” kazanmaya yönelik yapıları kastetmektedir.³⁸⁰ Weber'in açıklamaları bu temel tanımlamalarla sınırlı olsa da *parti* iktidarının işleyişine ilişkin getirdiği açıklamalar *parti* ile siyasi iktidar arasındaki bağ kurmaya imkân tanımaktadır. Weber bu yapıların saf şiddet ile ya da siyasi örgütlenmeler içerisinde etkinlik sağlayarak iktidar kullandıklarını ifade etmekte ve bunların faaliyetleri için rasyonel bir düzene ve bu düzene bağlı yaptırımlar ile bunları uygulayacak bir görevli kadrosuna -bürokrasiye- duyulan ihtiyacı vurgulayarak *parti* iktidarının bu düzlemde gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Weber'in bu ifadeleri *parti* ile siyasi iktidara Mann'ın veya diğerlerinin getirdiği tanımlardaki merkezi, örgütlenmiş, normlara dayalı ve Mann'da

³⁷⁸ Michael Mann, *İktidarın Tarihi Cilt I*, s. 22.

³⁷⁹ Ibid., s. 22, 23.

³⁸⁰ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s. 217.

bulunmamakla beraber şiddet tekeli elinde bulunduran yapılara yapılan vurgu ile örtüşmektedir.

Öte yandan Giddens, Weber'in teorisinde siyasal olanı tanımlarken güç kullanımını merkezi kavram olarak ele aldığını aktarır.³⁸¹ Devlet de bir siyasi iktidar örgütlenmesi olarak kabul edilirse, Weber'in devlet tanımında da meşru şiddet tekeli ve belirli bir bölgede hakimiyet, yani bölgesellik (territoriality) kavramlarının mevcut olduğu görülecektir.³⁸² Bu noktada Mann'ın siyasi iktidarı tanımlarken bölgeselliğe (territoriality) yaptığı vurgu³⁸³ kesişirken askeri iktidarın ayrıştırılması neticesinde şiddet tekeli siyasi iktidar tanımında bir unsur olarak yer almamaktadır. Poggi ise Weber'in *kutsal üçlü*'sünü benimsemekte ve siyasi iktidar tanımında Popitz'in görüşlerinden hareketle şiddete ve şiddet tekeline vurgu yapmakta³⁸⁴ ve emir-itaat ilişkisi içerisinde yaptırımlar üzerinden tekelleşen şiddetin içinde bulunduğu, şiddetin her yerdeliğini azaltmayı hedeflerken onu her yere tek elden yayma ikilemine işaret ederek³⁸⁵ ve siyasi iktidarı kurumsallaşmış³⁸⁶ meşru şiddet tekeli olarak kabul etmektedir.³⁸⁷

³⁸¹ Anthony Giddens, **Ulus- Devlet ve Şiddet**, s. 31. Poggi'ye göre Weber, şiddeti siyasi iktidarın özü olarak değil ama ayırt edici özelliği olarak ele almaktadır. Bkz. Gianfranco Poggi, **Forms of Power**, s. 40.

³⁸² Anthony Giddens, **Ulus- Devlet ve Şiddet**, s. 31.

³⁸³ Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**, s. 40-41.

³⁸⁴ Gianfranco Poggi, **Forms of Power**, s. 39.

³⁸⁵ Gianfranco Poggi, **Forms of Power**, s. 40.

³⁸⁶ Poggi bu kurumsallaşmayı da yine Popitz'den aktararak, kişilik dışlaşma (depersonalization), standartlaşma (formalization) ve bu ilişkinin giderek daha geniş ve kapsayıcı bir düzene entegre olması ve toplumsal hayatın tümünü kapsama olarak üç aşamalı bir yol ile kurumsallaşmanın gerçekleştiğini ifade etmektedir. Ibid., s. 42, 43.

³⁸⁷ Poggi, Mann'ın askeri iktidarı organize şiddet ile tanımlayarak siyasi iktidar tanımının içini boşalttığını ve organize şiddet tekeli olmaksızın siyasi iktidarın tanımlanamayacağını düşünmektedir. Gianfranco Ibid., s. 180.

Mann, siyasi iktidarı devlet ile eş anlamlı olarak kullanmaktadır. Fakat buradaki “devlet” kavramı, modern devleti işaret etmemektedir. Zira çalışmasının ilerleyen sayfalarında askeri iktidar ile siyasi iktidarın ayrılmaz bir şekilde modern devlet iktidarında bütünleştiğini ifade eden Mann, bu satırlarda siyasi iktidarı askeri iktidardan ayrı düşünmekte, buna rağmen devlet ile siyasi iktidar kavramını, siyasi iktidarı tanımlarken eşitleyerek de aslında modern devlet öncesi “devlet” benzeri yapıları kastettiğini ortaya koymaktadır. Bu noktada Weber’in tanımındaki belirli bir bölgede merkezi, normlara dayalı, kurumsal yapıyı kendi tanımına aktaran Mann, meşru şiddet tekeliinden bahsetmese de bu normatif düzenlemelerin arkasındaki *zor*’a da işaret etmektedir. Dolayısıyla Mann’ın temelde şiddete dayalı iktidar kaynağı olarak askeri iktidarı ayrıştırarak siyasi iktidarı zorlayıcı unsurlardan arındırdığını söylemek mümkün değildir.³⁸⁸ Mann fiziksel güce dayalı askeri iktidarı siyasi iktidardan ayrılmasını gerekçelendirdiği satırlarda modern öncesi toplumlarda şiddet tekelinin mevcut olmadığını, merkezdeki örgütlenmeden bağımsız hareket eden, fiziksel güce dayalı başka iktidar örgütlenmelerinin de olduğunu ve modern devletlerde dahi askeri örgütlenmelerin hala daha bir dereceye kadar özerk bir yapıda olduğunu ifade etmektedir.³⁸⁹ Bu gerekçeler Mann’ın siyasi iktidarı askeri iktidardan ayırdığı noktanın askeri iktidarın sahip olduğu örgütlenmenin siyasi iktidarinkinden ayrışması olduğunu göstermektedir.

Roma’da ise Mann’ın ortaya koyduğu doğrultuda askeri iktidar ile siyasi iktidar arasındaki ayrım belirgin bir nitelik kazanmakta ve kavramsal düzeyde, magistraların kamu adına eylemde bulunmaları için sahip olmaları gereken yetkilerin de ayrıldığı bir

³⁸⁸ Zira siyasi iktidar ile devleti eşitleyen Mann, siyasi iktidarı tanımlarken zor kullanımına da işaret etmektedir. Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**, s. 40. Nitekim Poggi de Mann’ın devlet tanımındaki “zor’a” dayalı kurallara ilişkin ifadelere dikkat çekmektedir. Gianfranco Poggi, **Political Power Un-Manned: A Defence of the Holy Trinity from Mann’s Military Attack**, s. 137.

³⁸⁹ Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**, s. 22, 23.

bağlama oturmaktadır. Bu neticede Mann'ın tezini destekler şekilde Roma toplumunda askeri iktidarın siyasi iktidardan ayrıştığı *potestas* ve *imperium* yetkilerinin ne anlam ifade ettiği ve hangi yetkileri barındırdığı, kimlere verildiği incelendiğinde belirginleşecektir.

Arendt “Şiddet Üzerine” isimli eserinde *siyasal bilimin terminolojisinde* iktidar, otorite ve şiddet gibi kavramlar arasındaki ayrımların yapılması gerektiğinden bahsetmektedir.³⁹⁰ Yazara göre bu kavramlar birbirinden ayrı anlamlara tekabül etmekte ve bu anlamları göz ardı etmek mevcut olanı anlamlandırmayı zorlaştırmaktadır. İktidar kavramı (power) ile otoriteyi (authority) ayırırken Cicero'nun Senato'nun *auctoritas*'i ve halkın *potestas*'ı ayrımını esas alan Arendt, *potestas* ile bağdaştırdığı *iktidar* (power), *şiddetten de* (violence) ayrı düşünerek şiddeti iktidardan ayırmakta bu bağlamda askeri iktidar ile siyasi iktidarı ayıran Mann ile aynı noktada buluşur görülmektedir. Bu ikisinin genelde bir arada ortaya çıkması nedeniyle ayrımın yapılmasının zorlaştığı ifade edilse de bunlar birbirine sınırı olan bir düzlemde tanımlanmakta ve iktidarın bittiği yerde şiddetin iktidarın yerini ikame ettiği, birinin olduğu yerde diğeri mevcut olmadığı Arendt tarafından ifade edilmektedir.³⁹¹

Potestas kavramı bunun yanı sıra modern devletin oluşumunda, egemenlik kavramını ihdas eden iki temel kavramdan biri olarak, merkezi krallıklar ile Kilise arasındaki iktidar mücadelesindeki dünyevi ve uhrevi iktidar ikiliği kapsamında Akal tarafından *iktidarın ilkesi* ve *iktidarın uygulaması* olarak *auctoritas* ile birlikte ele alınmaktadır.³⁹² Lapierre'in dokuz kategoride ele aldığı siyasi iktidar tiplerini üç başlık altında ele alan Akal, kutsal ile kutsal olmayan, yasayı söyleme ve uygulama arasındaki

³⁹⁰ Hannah Arendt, *Şiddet Üzerine*, s. 53.

³⁹¹ Ibid., s. 65, 67.

³⁹² Cemal Bali Akal, *İktidarın Üç Yüzü*, s. 135-206. Agamben de *auctoritas* ile *potestas*ın birlikte ele alınması gerektiğini ifade ederek Akal'dakine benzer bir ayrımı kabul etmektedir. Giorgio Agamben, *İstisna Hali*, s. 97.

ilişki açısından siyasi iktidarlara öndersiz toplumlar, önderli ama yasa ve yasanın uygulamasının ayrıştığı toplumlar ve önderli olmakla birlikte yasayı söyleme ve uygulama kudretinin önderde toplandığı toplumlar olarak ele almaktadır.³⁹³ İlk olarak dinsel iktidarın işlevsel anlamda farklılaştığını, yani *auctoritas*'ın ayrıştığını ifade eden Akal, daha sonra modern siyasi iktidarda işlevsel olarak ayrışan *auctoritas*'ın, yasanın uygulaması, iktidarın kullanımına işaret eden *potestas* ile birleştiğini ifade etmekte, bu bağlamda *potestas*'ı ise meşru şiddet tekeli olarak tanımlamakta ve *auctoritas* ile söylenen yasanın, zora dayalı olarak uygulanması olarak *potestas*'ı ele almaktadır.³⁹⁴ Öte yandan *potestas* kavramı Roma toplumunda yasanın uygulanması ile bağdaşmakta iken şiddete dayalı iktidarı ve iktidar örgütlenmesini önceleyen *imperium* yetkisinin *potestas*'dan ayrışması ile farklı bir bağlama oturmaktadır.

Potestas Roma'da magistraların görevlerini icra edebilmeleri için gerekli olan tüm iktidarı onlara veren bir tür yetki olarak tanımlanmaktadır.³⁹⁵ Drogula'ya göre *potestas* magistrallara ihtiyaçları olan tüm yetkiyi vermekle birlikte bazı yüksek magistrallıkların sahip olduğu *imperium* yetkisinden hareketle muhtevası *imperium* ile tamamlanan bir yetki olarak bir çok yazar tarafından kabul edilmekle birlikte *potestas* terimi magistraların sivil anlamda ihtiyaç duydukları tüm yetkiyi onlara verirken *imperium* ise askeri yetkilere ilişkin olmakta, dolayısıyla bu iki kavram birbirinden bu şekilde ayrılmaktadır.³⁹⁶ Kunkel de *potestas*'ı “official authority to operation” olarak

³⁹³ Cemal Bali Akal, *İktidarın Üç Yüzü*, s. 156-159.

³⁹⁴ Ibid., s. 203-206

³⁹⁵ Drogula *Potestas*'a ilişkin başka yazarların aşağı yukarı aynı minvaldeki tanımları aktarmakla birlikte az çok buna yaklaşanlar olmakla birlikte kimsenin daha önce *potestas*'ı magistraların ihtiyacı olan tüm iktidarı veren yetki olarak tanımlamadığını ifade etmektedir. Drogula Fred K. Drogula, *İmperium, Potestas, and the Pomerium in the Roman Republic*, s. 422.

³⁹⁶ Ibid., s. 423.

tanımlamakta ve *imperium*'u ise “*general power of command*” olarak tanımlayarak bu ayrımı benimser görünmektedir.³⁹⁷

Consullerin, praetorların, diktatörlerin, censorların, tribünlerin, aedileların, quaestorların ve decemvirlerin hepsinin *potestas* yetkisini haiz olarak üstlendikleri kamu görevini yerine getirdiklerini Drogula antik kaynaklara, bilhassa da Cicero'nun eserlerine dayanarak ifade etmektedir.³⁹⁸ Bu yetkinin kapsamını da örnekleyen yazara göre *potestas*, yargılama yapmayı, veto etmeyi, emir vermeyi, yönetmeyi, toplantıya çağırma ve cezalandırmayı kapsayan geniş bir yetki vermektedir.³⁹⁹ Barrow ise *potestas*'dan Pleb'lerin mücadeleleri sonucu elde ettikleri tribinüsler verilen ve *imperium* gibi olmayan sınırlı bir yetki diye bahsetmektedir.⁴⁰⁰ Burada Barrow'un *imperium*'u sınırsız ve her şeye muktedir bir yetki kabul edip *potestas*'ı daha sınırlı bir yetki olarak onun altına yerleştirdiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar Barrow'un bu hiyerarşik yaklaşımı doğru olmasa da onun *potestas* ile Pleb tribinüslerini bağdaştırması yerindedir. Zira Halk Meclisleri ile ilgili bölümde de ifade ettiğimiz üzere patricii pleb mücadeleleri neticesinde kurulan bu tribinüsler *auctoritas* veya *imperium* gibi yetkileri haiz olmaksızın yalnızca *potestas* ile görevlerini icra etmekte, dolayısıyla *potestas*'ın en yalın halini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Cicero'nun da *Potestas in Populo*⁴⁰¹ terimi ile *potestas*'ı halk ile bağdaştırması bu durumu teyit etmektedir. Küçük, Pleb tirbunlarının *potestas* yetkisinin 3 hakkı içerdiğini aktarmaktadır. Bunlar: “*Ius Auxilii* (pleb haklarını patriciilere karşı koruma), *Ius Intercedendi* (magistra faaliyetlerini veto

³⁹⁷ Wolfgang Kunkel, *An Introduction to Roman Legal and Constitutional History*, s. 17.

³⁹⁸ Drogula Fred K., *İmperium, Potestas, and the Pomerium in the Roman Republic*, s. 423, 424.

³⁹⁹ George Mousourakis, *The Historical and Institutional Context of Roman Law*, s. 79. Drogula Fred K., *İmperium, Potestas, and the Pomerium in the Roman Republic*, s. 424.

⁴⁰⁰ Küçük de benzer şekilde magistraların emretme gücüne dayanan genel yetkisi, pozitif bir güç olarak *imperium*'u kabul ederken, *potestas*'ın negatif bir güce işaret ettiğini ifade etmektedir. Eşref Küçük, *Roma Halkının İki Özgürlük Kalesi: Provocatio ad Populum ve “Tribunus plebis”*, s. 131.

⁴⁰¹ Cicero, *Yasalar Üzerine*, s. 80.

etme, *intercessio*) ve *Ius Coercendi* (pleblere haksızlık edenleri tutuklama ve bunları pleb meclisi önünde yargılama ve cezalandırma) ”dir.⁴⁰²

Öte yandan *imperium* ise spesifik olarak askeri anlamda emir vermeyi, emir komuta etmeyi sağlamak ve bu kapsamda sadece belirli magistralara verilmekteydi. Cicero’nun eserlerinden hareketle magistraların *potestas*’ının merkezi yönetimin esas temeli olduğunu ifade eden Drogula böylece Mann’ın tanımladığı anlamda siyasi iktidar ile *potestas*’ı bağdaştırmayı sağlayacak noktayı da işaret etmiş olmaktadır. Zira *potestas* bir sonraki bölümde detaylıca ele alınacağı üzere *pomerium* denilen ve Roma merkezi yönetiminin sınırlarını belirleyen bir alan ile sınırlanmış bir yetki alanı meydana getirmektedir. Bu neticede *potestas*, merkezi ve belirli bir bölgeyi etkileyecek şekilde, daha önce belirlenmiş düzenlemelerin gerektiğinde zora da başvurarak uygulanmasına imkân tanıyan, Roma kamu görevlileri olan magistraların haiz olduğu yetki olarak tanımlanmakta ve böylece Mann’ın siyasi iktidar tanımının Roma toplumunda *potestas* yetkisi ile ifade edildiği sonucuna varılabilmektedir.

Bu noktada muğlak kalan tek nokta *potestas*’ı haiz magistraların zora dayalı uygulamalarının temelinde *potestas*’ın mı olduğu yoksa bu gibi yetkileri magistralara veren ve en azından “emredebilme ve bu neticede güç tehdidi ve uygulaması ile zorlama” yetkisi verdiği üzerine uzlaşılan *imperium* yetkisinin *pomerium* içerisinde işleyen bir formu olan *imperium domi*’nin mi verdiği hususudur. Bu noktada ilk olarak *imperium* kavramı incelenmeli ve askeri iktidar ile siyasi iktidarın ayrımı ve askeri iktidarın anlamı aktarıldıktan sonra *imperium’un* askeri yetkilere işaret etmesi ve onun başka formlarının mevcut olup olmadığı hususu ile ona yüklenen bazı *aşırı* anlamlar ele alınmalıdır.

⁴⁰² Eşref Küçük, **Roma Halkının İki Özgürlük Kalesi: Provocatio ad Populum ve “Tribunus plebis”**, s. 131.

3.3. Askeri İktidar'ın *Imperium*'u

Mann, Weber'in ifade ettiği ve meşru şiddet tekeline belirli bir alanda bürokratik organlar vasıtasıyla uygulayan klasik “siyasi iktidar” tanımından saparak, siyasi iktidarın içerisinde yeni bir iktidar kaynağı olarak askeri iktidarı türetmekte böylece toplumsal iktidarın dört temel kaynağı olduğundan bahsetmektedir. Bu ayrımı yaparken Mann askeri iktidarı fiziki şiddet uygulama ile bağdaştırmakta, bu şiddeti harekete geçirerek diğerlerinin iradelerine üstünlük kuran iktidarı askeri iktidar olarak kabul etmekte ve bu iktidar kaynağını kullanan ayrı bir askeri iktidar örgütlenmesinin mevcut olduğundan bahsetmektedir.⁴⁰³ Askeri iktidar *yoğun* ve *yaygın* bir iktidar tipi olarak merkezde sıkı emir komuta hiyerarşisi ile yoğun bir etki yaratmakta fakat merkezden uzaklaştıkça etkisini kaybetmeye başlasa ve kontrol imkanları azalsa da yaygın bir etki alanına sahip olmaktadır.⁴⁰⁴ Mann'ın askeri iktidara ilişkin tanımları yetersiz olmakla birlikte askeri iktidarın neden siyasi iktidardan ayrılması gerektiğine dair açıklamalar getirdiğı satırlar askeri iktidarı tanımlamayı kolaylaştırmaktadır.

Mann'ın siyasi iktidar ile askeri iktidar arasında gittiğı ayrım esasında dört temel sebebe dayanmaktadır. Bunlardan ilki modern öncesi devletlerin hiçbir zaman şiddet tekeline tam olarak sahip olmadığıdır. Mann devleti siyasi iktidar ile bütünleştirerek, siyasi iktidarı da “...merkezi, kurumsallaşmış, bölgesel düzenleme becerisi...” olarak ifade ettiğı için devletin kapsamı dışında kalan şiddete dayalı örgütlenmeler devlet ile bütünleşen siyasi iktidardan ayrı bir iktidar tipinin var olduğunu düşündürmektedir. İkinci olarak uç sınırlarda fetihler gerçekleştiren askeri yapıların sahip olduğu görece özerk yapının onların merkezdeki siyasi iktidardan ayrı bir iktidara sahip olduğuna işaret ettiğı düşüncesidir. Üçüncüsü ise merkezde dahi askeri yapıların

⁴⁰³ Michael Mann, *İktidarın Tarihi Cilt I*, s. 22, 39. J. M. Whitmeyer, *Mann's Theory of Power- A (Sympathetic) Critique*, s. 212.

⁴⁰⁴ Michael Mann, *İktidarın Tarihi Cilt I*, s. 39.

teşkilatlanmasının devletin diğer yapılarından her zaman belli ölçüde farklılık teşkil ettiğidir. Son olarak ise Mann uluslararası alandaki barışçıl düzenin askeri iktidar içermeyen bir iktidar olarak siyasi iktidara dayandığını dolayısıyla bu ikisinin ayrı bir iktidar kaynağı olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir.⁴⁰⁵

Bu bağlamda Mann'ın ortaya koyduğu askeri iktidar tanımı şiddet araçlarının kullanılması yoluyla işleyen, zora dayalı olarak merkezde yoğun bir etki alanı yaratan ve merkezin dışına çıkıldıkça etkisi zor tehdidi ile birlikte yaratılan korku ile işleyerek yaygın hale gelen, diğer iktidar örgütlenmelerinden belirli ölçüde özerk iktidar örgütlenmeleri ile kullanılan bir tür iktidarı ifade etmektedir. Mann böylece örgütlü şiddeti askeri iktidara özgülerek Weberci siyasi iktidar tanımından⁴⁰⁶ bu unsuru alıp askeri iktidara bahşeder. Bu durum Poggi tarafından birkaç noktadan eleştirilmektedir. Poggi'ye göre Mann askeri iktidarı böyle tanımlayarak siyasi iktidarın içini boşaltmakta ve siyasi iktidarı tanımlamayı imkansızlaştırmaktadır.⁴⁰⁷ Siyasi iktidar ile bağdaştırılan devlet ile şiddet arasındaki ayrılmaz ilişkiye dikkat çeken Poggi bu ilişkinin hem genetik hem de yapısal temellere sahip olduğunu ifade etmektedir. Askeri iktidarı siyasi olandan ayıran temel husus olan, şiddetin devlet ile kurduğu yapısal ilişkiye geçmeden önce şiddet ile iktidarın ve bir iktidar örgütlenmesi olan devletin genetik bağından bahsetmek gerekir.

Sadece devlet teorisi açısından değil sosyal bilimlerin birçok alanında sıklıkla ele alınan şiddet⁴⁰⁸ tanımı gereği bazıları tarafından iktidar ile bağdaştırılmakta ve

⁴⁰⁵ Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**, s. 23.

⁴⁰⁶ Weber'in siyasi iktidar tanımı belirli bir alanda toplumsal düzenin sağlanması adına fiziki gücün devamlı olarak kullanılması veya kullanma tehdidinin sürekli var olmasını içermektedir. Bkz. Yahya Kazım Zabunoğlu, **Kamu Hukukuna Giriş- Devlet: Tanım, Kaynak, Unsurlar**, s. 3.

⁴⁰⁷ Poggi, **Forms of Power**, s. 180.

⁴⁰⁸ Abdurrahman Saygılı, **Kutsal Canavar Devlet**, s. 183. Arendt kavramın sosyal bilimler açısından ihtiva ettiği önemi gözeterek doğrudan şiddet kavramı üzerine çokça çalışılmadığını ifade etmiştir. Arendt, **Şiddet Üzerine**, s. 15.

iktidarın bir uç noktası olarak kabul edilmekte bazıları için ise iktidarın bittiği yerde başlayan ve aynı fonksiyonu gören ayrı bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Şiddeti “...başkasının iradesine karşı ve eylemi yapanın yararına bilinçli olarak uygulanmış taraflı bir eylem...”⁴⁰⁹ şeklinde tanımlayan Cotta’nın tanımı çalışmamızın ilk bölümünde aktarılan iktidar tanımları ile büyük ölçüde bağdaşarak bu durumu ortaya koymakta, şiddeti iktidarın bir alt kümesi olarak görmeyi de ya da bunları ayrı fakat benzer fonksiyonlar gören birer olgu olarak kabul etmeyi de mümkün kılmaktadır. Arendt büyük bir çoğunluğun şiddeti en uç iktidar uygulaması olarak kabul ettiğini ifade etmekle birlikte şiddeti iktidardan ayırmaktadır.⁴¹⁰ Bu neticede Arendt’a göre şiddet iktidarın olmadığı ya da güçsüzleştiği yerde ortaya çıkan bir fenomen olarak iktidardan ayrışır.⁴¹¹ Öte yandan diğer görüşe göre ise şiddet en doğrudan iktidar hali olarak özellikle bir kişiye bedensel zarar verme yoluyla onun iradesine etki etme şeklindeki en uç iktidar olarak tanımlanmaktadır.⁴¹² Şiddetin en uç hali olarak da öldürme fiilini ön plana çıkaran Popitz öldürme gücüne dayanan korkunun toplumsal yaşamın gizli ya da açık gerçek temellerini teşkil ettiğini ifade etmektedir.⁴¹³ Temelde öldürme gücüne dayanan bu yapı toplumsal düzlemde iktidar ilişkilerinin gerçekleşmesi noktasında farklı formlara girerek siyasi iktidar ya da devlet ile yapısal bir ilişki de kurmaktadır. Bu bağlamda toplumsal düzlemde şiddete dayalı olarak iktidarı organize bir şekilde kullanacak ve tam anlamda olmasa da şiddeti bir iktidar aracı olarak kullanmayı kendine hak görüp diğerlerinin kullanımını engellemeye yönelecek örgütlenmeler ortaya çıkmıştır.

⁴⁰⁹ Sergio Cotta, “**Şiddet**” (Çev.: İsmail Yerguz), Siyaset Felsefesi Sözlüğü içerisinde, Philippe Raynaud, Stéphane Rials (Yay. Haz.), İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2017, s.847-851.

⁴¹⁰ Arendt, **Şiddet Üzerine**, s. 45. Lukes, **İktidar: Radikal Bir Görüş**, s. 55.

⁴¹¹ Arendt, **Şiddet Üzerine**, s. 67.

⁴¹² Heinrich Popitz, **Phenomena of Power, Authority, Domination and Violence** (Çev.: Gianfranco Poggi), Columbia University Press, New York 1992, s. 29.

⁴¹³ Popitz, **Phenomena of Power, Authority, Domination and Violence**, s. 36.

Bu neticede siyasi iktidarın toplumsal düzeni sağlamak için örgütlü ve kurumsal bir şekilde şiddeti uygulayabilecek ya da uygulama tehdidini somutlaştırabilecek bir örgütlenme gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu örgütlenmeler genelde içeriye ve dışarıya yönelik olarak iki ayrı görünüm teşkil etmektedir.⁴¹⁴ Bunlardan içeriye dönük olanı polis gücü ile somutlaştırırken toplumsal düzenlemelerin arkasındaki yaptırımları destekleyen ve dolaylı, hafifletilmiş olan şiddet ve şiddet tehdidi ile işleyen yapılar iken diğeri dışarıya dönük olarak saf şiddete dayalı iktidar örgütlenmeleri olan orduları meydana getirmektedir.⁴¹⁵

Ayrı bir askeri iktidarın varlığına itiraz eden ve içeriye ve dışarıya yönelik şiddeti siyasi iktidara karşılık gelen devlette birleştiren Poggi'ye göre siyasi iktidarın şiddeti uygulamaya dönük örgütlenmeleri bu yapının kendine özgü birtakım eğitimlere ve uzmanlıklara sahip olması gerekliliği ile siyasi iktidarın şiddete dayanmayan diğeri örgütlü yapılarından ayrılmaktadır. Askeri yapıların bu şekilde ayrışması aynı zamanda şiddeti uygulama gücünü elinde tutan bu örgütlenmenin siyasi güçlerin müdahalesinden korunmasına da hizmet etmektedir.⁴¹⁶ Fakat bu noktada örgütsel olarak ayrılan ordular gibi askeri yapılar kendilerine mahsus bir güç alanı tesis edebilmekte ve kamusal yararın ne yönde olduğuna karar vererek siyasi iktidarın diğeri bileşenlerini etki altına alabilmektedir.⁴¹⁷ Şiddeti örgütlü bir şekilde, hızlı ve etkili olarak uygulama kabiliyetini haiz olmak adına sıkı bir hiyerarşiye sahip olan askeri yapılardaki bu durum aynı zamanda askeri iktidarın siyasi iktidardan ayrılarak ona etki eden Mann'ın tanımındaki gibi yoğun ve otoriter bir iktidar meydana getirebilmektedir.⁴¹⁸ Dolayısıyla

⁴¹⁴ Abdurrahman Saygılı, **Kutsal Canavar Devlet**, s. 187.

⁴¹⁵ Anthony Giddens, **Ulus-Devlet ve Şiddet**, s. 27.

⁴¹⁶ Poggi, **Forms of Power**, s. 183.

⁴¹⁷ Poggi, **Forms of Power**, s. 183. Giddens de ayrı örgütlenen bu askeri yapıların siyasi iktidarın yetki alanından kaçarak ayrı bir güç teşkil edebileceğini ifade etmektedir. Anthony Giddens, **Ulus- Devlet ve Şiddet**, s. 27.

⁴¹⁸ Poggi, **Forms of Power**, s. 183.

Poggi her ne kadar şiddetin siyasi iktidara özgülmesi gerektiğini ve şiddete dayanmayan bir siyasi iktidar tanımının mümkün olmadığını ifade etse de Mann'ın işaret ettiği gibi bazı durumlarda örgütsel olarak farklılaşan askeri iktidarın siyasi iktidardan ayrılarak onu etki altına aldığını ve bu neticede ayrı bir iktidar kaynağı olarak görüldüğünü ifade etmektedir.⁴¹⁹

Ana askeri iktidar örgütlenmesi olan orduların ortaya çıkışı ve onlara duyulan toplumsal ihtiyacın dayattığı dinamikler de bu yapıların farklılaşarak ayrı iktidar tipleri teşkil ettiğini gösterir niteliktedir. Orduların ortaya çıkışı tarihsel olarak halihazırda mevcut bulunan tarım arazilerini işleyip daha fazlasına ihtiyaç duyan ve bu neticede diğer toplumlarla mücadele içine giren, tarım gibi toplumsal faaliyetlerin gerektirdiği yardımlaşma ve iş bölümü ile kolektif olarak hareket edebilme becerisini geliştiren insanların kendi iradelerini diğer topluluklara dayatabilmek adına örgütlü olarak⁴²⁰ öldürmeye yönelik şiddeti kullanabilen yapılar teşkil etmesiyle başlamaktadır.⁴²¹ Bu noktadan sonra bir topluluğun böyle bir yapı teşkil etmesi diğerlerini de buna mecbur kılmakta ve bu sayede toplumlar içerisinde organizasyon anlamında şiddet kullanmaya ehil ve ayrı bir yapı ortaya çıkmaktadır. Böylece ordular genelde dışarıya dönük iktidar mücadelelerinde işletilen organizasyonel yapılar olarak ayrılmaktadır. Bu durumu Roma'nın toplumsal iktidar örgütlenmesindeki hem kavramsal hem de yapısal düzeydeki farklılaşmalar da desteklemekte ve siyasi iktidarın yanında ayrı bir iktidar tipi olarak askeri iktidarın her iki düzlemde de görünür olduğu tarihsel bir örneği bize vermektedir. Bu noktada hem Mann'ın iddia ettiği gibi ayrı bir iktidar tipi ve örgütlenmesi olarak askeri iktidarın varlığını hem Poggi'nin işaret ettiği gibi siyasi iktidardan ayrılan askeri iktidarı hem de bu ayrımın örgütlenme anlamında ve

⁴¹⁹ Ibid., s. 184.

⁴²⁰ Ibid., s. 181.

⁴²¹ Geoffrey Parker, **Cambridge Savaş Tarihi**, s. 18-19.

kavramsal düzlemde nasıl gerçekleştiğini görmek adına Roma Cumhuriyet döneminin askeri yapılanmasını ve *imperium* kavramına ele almak faydalı olacaktır.

İlk olarak söylemek gerekir ki Roma’da askeri iktidar yapılarının kullandığı iktidarın ayrı bir tip teşkil ettiğini gösterir nitelikte kavramsal bir ayrışma mevcuttur. Bu bağlamda Roma’da yukarıda anlatılan *potestas*’ın yanı sıra özellikle Cumhuriyet döneminde ihtiva ettiği anlam çerçevesinde askeri iktidara özgü bir kavram olarak *imperium* kavramı bulunmakta ve *imperium* askeri iktidar örgütlenmesinin kullandığı iktidarı nitelemekte, bu surette siyasi iktidarın *potestas*’ından birçok anlamda ayrılmaktadır.

“Lex Curiata de Imperio” diye isimlendirilen bir Curia Meclisi yasası ile yüksek kamu görevlileri magistralara verilen *imperium* yetkisi⁴²² Roma’da toplumsal iktidara ilişkin ana kavramlardan biri olarak Roma’nın birçok kurumunda olduğu gibi tarihsel süreç içerisinde farklı anlamlara sahip olmuştur. Bizim ilgilendiğimiz anlamı Cumhuriyet döneminde bulduğu anlam iken Krallık dönemi *imperium*’unun Cumhuriyet dönemi ile karıştırılması bu anlamın yanlış anlaşılmasına sebebiyet verebildiğinden Krallık dönemi *imperium*’una da kısaca yer vermek gerekir. Öte yandan İmparatorluk dönemi ile birlikte kavram bir kırılma daha yaşamış ve bir yönetim şeklini ve o yönetimin kapsadığı alanı betimler hale gelmiştir.

Imperium kavramının günümüze ulaşmış bütünlüklü ve sarıh bir tanımı mevcut bulunmamaktadır.⁴²³ Bu nedenle kavram üzerine yapılan çıkarımlar Livius gibi tarihçiler ile Cicero gibi eserleri günümüze ulaşabilmiş devlet adamlarının kavramı nasıl kullandığı üzerine yapılan çalışmalardan kaynaklanmaktadır. Roma tarihi üzerine yapılan ilk kuşak ve en kapsamlı çalışmalardan biri olan Theodor Mommsen’in Roma

⁴²² V. Diakov, S. Kovalev, *İlkçağ Tarihi Cilt 2: Roma*, s. 42.

⁴²³ Fred K Drogula, *Imperium, Potestas, and the Pomerium in the Roman Republic*, s. 419.

Tarihi isimli çalışması da bu kapsamda *imperium* kavramı üzerine tanımlamalarda bulunmuş ve onu emretme kudreti olarak tanımlayarak modern egemenlik kavramı ile bağdaştırmayı mümkün kılan bir şekilde askeri ve siyasi işlerde emretmeye yarayan bir tür iktidar yetkisi olarak kabul etmiştir.⁴²⁴

Ülkemizde bu ilk kuşak çalışmalardan yararlanarak Roma devlet teorisi üzerine çalışmalar yapmış bulunan Recai Galip Okandan'ın Roma Amme Hukuku adlı eseri ile Umumi Amme Hukuku Dersleri isimli eserleri de esas olarak Mommsen'den faydalanarak ve *imperium*'u kralın sahip olduğu geniş yetkiler ile bağdaştırarak⁴²⁵ *imperium*'u ve *imperium*'a sahip olmayı Krallık döneminde “...kazai, askeri, mülki...” yetkileri haiz olmakla tanımlamakta ve Cumhuriyet döneminde de bu yetkilerin kral yerine her birinde eşit olmak üzere Patricii sınıfından iki ayrı Consul'e verildiğinden bahsetmektedir.⁴²⁶ Okandan her ne kadar *imperium*'u bu şekilde tanımlasa da ilerleyen sayfalarda askeri tribinus'ların *imperium* yetkisini haiz olmadığını ifade ettikten sonra bu nedenle askeri yetkilerinin olmadığından bahsetmekle esasında askeri yetkiler ile *imperium* arasındaki bağı kuruyor görünmektedir.⁴²⁷ Okandan'a benzer bir şekilde Muvaffak Akbay da *imperium*'u genel bir emretme gücü olarak tanımlayıp Léon Homo'ya atıf yaparak Consul'lerin bütün icrai yetkilerinin kaynağı olarak kabul etmekte, her ne kadar *potestas* ve *imperium* yetkisi arasındaki farka işaret etse de *imperium*'a dair tanımında Okandan'ın *imperium*'a dair “...kazai, askeri, mülki...” yetkileri haiz olduğu ifadelerini kabul etmiş görünmektedir.⁴²⁸ Günümüze daha yakın

⁴²⁴ Hans Beck, **Consular Power and The Roman Constitution: The Case of Imperium Reconsidered**, s. 79, 80.

⁴²⁵ Okandan, **Umumi Amme Hukuku Dersleri I**, s. 228.

⁴²⁶ Ibid., s. 231.

⁴²⁷ Ibid., s. 236.

⁴²⁸ Muvaffak Akbay, **Umumi Amme Hukuku Dersleri I**, s. 109-110.

Roma kamu hukuku çalışmaları da bu anlayışı devam ettirir görünmekle birlikte⁴²⁹ Erişgin krallık dönemi *imperium*'unu egemenlik kavramı ile bağdaştırmakta fakat Cumhuriyet dönemi ile kavramın geçirdiği değişime işaret ederek ön plana çıkan askeri yetkilerden bahsetmekte ayrıca ileride değineceğimiz tartışmalı bir husus olan *imperium domi* ve *imperium militae* ayrımına da yer vermektedir.⁴³⁰

Fakat günümüzde Roma tarihi üzerine çalışan yeni araştırmacılar Mommsen'in çalışmalarına hak ettikleri değeri vermekle birlikte bu çalışmaların yeniden değerlendirilmesi gerektiğini, Mommsen'in birçok noktada hataya düştüğünü ifade etmektedir.⁴³¹ Bu surette özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısının başından itibaren yapılan çalışmalar *imperium*'un da dahil olduğu birçok kavram üzerine tekrar düşünmemize olanak sağlamıştır.⁴³² Bu neticede *imperium* kavramını tekrar ele almak bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Stéphane Benoist, *imperium* kavramının bizim ele aldığımız dönemdeki kullanımından ziyade imparatorluk dönemiyle birlikte kazandığı anlamı ve döneme ve bir yönetim tipine isim veren yanıyla *imperium* kavramını ele aldığı yazısında kavrama

⁴²⁹ Örneğin Günal *imperium*'u "...devlet iktidarını kullanabilme, emrindeki personele emir verebilme ve bu emirlerin uygulanması için gerekli önlemleri alabilme yetkisi..." olarak tanımlamaktadır. Nadi Günal, **Roma Hukukunun Temel Kriterleri, Kavram ve Kurumları**, Doğu Batı Dergisi, Y.: 11, S.: 49 Romalılar-I, 2. Basım, Ankara 2019, s. 14.

⁴³⁰ Özlem Söğütü Erişgin, **Roma Kamu Hukukuna Giriş**, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara 2017, s. 41, 92, 163, 164. Oliver Beaud ise egemenlik üzerine yazdığı eserinde *imperium*'un askeri iktidara işaret ettiğini, modern egemenlik ile bağdaştırılmasının uygun olmadığını ifade etmektedir. Oliver Beaud, "**Egemenlik**", s. 272.

⁴³¹ Hans Beck, **Consular Power and The Roman Constitution: The Case of Imperium Reconsidered**, s. 79. Mouritsen, Mommsen'in eserlerinin fazlaca "*formalism*" içerdiğini ve hukuki görünüm dışındaki diğer toplumsal faktörleri göz ardı ettiğini ifade etmektedir. Henrik Mouritsen, **Politics in The Roman Republic**, s.7.

⁴³² Benoist özellikle Magdelain ve Jean Beranger'e işaret ederek 1950 ve 1970 arasındaki çalışmaların bu anlamda oldukça değerli olduğunu ve Roma'nın bu kavramlarına bakışımızı değiştirdiklerini ifade etmektedir. Stéphane Benoist, **De l'Imperium A Rome Et Dans Le Monde Romain – Expressions du Pouvoir et Notions d'Empire**, Presses Universitaires de Provence, 2019, C.: 58, S. 1, s. 31.

ilişkin anlam karmaşasını iki temel Latince sözlükteki anlamları aktararak işaret etmektedir. Felix Gaffiot'un Latince- Fransızca sözlüğünde *imperium*'u karşılayan 7 ayrı anlam olduğunu ifade eden yazar bu anlamların *emir komuta etmek, emir verme kudreti, otorite, iktidar, üstün iktidar, askeri iktidar, hakimiyet, egemenlik, hegemonya, imparatorluk, emperyal yönetim* olarak sözlükte yer aldığını aktarmaktadır.⁴³³ Bir diğer itibarlı Latince- Fransızca sözlük olan Eugene Benoist ve Henri Goelzer'in *Nouveau Dictionnaire Latin-Française* sözlüğünde ise *imperium*'un *emir, komuta, doktor reçetesi, iktidar, emretme hakkı, ebeveynlerin, aile reisinin otoritesi, egemenlik, Livius'a göre mutlak egemenlik ve askeri komuta* olarak tanımlandığını aktarmaktadır.⁴³⁴ Benoist'in edebi ve yasal metinlere dayandıklarını aktardığı bu tanımların bu kadar farklı anlamı karşılıyor olması kavramın tarihsel süreçte geçirdiği değişimlere, yetersiz kaynaklara ve özensiz araştırmacılara dayanıyor görünmektedir. Arend'in daha önce vurguladığını belirttiğimiz üzere bu terminolojinin anlam karmaşasından arındırılması olguları doğru anlamlandırabilmek açısından oldukça önemlidir.

Imperium kavramına ilk olarak Roma'nın krallık döneminde rastlanmaktadır. Roma'nın kralları *imperium* yetkisini haiz olarak askeri ve siyasi konulardan diğer toplumsal konulara kadar her hususta nihai söz sahibidirler ve *imperium* kralın bütün bu yetkilerini kapsayacak şekilde kullanılmaktadır.⁴³⁵ Bu durum bütün toplumsal iktidar ağlarının kontrolünün Kralın elinde toplandığı toplumsal gerçeklik ile de uygundur. Fakat Cumhuriyet dönemiyle birlikte Kralın haiz olduğu iktidar çeşitli toplumsal

⁴³³ Ibid., s. 33.

⁴³⁴ Ibid., s. 33. Benzer şekilde *imperium*'un genel emretme yetkisi olarak tanımlanışına dair bkz. Jean-Philippe Dunand, Pascal Pichonnaz, **Lexique de Droit Romain**, s. 72.

⁴³⁵ Charles Freeman, **Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları**, s. 360. Reginald H. Barrow, **Romalılar**, s. 45-46. Recai Galip Okandan, **Roma Amme Hukuku**, s. 28. Recai Galip Okandan, **Umumi Amme Hukuku Dersleri 1**, s. 228. A. Arthur Schiller, **Roman Law: Mechanisms of Development**, Mouton Publishers, The Hague Paris New York 1978, s. 135-137.

tabakaların ve kurumların arasında paylaşılnca *imperium* kavramının manası değışmekle birlikte, başka kavramlar da elde tutulan bir tür iktidarı tanımlamak adına *imperium* ile birlikte kullanılır olmuştur.⁴³⁶ Son kralın kovulması hadisesi sonrası Senato'nun etkin olduğu bir tür aristokratik döneme ve daha sonralarında ise pleblerin de yönetime kısmen de olsa katılması ile cumhuriyet diye adlandırılabilcek bir diğerk döneme giren Roma'da krallık kurumu ismen de olsa var olmaya devam etmiş ve Rex Sacrorum adı verilen makam tesis edilerek kralın yani Rex'in kutsal varlığı korunmak istenmiştir.⁴³⁷ Önceki bölümlerde anlatıldığı şekilde Senato'nun *auctoritas*'ı ve *augurluk*, *pontifex maximus* gibi kurumlar ile ideolojik temelli iktidar uygulamaları kralın bünyesinden bu kurumlara geçerken⁴³⁸, pleblerin de siyasi mücadeleleri sonrası siyasi iktidara ilişkin hususlar *potestas* ile halk meclisleri ve magistralıklara geçmiş, askeri iktidar da consuller ve Roma dışında fetihleri gerçekleştiren generallerin *imperium*'u ile bu kurumlara aktarılmıştır. Böylece Polybios'un ve Cicero'nun ifade ettiğı karma yönetim cisimleşmiş olmakta ve toplumsal iktidar kraldan diğerk aktörlere doğru dağılmaktadır.⁴³⁹

Roma'da toplumsal iktidarın krallık dönemi sonrasında böylece parçalandığını ifade etmek *imperium* yetkisinin de krallık döneminin aksine ve bazı araştırmacıların söylediklerine aykırı olarak *askeri*, *kazai* ve *mülki* yetkileri değil askeri iktidara ilişkin yetkileri içerdiği teziyle uyuşmaktadır. Bu neticede *imperium* ya tek türü olan bir iktidar yetkisi olarak askeri iktidara ilişkin hususlara karşılık gelmekte ya da bazı

⁴³⁶ Hans Beck, **Consular Power and The Roman Constitution: The Case of Imperium Reconsidered**, s. 80. Eşref Küçük, **Roma Halkının İki Özgürlük Kalesi: Provocatio ad Populum ve "Tribunus plebis"**, s. 139.

⁴³⁷ Recai Galip Okandan, **Roma Amme Hukuku**, s. 36. Mommsen Rex Sacrorum'un dini yetkileri dahi consullar lehine kaybettiğini simgesel bir hal aldığını ifade etmektedir. Theodor Mommsen, **Roma Tarihi Cilt II**, s. 11, 18.

⁴³⁸ Ibid., s.18.

⁴³⁹ Cristiano Vigletti, **Cumhuriyet Döneminde Roma**, Antik Roma (Ed.: Umberto Eco) içinde, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2021, s. 42.

araştırmacıların iddia ettiği üzere Roma şehri içinde ve dışında iki ayrı görünümü olan ve *imperium domi* ve *imperium militae* olmak üzere iki farklı türdeki iktidar yetkisi olduğu ve bunların her ikisinde de *imperium*'un içeride veya dışarıda askeri iktidara özgü hususları karşıladığı diğer hususlarda ise *potestas* gibi diğer yetkilerin söz konusu olduğu söylenebilecektir.

Ağırlıkta olan ve önemli roma tarihçileri tarafından savunulan bir görüşe göre *imperium*, latince kelime kökü *imperare* yani emretmek olduğu üzere⁴⁴⁰ genel anlamda emretmeye yarayan bir yetki olarak iki farklı görünüme sahiptir. *Imperium* yetkisi *domi* ve *militae* olmak üzere iki farklı görünüme sahip olarak yalnızca yüksek magistralıklar tarafından kullanılabilen bir iktidar yetkisidir.⁴⁴¹ Kavramın tarihi takip edildiğinde krallık dönemi sonrasında ilk olarak M. Ö. 4. yy'da consul ve praetor'ların *imperium* yetkisinin bulunduğu görülmektedir.⁴⁴² İlk başlarda bu magistralıkların sayısı az iken artan fetihler ve ordulara komuta edecek general ihtiyacı ile birlikte gelişen Roma toplumunun gereklilikleri yeni praetor'lukların ihdas edilmesine yol açmıştır. M. Ö. 197 yılına gelindiğinde ise sayıları gittikçe artan praetorlukalar altıya çıkmış ve böylece iki consul'un yanı sıra altı da praetor⁴⁴³ *imperium* yetkisini haiz magistralıklar olarak düzenlenmiş olmaktadır.⁴⁴⁴ Neticede Roma şehrinin sınırlarını belirleyen *pomerium*

⁴⁴⁰ J. S. Richardson, **Imperium Romanum: Empire and The Language of Power**, The Journal of Roman Studies, 1991, C.: 81, s. 2.

⁴⁴¹ Ibid., s. 3.

⁴⁴² Schiller ilk olarak Etrüsk kralları döneminde *imperium* kavramının ortaya çıkmış olabileceğini ifade etmektedir. A. Arthur Schiller, **Roman Law: Mechanisms of Development**, s. 134.

⁴⁴³ Beck, Praetor'ların sayılarının arttığı yıllardan itibaren hiçbir consulun praetor'luğa aday olmadığını bu halin de praetor'luğun consulluk makamından daha alt bir hiyerarşide bulunduğunu gösterdiği ifade etmektedir ki aynı yıllarda magistralıkların hiyerarşisini ifade eden *corsus honorum* kavramı da ortaya çıkmaktadır. Hans Beck, **Consular Power and The Roman Constitution: The Case of Imperium Reconsidered**, s. 83 vd.

⁴⁴⁴ *Potestas*'ın aksine *imperium*'un consuller ve praetor'lar gibi yüksek magistralıklara has bir yetki olduğunda dair bkz. George Mousourakis, **The Historical and Institutional Context of Roman Law**, s. 79.

içerisinde *imperium domi*⁴⁴⁵ denilen bir türü kullanılabilirken *pomerium* dışarısında *imperium militae* denilen ve ekinden de anlaşılacağı üzere Roma şehri dışındaki eyaletlerde etkin olan ve orduya komuta eden consullere, generallere ve eyalet valilerine verilen bir tür *imperium* kullanılabilmektedir. Hauss'dan aktaran Schiller'e göre bu anlatıma göre *imperium* önceleri askeri iktidarı işaret etse de zamanla bu iktidar yetkisinin *pomerium* içerisinde de kullanılan bir türü gelişmiş ve böylece iki ayrı görünümü olan *imperium* kavramı ortaya çıkmıştır.⁴⁴⁶

Pomerium kavramının *pomerium* içerisinde kullanılan *imperium domi*'ye intercessio denilen ve pleb tribunlarının kullandığı bir tür veto yetkisi ile muhalefet etmek mümkün iken ve *imperium domi* bu neticede sınırlanabilir iken *pomerium* dışındaki *imperium militae* sınırsız bir yetkiyi işaret etmekte ve *imperium militae*'ye dayanan emirlere karşı gelme imkânı bulunmamaktadır.⁴⁴⁷

Bu noktada her ne kadar azınlıkta kalsa da savunulmaya değer olan diğer bir tez ise *imperium*'un Roma *pomerium*'u içerisinde var olmayan, ancak *pomerium* dışında kullanılabilen askeri bir yetki olduğu, modern dönem akademisyenlerinin *imperium*'u en yüksek magistral güç, yetki olarak kabul etmekle hata yaptığıdır.⁴⁴⁸ Bu görüşe göre *imperium* normal zamanlarda *pomerium*'da var olmaz ve “*strictly extra-mural military command*” olarak nitelenebilir.⁴⁴⁹ Söz konusu tezi savunan Drogula'ya göre *imperium*

⁴⁴⁵ Domi ekinin ihtiva ettiği anlam üzere şehrin içerisindeki *imperium* denebilir. Beck domi'nin “sacred boundaires of the city” anlamına geldiğini ifade etmektedir. Hans Beck, **Consular Power and The Roman Constitution: The Case of Imperium Reconsidered**, s. 78.

⁴⁴⁶ A. Arthur Schiller, **Roman Law: Mechanisms of Development**, s. 173-174.

⁴⁴⁷ André Magdelain, **Jus Imperium Auctoritas: Etudes des Droit Roman**, s. 436. Eşref Küçük, Abdurrahman Saygılı, **Roma Hukukunda İstisna Halinin Paradigmatik Biçimi İstitium Kurumu**, s. 267.

⁴⁴⁸ Fred K Drogula, **Imperium, Potestas, and the Pomerium in the Roman Republic**, s. 419. Beaud da Roma şehri içinde sivil iktidarın, şehrin dışında ise askeri iktidarın egemen olduğundan bahsetmektedir. Oliver Beaud, “**Egemenlik**”, s. 272.

⁴⁴⁹ Fred K Drogula, **Imperium, Potestas, and the Pomerium in the Roman Republic**, s. 419.

domi'nin varlığı oldukça tartışmalıdır. Yazar bu görüşünü *imperium* kavramını eserlerinde kullanan antikite yazarlarının kavramı kullanırken özensiz davranmasına hatta Livius'un neredeyse consulluk ile eş anlamlı olarak kullanmasına dayandırmakta ve buradan kaynaklanan belirsizliğin Mommsen'in eserleri ile günümüze ulaştığını ifade etmektedir.⁴⁵⁰ Yazara göre *potestas* yetkisi magistraların kamusal görevlerini ifa etmeleri için gerekli olan bütün yetkiyi sağlamaktayken⁴⁵¹ *imperium*'un *pomerium* içerisindeki hali olarak *imperium domi* gibi varlığı tartışmalı bir kavramı ortaya çıkarmanın manası bulunmamaktadır.⁴⁵² Öte yandan Linttot gibi yazarların *imperium* ile yargısal yetkileri bağdaştırmasından da bahseden yazar bu durumun geç dönem roma tarihçilerinin bir yanılgısı olduğunu ve imparatorluk dönemi ile birlikte anlamı değişen *imperium* kavramını yansıttığını ifade etmekte ve *imperium* yetkisini haiz magistralıklardan olan praetorların yargısal yetkilerinden hareketle bu çıkarımın yapılamayacağını söylemekte ve praetorluk makamının özünde askeri komutaya ilişkin olması ile de bu görüşünü desteklemektedir.⁴⁵³

Drogula bu noktada bazı magistraları korumak üzere onlarla birlikte hareket eden lictorların ve bu lictorlar tarafından taşınan *fasce* demetlerinin *imperium*'un *pomerium* içerisindeki varlığına kanıt olamayacağını ifade etmektedir. Yazara göre lictorlar ve onların taşıdığı *fasce*'ler ancak birer itibar göstergesidirler.⁴⁵⁴ Bunun yanında *fasce* demetlerinin ucuna takılan baltalar ise yalnızca *imperium* yetkisi bahis konusu olduğunda mevcut bulunmakta ve olağan hallerde *pomerium* içerisinde *fasce*'lerin ucuna baltaların takılmaması ile *imperium*'un *pomerium* içerisinde mevcut

⁴⁵⁰ Ibid., s. 420, 421.

⁴⁵¹ Ibid., s. 423, 427.

⁴⁵² Schiller de bu noktada Drogula ile aynı yönde düşünüyor görünmektedir. A. Arthur Schiller, **Roman Law: Mechanisms of Development**, s. 174.

⁴⁵³ Fred K Drogula, **Imperium, Potestas, and the Pomerium in the Roman Republic**, s. 427- 428.

⁴⁵⁴ Cicero *fasce*'lerden bahsederken bunların bir tür iktidarı işaret ettiğini ifade eder. Bkz. Cicero, **Devlet Üzerine**, s. 149.

bulunmayacağı tezi desteklenmektedir.⁴⁵⁵ Cicero da son kralın kovulmasından sonra “balta demetlerinin indirilmesi” ifadesiyle magistraların krallar gibi kişileri keyfi ve yargılama olmaksızın şiddet ile cezalandırma hakkından yoksun olduklarını ifade ediyor. Magistraların bu neticede ucunda balta olmayan demetler taşıması ve buna karşın *imperium* yetkisini haiz olanların baltalı demetler taşıması, demetlerin ucundaki baltalar ile *imperium* ve *imperium*’un ihtiva ettiği şiddete dayalı askeri iktidarın bağını kurmaya müsait görünmektedir.

Öte yandan *pomerium* ile *imperium* yetkisi arasındaki ilişki de *imperium*’u *pomerium* dışında geçerli askeri bir yetki olarak düşünmeye imkân tanır görünmektedir. *Imperium* yetkisini haiz generaller seferlerden döndüklerinde üzerlerinde bulunan *imperium* yetkisi nedeniyle *pomerium* sınırlarından geçememekte ve bu neticede şehrin dışında belirli bir bölgede bekleyerek⁴⁵⁶ şehre girmesi için gerekli ritüellerin gerçekleştirilmesini ve kararlar alınmasını beklemektedir. Orduların bekledikleri yer olan savaş tanrısı Mars tapınağı ve ateş tanrısı Vulcain’ın tapınağı özellikle şehir dışına yapılmış ve askeri bir düzene karşılık gelen ve orduyu teşkil eden centurialara tekâmül edecek şekilde toplanan Comitia Centuriata’ların da şehir dışında toplanması ile askeri iktidarın *pomerium* içerisine girmesinin önüne geçilmektedir.⁴⁵⁷

Bu noktada Roma’nın krallık döneminden beri süregelen “zafer törenleri” de *imperium* üzerine yapılacak tahliller için güzel bir örnek sunmaktadır. Çıktıkları seferlerden zaferle dönen generaller bu zaferlerinin Senato tarafından tanınması ve zafer

⁴⁵⁵ George Mousourakis, **The Historical and Institutional Context of Roman Law**, s. 80.

⁴⁵⁶ Roma’da Pomerium dışında yer alan Mars Meydanı *Campus Martius*, sefer dönüşü orduların toplandığı bir alan olarak Krallık döneminde ilk lejyonların oluşturulmasından beridir devam eden bir geleneğe dayanmaktadır. Charles Freeman, **Mısır, Yunan ve Roma**, s. 360. Cristiano Vigletti, **Krallar Çağı**, Antik Roma (Ed.: Umberto Eco) içinde, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2021, s. 40. Ayrıca askeri konulardan karar veren ve özü askeri örgütlenmeye dayanan Centuria Meclisleri de yılda iki kez olmak üzere burada toplanıp karar almaktadır. V. Diakov, S. Kovalev, **İlkçağ Tarihi Cilt 2: Roma**, s. 54.

⁴⁵⁷ Bernadette Liou – Gille, **Le pomerium**, s. 101-102.

töreni yapılmasının kararlaştırılması neticesinde seferden getirdikleri ganimetleri ve esirleri sergiledikleri bir festival ile şehre girmekte ve dini yapılardaki sunaklara hediyeler sunarak zaferlerini kutsamaktadır.⁴⁵⁸ Zafer törenleri *pomerium* içerisine silahlı olarak girilememesi kuralının bir istisnasını teşkil etmekte ve generaller ve askerleri silahları ile birlikte Roma'ya girebilmektedir.⁴⁵⁹ Bu halin dışında hiçbir koşulda olağan hallerde *pomerium* içerisine silahlı olarak girmek mümkün değildir. Bu konuda Roma'da ciddi bir hassasiyet vardır ki örneğin Senato'a *imperium* yetkisi bırakılsa dahi *imperium* yetkisini hatırlatır nitelikte askeri kıyafetlerle *pomerium* içerisinde dolaşılmasından bile rahatsızlık duymuştur.⁴⁶⁰ Diktatörlük kurumu ve daha sonra onun yerini alan Senatus Consultum Ultimum kararı ile de *imperium*'un *pomerium* içerisinde var olmaması kuralına bir istisna olarak, consullerin sahip olduğu yetki, *pomerium* içerisine *imperium* yetkisinin girdiği ve diktatör veya bu yetkiye sahip consullerin en üst düzey *potestas* ve *imperium* ile birlikte krallara benzer bir şekilde mutlak bir güç elde ettikleri hal meydana gelmektedir.

Imperium üzerine getirilen iki açıklamanın da ortak noktası esasında *imperium*'un, *pomerium* içerisinde olsun ya da olmasın askeri yetkilere işaret ettiğidir.⁴⁶¹ İster *imperium domi* ve *imperium militae* olarak ayrılarak sivil ve askeri işlere yönelik iki ayrı *imperium* var olmuş olsun, ister *imperium* yalnızca askeri yetkilere mahsus bir yetki olarak kabul edilip *potestas*'ın ise siyasi iktidara denk gelen

⁴⁵⁸ Charles Freeman, **Mısır, Yunan ve Roma**, s. 369. George Mousourakis, **The Historical and Institutional Context of Roman Law**, s. 81.

⁴⁵⁹ Charles Freeman, **Mısır, Yunan ve Roma**, s. 361.

⁴⁶⁰ Fred K Drogula, **Imperium, Potestas, and the Pomerium in the Roman Republic**, s. 444.

⁴⁶¹ André Magdelain, **Jus Imperium Auctoritas: Etudes des Droit Roman**, s. 227. Charles Freeman, **Mısır, Yunan ve Roma**, s. 361. Muvaffak Akbay, **Umumi Amme Hukuku Dersleri I**, s. 111. Hans Beck, **Consular Power and The Roman Constitution: The Case of Imperium Reconsidered**, s. 91, 95. George Mousourakis, **The Historical and Institutional Context of Roman Law**, s. 79. Rev. M. Creighton, **Roma Tarihi**, s. 102. Gaetano Mosca, **Siyasi Doktrinler Tarihi** (Çev.: Samih Tiryakioğlu), Bilge Kültür Sanat, 1. Basım, İstanbul 2019, s. 51. A. Arthur Schiller, **Roman Law: Mechanisms of Development**, s. 174.

yetkileri magistralara sağladığı ifade edilsin iki durumda da askeri iktidarın siyasi iktidardan kavramsal düzeyde ayrıldığı söylenebilmektedir. Bu durum Michael Mann'ın askeri iktidarı siyasi iktidardan ayıran tezini destekler şekilde tarihsel bir örnek teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra Roma toplumunda askeri iktidar ile siyasi iktidar yapısal anlamda da birbirinden ayrılmakta ve farklı organizasyonel yapılar içerisinde düzenlenerek müstakil yapılar teşkil etmektedir. Bu hususta Poggi'nin ifade ettiği şekilde askeri iktidarın çeşitli nedenlerle özerkleştiği örneklerle özellikle Roma'nın Cumhuriyet döneminin sonlarında rastlamak mümkündür. Öte yandan Roma ordusundaki lejyon yapılanması da askeri iktidarın özerkliğini destekleyen bir hal teşkil etmektedir.⁴⁶²

Roma'nın ordusu Krallık döneminin en başında bir yurttaş ordusudur.⁴⁶³ Bütün Romalı yurttaşlar bu anlamda asker sayılmakta ve maddi zenginlikleri ile orantılı olarak askeri hizmetlere beşerî kaynak sağlamakta ve askeri yükümlülüklerle sahip olmaktaydılar. Bu anlamda Roma'da herhangi bir anda yurttaşların yaklaşık %13'ünün askeri hizmette olduğunu Hopkins'den aktaran Mann'ın ifadeleri bu durumu gözler önüne sermektedir.⁴⁶⁴ Krallık döneminde yalnızca soylulara mahsus ayrıcalıklı bir kamu görevi olan askerlik artan ihtiyaç ile birlikte yurttaşların tümünü kapsamış ve askerlik görevini yerine getirmekten kaçınarak siyasi haklar talep eden pleb'ler ile birlikte daha geniş bir nüfusa yayılmıştır. Bu noktada Marius'un reformları ile teşkil edilen askeri yapılanma Roma toplumunda askeri iktidarın yapısal ayrılığını tetiklemiş ve teşkil edilen lejyonlar ile birlikte ordunun özerkleşmesine yol açmıştır.

⁴⁶² Gaetano Mosca, **Siyasi Doktrinler Tarihi**, s. 51, 52. Luca Fezzi, **Tek Kişilik Yönetime Doğru: Engibeli Bir Süreç (M.Ö. 121-31)**, s. 106. Michael Mann, **İktidarın Tarihi Cilt I**, s. 304, 305.

⁴⁶³ V. Diakov, S. Kovalev, **İlkçağ Tarihi Cilt 2: Roma**, s. 39.

⁴⁶⁴ Michael Mann, **İktidarın Tarihi: Cilt I**, s. 299. Aynı yönde bkz. Neil Faulkner, **Roma: Kartalların İmparatorluğu** (Çev.: Çağdaş Sümer), Yordam Kitap, 3. Baskı, İstanbul 2020, s. 135.

M.Ö. 108 yılına kadar ekonomik zenginliğe dayalı olarak yurttaşlardan teşkil edilen Roma ordusu, artan ihtiyaca cevap veremez hale gelmiş ve özellikle Germen kavimlerinin akınları⁴⁶⁵ ile bu durum sürdürülemez bir hal almıştır. Bu neticede söz konusu yılın Consulü olan Marius'un hazırladığı reformlar ile Roma'da bir anlamda profesyonel orduya geçiş yapılmış⁴⁶⁶ ve sürekli silah altında olan ve belirli bir süre boyunca ve belirli bir ücret karşılığında askerlik icra eden prolaterya sınıfından müteşekkil bir askeri yapılanma meydana getirilmiştir. Belirli bir süre orduda hizmet eden bu kişilere hizmetlerine karşılık olarak emeklilikleri adına belirli bir toprak verilmekte ve böylece topraksız olan ve en alt toplumsal tabakaya ait olup da refah içinde yaşamak isteyen yurttaşların bu amaçlarını gerçekleştirmek adına verdiği bir hizmet olarak askerlik hizmeti hayata geçirilmiştir. Yapılan reformlar ile yüksek rütbeler ve komuta kademesi halen daha üst sınıflara mahsus iken diğer alanlarda “...Roma yurttaşlığının sınıf derecelendirmesi ile ordu arasındaki bağlantı kopmuştur...”.⁴⁶⁷ Roma ordusunun esas kuvvetleri bu şekilde teşkil edilen lejyonlar ile müttefiklerin sağladığı yardımcı sınıflardan oluşacak şekilde planlanmıştır. Müttefiklerin ordu yapısında bu denli önemli bir konum elde etmesi neticesinde süregelen savaşlar sonucunda müttefikler sundukları askeri hizmet karşılığında Roma vatandaşlığı talep etmeye başlamış ve böylece Roma vatandaşlığı Roma şehir ve İtalya eyaletlerinin sınırlarını da aşp daha geniş bir coğrafyaya zamanla yayılmıştır.

Mann'a göre Roma'nın askeri düzenindeki bu değişimlerin temelinde yer alan lejyon yapılanması askeri iktidarın siyasi iktidardan özerk bir hale bürünmesine birçok noktadan esaslı etkide bulunmuştur. İlk olarak ücretli askerlik ile birlikte Roma toplumunun ekonomik sınıflara dayalı yapısından ve böylece de bu yapılar içindeki

⁴⁶⁵ Germen Kavimlerin akınları ile uğranılan mağlubiyetler ve bunun ordu reformları üzerinde etkisi olduğu hususunda bkz. Flavius Vegetius Renatus, **Roma Savaş Sanatı**, s. 13.

⁴⁶⁶ Ibid., s. 9.

⁴⁶⁷ Michael Mann, **İktidarın Tarihi: Cilt I**, s. 304.

Centuria Meclisleri gibi yapılardan kopan ordu teşkilatı böylece özerkleşmiş ve diğer iktidar tiplerinin yoğun olduğu yapılardan ayrılmıştır. İkinci olarak müttefiklerin de Roma vatandaşlığını zamanla kazanması ile Roma yurttaşlığı geni bir alana yayılmış böylece yerel elitler de Roma vatandaşı olarak Roma toplumunun üst sınıfları olarak alt sınıflara karşı bir siyasi birlik içine girmiştir. Bu neticede alt tabakanın devrim korkusundan kurtulan bu yeni Roma vatandaşı eski yerel elitler Roma üst sınıflarına dahil olarak kendi içlerinde fraksiyon mücadelelerine girmiştir. Bu noktada da ordu içerisindeki üst kademelere gelebilen üst sınıflar Roma Cumhuriyeti içerisindeki iktidarlarını arttırmak adına ordu içindeki konumlarından yararlanmaktaydılar. Bunlara ek olarak lejyon sistemi “Marius’un katırları”⁴⁶⁸ tabiriyle karşılanacak şekilde mobilize ve lojistik açıdan gelişmiş bir yapı ortaya koysa da çağın şartları ordunun bütünlüklü bir hiyerarşi altına girmesine müsaade etmiyor ve lejyonlar bağlı bulundukları generalin emrinde hareket eden özerk yapılar olarak öne çıkıyor⁴⁶⁹ ve Senato bu yapılar üzerinde kontrol kuramıyordu.⁴⁷⁰ Mann’a göre tesis edilen lejyon yapılanması içerisinde askerlere sundukları hizmet karşılığı verilmesi taahhüt edilen toprakların varlığı da hem Roma’nın fetihlerinde bir lokomotif işlevi görüyor ve genişlemeyi zorunlu kılıyordu hem de lejyonların başındaki generalleri bu taahhütlerini karşılamak adına Senato’ya karar aldirmek adına siyasi güç elde etmeye mecbur kılmaktaydı.⁴⁷¹ Zira lejyon

⁴⁶⁸ Neil Faulkner, **Roma: Kartalların İmparatorluğu**, s. 161.

⁴⁶⁹ Montesquieu, **Romalıların Yücelik ve Çöküşünün Nedenleri Üzerine Düşünceler** (Çev.: Berna Günen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Basım, İstanbul 2019, s. 64.

⁴⁷⁰ Barrow, Roma’da uzun süren savaş dönemleri ve devamlı aktif olan lejyonların bir sonucu olarak Roma devletine değil generale bağlı bir askeri yapının ortaya çıktığını ve askeri iktidarın yükseldiğini aktarıyor. Bkz. Reginald H. Barrow, **Romalılar**, s. 53. Benzer yönde bkz. Neil Faulkner, **Roma: Kartalların İmparatorluğu**, s. 162.

⁴⁷¹ Michael Mann, **İktidarın Tarihi: Cilt I**, s. 306, 307. Bu durumu Max Carry’nin ifadelerini aktararak açıklayan Falkner, ordunun ihtiyaç duyduğu geliştirmeler ve yurttaş askerden profesyonel askerliğe geçişle, tarımla uğraşan nüfustaki artışın önüne geçen Marius reformlarının Cumhuriyeti kurtarıırken aynı zamanda onun sonunu getirecek olaylara da zemin hazırladığını ifade etmektedir. Neil Faulkner, **Roma:**

askerlerine taahhüt edilen toprakların Senato'nun kararı ile verilmesi gerektiğinden, lejyonun başındaki bir generalin Senato'yu bu kararı vermeye ikna edemediği hallerde lejyonun generale bağlılığı kayboluyor ve lejyon yapılanması dağılma tehlikesi yaşıyordu.

Bu neticede özerk bir organizasyonel yapıya bürünen lejyonlara komuta eden ve aynı zamanda kavramsal açıdan da lejyonlara komuta etme yetkilerini siyasi iktidardan ayıştıran askeri iktidar sahipleri Roma Cumhuriyeti'nin son dönemlerinde oldukça etkili olmuş ve hem siyasi iktidarın *potestas*'ına hem de ideolojik iktidarın *auctoritas*'ına üstün gelerek belirleyici iktidar tipini teşkil etmiştir. Cumhuriyetin son iki Yüzyılı bu kapsamda temelde askeri iktidara dayalı olarak toplumsal iktidamlarını arttıran ve Cumhuriyet'in teşkil ettiği karma yönetim dengesini bozan güçlü figürlere tanıklık etmiştir.⁴⁷² Bu figürlerden ilkinin Gaius Marius⁴⁷³ iken devamında Sulla, Julius Caesar ve Pompei gibi askerlerin Roma toplumunda en etkin figürler olarak ortaya çıktığı dönem gelmektedir. Özellikle Cumhuriyet'in sonunu getirecek iç savaşa neden olan Julius Caesar, Pompei ve Crassus'dan oluşan birinci triumvirlik düzeni ve Julius Caesar'ın orduları ile Roma'ya yürüyüp yönetimi ele geçirmesi hadisesi hem *imperium* yetkisinin ve bu yetkiye sahip olmanın ne gibi etkileri olduğunu hem de askeri iktidarın belirleyici rolünün güzel bir örneğini teşkil ettiğinden burada kısaca bahsetmek gerekmektedir.

Sezar'ın iktidarı ele geçirmesine gelmeden önce Roma'nın genel durumuna bakmak gerekir. Birinci triumvirlik ile üçlü bir yönetim kuran Crassus, Pompeius ve

Kartalların İmparatorluğu, s. 162. Benzer bir yorumu Montesquieu da yapmaktadır. Montesquieu, **Romalıların Yücelik ve Çöküşünün Nedenleri Üzerine Düşünceler**, s. 64.

⁴⁷² Burak Çınar, **Roma Ordusunun Savaşlardaki Üstünlüğü**, s. 47.

⁴⁷³ Neil Faulkner, **Roma: Kartalların İmparatorluğu**, s. 154. Marius, siyasi iktidar mücadelesi verdiği Roma'ya, pomerium içerisine askerlerin girmemesi kuralını ihlal ederek askerlerini sokmak marifetiyle muhalefeti sindirmiş sunmuş olduğu yasa teklifinin kabulünü bu sayede sağlamıştır. Ibid., s. 160.

Sezar, bu dönemde Roma’da hâkim konumdadır. Bu komutanlar hem üstlendikleri valilikler ile birlikte *imperium* yetkisini haiz olarak ordulara komuta etmekte ve onları daima emirleri altında bulundurmakta hem de aynı zamanda Roma şehri içerisinde Consulluk gibi kamusal görevler de üstlenmekteydiler.⁴⁷⁴ Bunun yanı sıra iç savaşın hemen öncesindeki yıllarda Consulluk makamının özgün yanı olan iki başlı hali de zarar görmüş, 52 yılında Pompeius tek başına Consul seçilmiştir.⁴⁷⁵ Bu dönemde Galya eyaletinde vali olan ve burada cermen kabileleri ile savaşlar yürüterek oldukça başarı yakalayan Sezar, hem yıllardır Galya’dak savaşan lejyonlarının emekliliği için hem de Galya eyaletinde anlaşma sağladığı kabile liderlerine Roma vatandaşlığı verebilmek için Senato’dan istediği yasaları geçirmek istiyordu. Bu neticede Sezar 50 yılı için Consulluk makamına seçilmeyi istemekte ve Crassus’un Parth’lar karşısındaki savaşlarda öldürülmesi ile Pompeius ile baş başa kaldığı iktidar mücadelesinde öne geçmek niyetindeydi. Fakat Sezar’ın Consul olabilmesi için eyalet valisi yetkilerini yani *imperium*’unu bırakması gerekmekte ve bu husus büyük tartışmalara yol açmaktaydı. Neticede buna Sezar’ın lehine bir çözüm bulunmuş olsa da Senato’da Consulluğa seçilmek isteyen kişinin aday olabilmek için Roma şehrine bizzat gelmesi gerektiğine ilişkin eski bir yasa hatırlatılmış ve Sezar’ın Roma’ya gelmesi gerektiği dile getirilmiştir.⁴⁷⁶ Sezar’ın Roma şehrine girebilmesi için yukarıda anlattığımız şekilde *imperium* yetkisini bırakması ve böylece *pomerium*’u geçerek Roma’ya silahsız ve askeri yetkilerinden arınmış olarak girmesi gerekmekteydi. Bu durum ise Sezar’ın valilik yetkilerini bırakması ile birlikte daha önceki consulluk ve valilik dönemlerindeki icraatlarından dolayı yargılanmasını tehdidini ortaya çıkarmaktaydı ve siyasi rakiplerinin bundan yararlanacağını bilen Sezar kendisine bir koruma sağlayan *imperium* yetkisini bırakarak Roma şehrine girmek istemiyordu. Bunun üzerine

⁴⁷⁴ Sabahat Atlan, **Roma Tarihinin Ana Hatları**, s.187.

⁴⁷⁵ Ibid., s.188.

⁴⁷⁶ Ibid., s.189.

Senato'nun Sezar'ın yerine yeni bir vali ataması ve onu Roma'ya çağırması ile durum bir krize dönüşürken Sezar Senato üzerinde baskı kurmak adına lejyonları ile birlikte İtalya eyaleti sınırlarına gelmiş bulunmaktaydı. Valilik yetkisini elinde bulundurduğu eyaletin sınırları İtalya eyaletinin başladığı yerde bittiğinden Sezar ilk başta bu iki eyalet arasında sınır teşkil eden rubicon nehrini geçmemiş, nehrin kuzey yakasında konuşlanmıştır. Fakat Sezar'ın taleplerinin Senato ve destekçisi Pompeius tarafından reddedilmesi neticesinde Sezar nehri geçerek İtalya eyaletine girmiş, böylece Senato tarafından Cumhuriyet düşmanı ilan edilerek hedef alınmış ve iç savaşı başlatmıştır.

Bu neticede Roma'da Cumhuriyet dönemi sona yaklaşmış ve *imperium*'u haiz generallerin sahip oldukları askeri iktidar baskın hale gelerek öne çıkmış olmaktadır. Lejyon yapılanmasının doğurduğu sonuçlar ve *imperium*'un *pomerium* içerisi ve dışarısı ile ilgili belirleyici rolü burada öne çıkmakta ve askeri iktidarın belirginleştiği haller olarak tarihsel bir örneği bize sağlamaktadır. Roma Cumhuriyeti'nin bu son dönemindeki generallerin iktidarlara siyasi iktidar ile askeri iktidarın hem kavramsal hem de organizasyonel olarak birbirinden ayrışabildiğini ve askeri iktidarın siyasi iktidardan özerk olarak işleyebileceğini ve belirleyici olabileceğini bize göstermekte, onu siyasi iktidardan ayrı düşünebilmeyi mümkün kılmaktadır.

SONUÇ

Modern öncesindeki devlet benzeri toplumsal örgütlenmelerin ve modern devletin temel unsuru iktidar kavramıdır. İktidar ise bireylerin veya kolektif bütünlerin toplumsal düzlemde, menfaatlerinin olduğu yönde hareket edilmesini sağlamak adına diğerlerinin iradelerini çeşitli suretlerle etkileyerek, bu karşıt iradelerin ya hiç doğmamasını ya da arzu ettikleri şekilde doğmasını veya kendi menfaatleri yönünde eylemlerine karşı durmamalarını sağlamak adına işletilen bir tür *araç* ya da *ilişki* olarak tanımlanmaktadır. Bu neticede insanlar arasında birçok farklı düzlemde, birçok farklı amaçla kurulan toplumsal ilişkiler içerisinde bireyler ve kolektif bütünler, kendi menfaatlerini üstün kılmak adına birçok toplumsal iktidar ağı meydana getirmektedirler. Toplumlar meydana gelen, *birbirleriyle kesişen ve çakışan* bu iktidar ağları ile örülüdür. Çok sayıdaki toplumsal iktidar ağı içerisindeki özneler ise çeşitli kaynaklardan türeyen iktidar tiplerini kullanmaktadırlar. Çok sayıdaki iktidar ağı içerisindeki farklı iktidar kaynaklarından türeyen toplumsal iktidar ilişkileri içerisinde bir tahlil yapabilmeyi mümkün kılmak adına bunlar içerisinde, öznelerin iktidarlarını sağlamasında en etkili olanları tespit etmek, tespit edilen bu iktidar kaynaklarından türeyen iktidar tiplerini incelemek, bunların toplum içerisinde hangi yapılar, *sosyo-mekansal örgütlenmeler* dahilinde kullanıldığını tahlil etmek iktidar ilişkilerini anlamayı mümkün kılmaktadır.

Mann öne çıkan bu iktidar kaynaklarını *ideolojik, ekonomik, askeri ve siyasi* iktidar olarak dört başlık altında toplamakta ve bu dört iktidar kaynağından türeyen iktidar tiplerinin üzerinden toplumsal tahlillerde bulunmaktadır. İdeolojik iktidar, bireylerin dünyayı anlamlandırmaları için gerekli olan anlam kategorileri üzerinde kurulan, değerleri ve ahlaki davranış kurallarını şekillendiren bir tür iktidardır. Bu iktidar kaynağından türeyen iktidar örgütlenmeleri ise ya dinler ve siyasi ideolojiler gibi *aşkın* bir yapıya bürünerek Mann'ın ifadesiyle *dağınık* bir iktidar teşkil etmekte ya da

başka bir kaynaktan türeyen iktidarı yoğunlaştıracak şekilde diğer iktidar tiplerine eklenmektedir. Ekonomik iktidar ise insanların geçim ihtiyaçlarının üretilmesi, dağıtılması veya tüketimi ile ilgili süreçlerde denetim sağlama ve bu süreçleri yönlendirme yoluyla işlemektedir. Askeri iktidar, toplumsal düzeyde şiddetin kullanılması yoluyla savunma veya gerektiğinde saldırı ihtiyacı kapsamında meydana gelen ve bu amaçlarla teşkil edilen örgütlenmeler üzerindeki hakimiyet ile kullanılan *yoğun* ve *yaygın* bir iktidar tipi iken siyasi iktidar merkezi bir şekilde konumlanan ve toplumsal yaşantıyı belirli bir alanda bölgesel olarak gerektiğinde zora dayalı olarak düzenlemekten kaynaklanan bir iktidar tipi olarak tanımlanmaktadır. Bu dört iktidar kaynağı ve bunlardan türeyen iktidar tipleri birbirini etkilemekte ve birbirinden etkilenmekte, çoğu zaman iç içe geçmektedir.

Bu neticede birer toplumsal iktidar örgütlenmesi olan devlet benzeri yapıları anlamak için de etkili olmaları hasebiyle öne çıkan bu dört iktidar tipinin devlet örgütlenmesi içerisinde izini sürmek ve bunların ayrı ayrı ya da bileşim halinde mevcut bulundukları halleri tespit etmek faydalı olmakta, farklı devlet tipleri arasında mukayese yapmak adına uygun bir zemin teşkil etmektedir. Devlet genelde bir siyasi iktidar örgütlenmesi olarak kabul edilmesi nedeniyle yalnızca siyasi iktidar özelinde, belirli bir bölgedeki belirli bir insan grubu üzerinde, meşruiyetinin kaynağını kendinden alacak şekilde, düzenlemelerde bulunan ve bu düzenlemelere uyulmasını sair yollarla ve nihayet zorunda kalır ise şiddet ile veya çoğu zaman şiddet tehdidi ile sağlayan, kurumsallaşmış bir iktidar örgütlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Halbuki devlet örgütlenmesi içerisinde çoğu zaman ideolojik iktidar kaynağından türeyen iktidar uygulamalarına ya da askeri ya da ekonomik iktidardan türeyen iktidar uygulamalarına veya örgütlenmelerine rastlanmaktadır. Zaten bu dört iktidar kaynağı da saf olarak var olmayıp birbiri içerisine geçmiş ve birbirini destekler şekilde örgütlenmiş haldedir. Dolayısıyla devletleri yalnızca siyasi iktidar tipleri olarak değil bu dört iktidar tipinin

öne çıktığı farklı iktidar kaynaklarından beslenen ve bunların çeşitli şekillerdeki hakim konfigürasyonlarını yansıtan toplumsal iktidar örgütlenmeleri olarak tanımlamak daha uygun görünmektedir. Öte yandan devleti salt bir siyasi iktidar olarak tanımlamak da bu öne çıkan dört toplumsal iktidar kaynağının birbiri içerisinde kaynaştığı göz önüne alındığında devleti sadece siyasi iktidar kaynağından yararlanan bir iktidar örgütlenmesi olarak ortaya koymamakta, onun askeri, ekonomik ve ideolojik iktidar kaynaklarından faydalanmasına mani olmamaktadır. Özellikle modern devletler insanoğlunun yıllar içerisinde sağlamış olduğu teknik ve bilimsel gelişmeler ile arttırdığı iktidar olanaklarının tümünü kullanan ve hatta toplumsal hayatın tümünde kendi iktidarını tesis etme gayesi güderek, toplumsal ilişkilerin tamamını düzenlemek ve denetlemek iddiasında olan iktidar örgütlenmeleri olarak bu dört iktidar tipi özelinde incelenebilir. Öte yandan devlet öncesi tarihsel iktidar örgütlenmeleri örnekleri de bu dört iktidar tipinin farklı konfigürasyonlarını teşkil etmeleri adına önem arz etmektedir.

Tarihsel bir iktidar örgütlenmesi olarak Roma ve bilhassa Roma'nın uzun yıllara yayılan tarihinin belirli bir bölümünü kapsayan Roma Cumhuriyeti, dört iktidar kaynağının, bunların her birini görünür kılacak şekilde ayrışarak teşkil edildiği bir örnek olarak söz konusu incelemeyi yapmaya elverişli bir örnek sunmaktadır. Roma Cumhuriyeti, temelini Krallık dönemindeki ilk uygulamılardan alacak şekilde, Mann'ın *ideolojik, ekonomik, askeri ve siyasi iktidar* tanımları ile uygun şekilde bu iktidar tiplerinin nasıl teşkil edildiğini, hangi iktidar örgütlenmeleri içerisinde uygulandıklarını ve toplumsal hayata nasıl etki ettiklerini hem bu iktidar tiplerini kullanma yetkisini karşılayan hukuki kavramlar düzeyinde hem de kurumsal düzeyde tarihsel bir örnek sunmaktadır.

Bu neticede kaynağını Roma'nın kuruluş mitlerine kadar takip etmenin mümkün olduğu, çeşitli metotlarla okunan kehanetler yoluyla işleyen ve bu kehanetleri okumak

üzere teşkil edilen kapsamlı örgütlenme, ritüel ve dini pratiklerden kaynaklanan, böylece toplumsal eyleme etki ederek kullanılan, bunun yanı sıra aile reisinin Roma ailesi içerisindeki kutsal konumundan kaynaklanan ve bu konumun aile reislerinden müteşekkil bir meclis neticesinde toplumsal düzeye aktarılmasıyla işlerlik kazanan bir ideolojik iktidarı Roma Cumhuriyeti'nde tespit etmek mümkündür. Bu ideolojik iktidar kavramsal düzeyde *auctoritas* ile karşılanmakta ve *auctoritas*'a sahip olanların kullanmış olduğu ideolojik iktidara dayalı olarak iradelerini üstün kıldıkları görülmektedir. Roma'daki Senato örgütlenmesi bu anlamda ideolojik iktidarın esas taşıyıcısı olarak öne çıkmakta, ayrıca augurluk ve pontifex meclisleri gibi kurumların da *auctoritas*'a dayalı olarak iktidatlarını tesis ettiği tespit edilmektedir.

Siyasi ve askeri iktidatlar açısından ise, her ne kadar bu iki iktidar tipleri genelde devlet teorisyenleri tarafından siyasi iktidar kavramı içerisinde birlikte ele alınsa ve askeri iktidar şeklinde ayrı bir iktidar tipinin mevcut olduğu kabul edilmese de Roma Cumhuriyeti'nde bu iki iktidar tipinin hem kavramsal düzeyde hem de örgütlenme düzeyinde ayrıştığı, hatta bu ayrımın fiziki bir sınır da teşkil ederek ve çeşitli sembollerle somutlaşarak görünür kılındığı tespit edilmektedir. İdeolojik iktidarda olduğu gibi bu ayrımın kökenlerini de Roma'nın kuruluşunda bulmak mümkündür. Roma'yı kuran iki kardeş Remus ve Romulus'un giriştiği iktidar mücadelesi içerisinde meydana gelen anlaşmazlıkta Romulus'un kardeşini öldürmesi ile sonuçlanan olaylar Roma toplumunda askeri iktidara denk gelen şiddete dayalı iktidarın siyasi iktidardan ayrılmasına yol açmıştır. Bu neticede bölgesel bir alan teşkil edecek şekilde Roma şehrinin sınırlarını tespit eden *pomerium*, içerisine askeri iktidarın uygulayıcısı olan askeri birlikleri, silahları ve askeri birliklere emretme gücünü almayarak askeri iktidarı, sivil yönetimin dışına itmekte ve siyasi iktidar ile askeri iktidarı ayırmaktadır. Şehrin sınırları ile denk düşen bu soyut sınırlar, askeri güce dayalı iktidar uygulamalarının Roma'nın merkezi düzenlemelerine sirayet etmelerini yüzyıllar boyunca önlemiştir.

Askeri birliklere emretmeye yarayan ve *pomerium* sınırları dışarısında etkinlik kazanan bir iktidar yetkisi olan *imperium* – diğ er bir görüş göre *pomerium* dışındaki *imperium*’a denk düşen *imperium militiae*- bu neticede askeri iktidar ile net bir şekilde bağıda makta, şiddete dayalı iktidarı kullanan askeri örgütlenmelere emir vermeyi ve siyasi iktidarın uygulama alanı dışındaki bölgelerde zora dayalı olarak sınırsız bir yetkiyi kullanmayı mümkün kılmaktadır. Halk Meclisleri tarafından çıkarılan bir yasaya dayanan bu yetki askeri iktidarın taşıyıcılarını göstermekte ve bu hal *imperium* yetkisi sahibi yüksek kamu görevlilerinin beraberinde taşınan *fasce* demetlerinin ucuna takılan balta demetleri ile somutlaşmakta ve söz konusu baltalar şiddete dayalı iktidarı   aret etmektedir. Öte yandan siyasi iktidara dayalı yetkileri   aret eden *potestas* kavramı – diğ er bir görüş göre *potestas*’a eşlik edecek şekilde *potestas* ile birlikte *imperium*’un *pomerium* içerisindeki hali olan *imperium domi* kavramı- da kamu görevlilerinin *pomerium* içerisindeki alanda toplumsal hayatı düzenleme yetkisini karşılayarak siyasi iktidara denk düşmekte ve her ne kadar toplumsal hayatı düzenleme noktasında, gerektiğinde zora başvurmayı içerse de askeri iktidardaki gibi doğrudan şiddete dayalı iktidarı kavramsal olarak f  rkli       ve somut bir bölgesel sınır ve sembollerle kendisinden ayırarak siyasi iktidarı görünür kılmaktadır.

Roma tarihi bu bağılamda ele alınırsa Krallık döneminde Rex’in ideolojik, askeri ve siyasi iktidar tiplerinin hepsini bünyesinde topladığı ve hem *auctoritas*’ın hem *potestas*’ın hem de *imperium*’un taşıyıcısı olarak toplumsal alanda mutlak bir iktidara sahip olduğu söylenebilir. Krallık döneminin sona ermesi ile Rex’in bünyesinde toplanan bu yetkiler çeşitli kurumlara ve görevlilere dağılmış ve bu neticede karma yönetim adı verilen ve üç temel yönetim biçimini de belirli oranlarda bünyesine barındıran bir yönetim tipi teşkil edilmiştir. Senato, Pontifex Maximus ve Augurlar *auctoritas*’a sahip iken, Halk Meclisleri ve başta Consuller olmak üzere kamu görevlileri *potestas*’a dayanmakta, Consuller, Praetorlar ve Eyalet valileri gibi bazı

yüksek kamu görevlileri ise askeri yetkileri kullanmak adına *imperium* yetkisini taşımaktadırlar. Bu neticede Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan konfigürasyonda Senato'nun *auctoritas*'ının belirli örgütsel avantajların da etkisiyle öne çıktığı ve belirleyici olduğu söylenebilir. Fakat özellikle Cumhuriyet'in son dönemlerinde askeri etkinliğin artması ve çeşitli reformlarla yapısı değişen lejyonların yarattığı etki ile ortaya çıkan güçlü askeri figürlerin, taşıdıkları *imperium* yetkisi ile ön plana çıktıkları ve sahip oldukları askeri iktidara dayanarak hakim konfigürasyonu değiştirerek belirleyici hale geldiklerini söylemek mümkündür. Bu neticede hem Senato'nun *auctoritas*'ına hem de *potestas*'ın siyasi iktidarını koruyan *pomerium*'a aykırı hareket ederek askeri iktidarın uygulayıcıları olan generaller ön plana çıkmıştır. Bu dönemin akabinde ise ilk imparator Augustus ile tekrar Krallık dönemindeki gibi imparatorun hem *auctoritas*'ı hem *potestas*'ı hem de *imperium*'u bünyesine alarak yeni bir yönetim şeklinin tesis edildiği görülecektir.

Çalışmamız bu neticede modern devletin ve devlet öncesi örgütlenmelerin bu dört iktidar tipini de içerecek şekilde teşkil edildiğini, tarihsel bir örnek olarak Roma üzerinden göstermekte, egemenlik unsuru ile birlikte bünyesinde dört toplumsal iktidarı da toplayan modern devlette, farklı kaynaklardan türeyen iktidar tiplerini ayrıştırmak zor olsa da Roma gibi günümüze nazaran iktidar olanakları az olan ve bu neticede toplumsal iktidarın tahlilini kolaylaştıran bir örnekte bu dört iktidar tipinin kavramsal düzeyde ve örgütlenme anlamında nasıl mevcut bulunduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca modern devletin egemenlik unsuru bağlamında sıklıkla kullanılan, *auctoritas*, *potestas* ve *imperium* kavramlarının Cumhuriyet dönemindeki anlamlarını belirleyerek bunları ayrıştırmakta ve mevcut bulunan kavramsal karmaşayı gidermek adına mütevazı bir katkı da içermektedir. Özellikle *imperium*'un “egemenlik” kavramı ile bağdaştırılması gibi hususlarda *imperium*'un böyle bir bağdaştırmaya imkân vermeyecek şekilde yalnızca askeri iktidara denk düştüğünü ortaya koyarak literatüre

katkı sunmaktadır. Öte yandan askeri iktidar ile siyasi iktidarı birbirinden ayrılıp ayrılamayacağı noktasındaki tartışmalara da askeri iktidarın siyasi iktidardan somut bir düzlemde ayrıldığı tarihsel bir örnek sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Agamben, Giorgio, **İstisna Hali** (Çev.: Kemal Atakay), Ayrıntı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2018.

Ağaoğulları, Mehmet Ali, Köker, Levent, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, İmge Yayınları, 9. Baskı, Ankara 2020.

Ağaoğulları, Mehmet Ali (Ed.), **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011.

Akal, Cemal Bali, **İktidarın Üç Yüzü**, Dost Kitabevi Yayınları, 7. Baskı, Ankara 2014.

Akbay, Muvaffak, **Umumi Amme Hukuku Dersleri 1**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1958.

Althusser, Louis, **İdeoloji Üzerine**, “İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları” içerisinde (Çev.: Alp Tümerterkin), İthaki Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2003.

Anderson, Perry, **Tarihten Siyasete Eleştiri Yazıları**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2003.

Antaya, Roger, **The Etymology of Pomerium**, The American Journal of Philology, 1980, C.: 101, S.: 2, s. 184-189.

Arendt, Hannah, **Otorite Nedir?**, “Geçmişle Gelecek Arasında: Seçme Eserler 2” içerisinde, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2020.

Arendt, Hannah, **Özgürlük Nedir?**, “Geçmişle Gelecek Arasında: Seçme Eserler 2” içerisinde, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2020.

Arendt, Hannah, **Şiddet Üzerine**, İletişim Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 2018.

Aşkit, Çağatay, **Tanrılarla Barış İçinde Yaşamak: Roma Cumhuriyet Döneminde Senatus ve Rahip Kurulları**, Doğu Batı Yayınları, Y.:11, S.: 50, Romalılar II, Ankara 2009.

Atlan, Sabahat, **Roma Tarihinin Ana Hatları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2018.

Bachrach, Peter, Baratz, Morton, **“Two Faces of Power”**, The American Political Science Review, 1962, C.:56, S.:4, s.947-952.

Baldwin, David A., **“Misinterpreting Dahl on Power”**, Journal of Political Power, 2015, C.:8, S.:2, s.209-227.

Barrow, Reginald H., **Romalılar**, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2006.

Beaud, Oliver, **“Egemenlik”**, “Siyaset Felsefesi Sözlüğü” İçinde (Philippe Raynaud, Stephané Rials, Yay. Haz.), İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2017.

Beck, Hans, **Consular Power and The Roman Constitution: The Case of Imperium Reconsidered**, Consuls and Res Publica: Holding High Office In The Roman Republic, Cambridge University Press, 1. Basım, Cambridge 2011.

Beck, Hans, Dupla, Antonio, Jehne, Martin, Polo, Francisco Pina, **The Republic And Its Highest Office: Some Introductory Remarks On The Roman Consulate**, Cambridge University Press, Cambridge 2011.

Benoist, Stéphane, **De l’Imperium a Rome Et Dans Le Monde Romain – Expressions du Pouvoir et Notions d’Empire**, Presses Universitaires de Provence, 2019, C.: 58, S.: 1, s. 23-40.

Breuer Stefan, **Review on The Sources of Social Power: A History of Power from the Beginning to A.D. 1760. Vol. 1. By Michael Mann**, American Journal of Sociology, 1987, C.:92 S.:5, s. 1266-1268.

Brizzi, Giovanni, **Roma'da Savaş**, Antik Roma (Ed.: Umberto Eco) içinde, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2021.

Cicero, **Devlet Üzerine** (Çev.: C. Cengiz Çevik), İthaki Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2018.

Cicero, **Yasalar Üzerine** (Çev.: C. Cengiz Çevik), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Basım, İstanbul 2019.

Cicéron, **De la République – Des Lois**, Garnier – Flammarion, Paris, 1965.

Clausewitz, Carl Von, **Savaş Üzerine**, Doruk Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2015.

Cline, Eric H., Graham, Mark W., **Antikçağ İmparatorlukları: Mezopotamya'dan İslamiyet'in Doğuşuna**, Say Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2020.

Collins, Randall, **Mann's Transformation of the Sociological Traditions**, "An Anatomy of Social Power" içinde, John A. Hall (Der.), Cambridge University Press, Cambridge 2009.

Cotta, Sergio, **"Şiddet"** (Çev.: İsmail Yerguz), "Siyaset Felsefesi Sözlüğü" içerisinde, Philippe Raynaud, Stéphane Rials (Yay. Haz.), İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2017.

Creighton, Rev. M., **Roma Tarihi**, Dorlion Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2021.

Çelebican, Özcan Karadeniz, **Roma Hukuku**, Turhan Kitabevi, 17. Baskı, Ankara 2014.

Çelik, Burak, **Roma Ordusunun Savaşlardaki Üstünlüğü**, Doğu Batı Dergisi, Y.: 11, S.: 50, Romalılar II, Ankara 2009.

Çevik, C. Cengiz, **Cicero'nun Devleti**, Yapı Kredi Yayınları, 1 Baskı, İstanbul 2017.

Çevik, C. Cengiz, **Roma'da Siyaset ve Felsefe**, İthaki Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2019.

Dahl, Robert A., **The Concept of Power**, Behavioral Science, 1957, C.:2, S.:3, s. 201-215.

Demircioğlu, Halil, **Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7. Baskı, Ankara 2019.

Diakov, V. – Kovalev, S., **İlkçağ Tarihi Cilt 2: Roma** (Çev.: Özdemir İnce), Yordam Kitap, 2. Basım, İstanbul 2011.

Digester, Peter, **The Fourth Face Of Power**, The Journal of Politics, 1992, C.: 54, S.: 4, s. 977-1007.

Doehring, Karl, **Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku)** (Çev.: Ahmet Mumcu), İnkılap Kitabevi, 1. Basım, İstanbul 2002.

Drogula, Fred K, **İmperium, Potestas, and the Pomerium in the Roman Republic**, Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte, 2007, C.: 56, S.: 4, s. 419-452.

Dunand, Jean- Philippe, Pichonnaz, Pascal, **Lexique de Droit Romain**, Schulthess, Bruxelles Genève, Zurich, Bâle 2006.

Durkheim, Emile, **Sosyolojik Yöntemin Kuralları** (Çev.: Enver Aytekin), Pozitif Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2021.

Duverger, Maurice, **Siyaset Sosyolojisi**, Varlık Yayınları, 12. Basım, İstanbul 2019.

Eagleton, Terry, **İdeoloji**, Ayrıntı Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2020.

Engels, Friedrich, **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 4. Basım, İstanbul 2020.

Erçelik, Pelin Atayman, **Roma'nın Kuruluş Efsaneleri**, Doğu Batı Dergisi, Y.: 11, S.: 50, Romalılar-II, Ankara 2009.

Erişgin, Özlem Söğütlü, **Roma Kamu Hukukuna Giriş**, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara 2017.

Faulkner, Neil, **Roma: Kartalların İmparatorluğu** (Çev.: Çağdaş Sümer), Yordam Kitap, 3. Baskı, İstanbul 2020.

Fezzi, Luca, **Tek Kişilik Yönetime Doğru: Engebeli Bir Süreç (M.Ö. 121-31)**, Antik Roma (Ed.: Umberto Eco) içinde, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2021.

Fleury, Laurent, **Max Weber** (Çev.: Işık Ergüden), Dost Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2009.

Foucault, Michel, **Özne ve İktidar**, Ayrıntı Yayınları, 6. Basım, İstanbul 2019.

Foucault, Michel, **Toplumu Savunmak Gerekir**, Yapı Kredi Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2015.

Freeman, Charles, **Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları**, Dost Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2003.

Gardner, Jane F., **Roma Mitleri** (Çev.: Salim Korkmaz), Phoenix Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2012.

Gellner, Ernest, **Review of The Sources of Social Power, I, A History of Power from the Beginning to A. D. 1760., by M. Mann**, Man: New Series, 1988, C.:23 S.: 1, s. 206-207.

Giddens, Anthony, **Ulus Devlet ve Şiddet** (Çev.: Cumhuriyet Atay), Kalkedon Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2008.

Gorski, Philip S., **Mann's theory of Ideological power: sources, applications and elaborations**, "An Anatomy of Social Power" içinde, John A. Hall (Der.), Cambridge University Press, Cambridge 2009.

Günel, Nadi, **Roma Hukukunun Temel Kriterleri, Kavram ve Kurumları**, Doğu Batı Dergisi, Y.: 11, S.: 49 Romalılar-I, 2. Basım, Ankara 2019.

Güngören Bulgan, Birden, **Georg Jellinek'in Hak ve Devlet Kuramı**, On İki Levha Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2020.

Heywood, Andrew, **Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları** (Çev.: Fahri Bakırcı), Felix Kitap, 5. Baskı, Ankara 2020.

Heywood, Andrew, **Siyasi İdeolojiler**, Adres Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2011.

Kunkel, Wolfgang, **An Introduction to Roman Legal and Constitutional History**, (Çev.: J. M. Kelly), 2. Edition, Oxford University Press, 1966.

Küçük, Eşref, **Eski Roma'da Cumhuriyet Dönemi Halk Meclisleri ve Yasa Yapım Süreçleri**, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 2017, C.: 7, Sayı: 1, s. 199-214.

Küçük, Eşref, **Roma Halkının İki Özgürlük Kalesi: Provocatio ad Populum ve “Tribunus plebis”**, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 2015, C.: 5, S.: 1, s. 127-144.

Küçük, Eşref, Saygılı, Abdurrahman, **Roma Hukukunda İstisna Halinin Paradigmatik Biçimi İustitium Kurumu**, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2014, C.: 5, S.: 2, s. 259-282.

Larrain, Jorge, **Durkheim’s Concept of Ideology**, Sociological Review, 1980, C.: 28, S.: 1, s. 129-139.

Liou – Gille, Bernadette, **Le pomerium**, Museum Helveticum, 1993, C.: 50, S.: 2, s. 94-106, 1993.

Livy, **The Early History of Rome: Books I-V of The History Of Rome From Its Foundations** (Çev.: Aubrey De Séincourt), Penguin Books, 3. Baskı, Londra 2002.

Loughlin, Martin, **Kamu Hukukunun Temelleri**, Dipnot Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2017.

Lukes, Steven, **İktidar: Radikal Bir Görüş**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2016.

Lukes, Steven, **Robert Dahl on Power**, Journal of Politic Power, 2015, C.: 8, S.: 2, s.261- 271.

Machiavelli, **Siyaset Üzerine Konuşmalar** (Çev.: Hakan Zengin), Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2017.

Magdelain, André, **Jus Imperium Auctoritas: Etudes des Droit Roman**, Collection de l'École Française de Rome 133, 1990.

Mairet, Gérard, **Egemenlik İlkesi: Modern İktidarın Tarihi ve Temelleri** (Çev.: Murat Eşen), Açılım Kitap, 1. Baskı, İstanbul 2020.

Mann, Michael, **İktidarın Tarihi: Başlangıcından 1760'a Kadar Toplumsal İktidarın Kaynakları Cilt I**, Phoenix Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2012.

Mann, Michael, **İktidarın Tarihi: Sınıfların ve Ulus-devletlerin yükselişi 1760-1914 Cilt II**, Phoenix Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2012.

Mansfield, C. Harvey, **On the Impersonality of the Modern State: A Comment on Machiavelli's Use of Stato**, American Political Science Review, 1983, C.: 77, S.: 4, s. 849 – 857.

Marx, Karl, **Seçme Sosyoloji Yazıları** (Çev.: Özer Ozankaya), Cem Yayınevi, 2. Basım, İzmir 2018.

Marx, Karl, **Sosyoloji ve Felsefe** (Çev.: Ardaş Margosyan), Belge Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2006.

Moatti, Claude, **“Cicero”** (Çev.: Emel Ergün), “Siyaset Felsefesi Sözlüğü” içerisinde, Philippe Raynaud, Stéphane Rials (Yay. Haz), İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2017.

Mommsen, Theodor, **The History of Rome Volume I**, Cambridge University Press, New York 2009.

Mommsen, Theodor, **Roma Tarihi Cilt II**, Say Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2022.

Montesquieu, **Romalıların Yücelik ve Çöküşünün Nedenleri Üzerine Düşünceler** (Çev.: Berna Günen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Basım, İstanbul 2019.

Mosca, Gaetano, **Siyasi Doktrinler Tarihi** (Çev.: Samih Tiryakioğlu), Bilge Kültür Sanat, 1. Basım, İstanbul 2019.

Mouritsen, Henrik, **Politics in The Roman Republic**, Cambridge University Press, New York 2017.

Mousourakis, George, **The Historical and Institutional Context of Roman Law**, Routledge, New York 2016.

Okandan, Recai Galip, **Umumi Amme Hukuku Dersleri 1**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2. Bası, İstanbul 1959.

Okandan, Recai Galip, **Roma Amme Hukuku**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944.

Oppenheimer, Franz, **Devlet** (Çev.: Salpi Özgür), Liberus Kitap, 1. Baskı, 2021.

Parker, Geoffrey, **Cambridge Savaş Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 5. Basım, İstanbul 2014.

Partalcı, Emre, **13. ve 14. Yüzyılda Anadolu’da Siyasi İktidarın Hukuki Kavranışı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2021.

Passerin d’Entreves, Alessandro, **Devlet Kavramı**, Cemal Bali Akal (Der.), “Devlet Kuramı” içinde s.193-211, Dost Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2018.

Poggi, Gianfranco, **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2016.

Poggi, Gianfranco, **Forms of Power**, Polity Press, 1. Baskı, Cambridge 2001.

Poggi Gianfranco, **Political Power Un-Manned: A Defence of the Holy Trinity from Mann's Military Attack**, "An Anatomy of Social Power" içinde, John A. Hall (Der.), Cambridge University Press, Cambridge 2009.

Plutharkos, **Theseus- Romulus: Paralel Hayatlar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Basım, İstanbul 2020.

Popitz, Heinrich, **Phenomena of Power, Authority, Domination and Violence** (Çev.: Gianfranco Poggi), Columbia University Press, New York 1992.

Richardson, J. S., **İmperium Romanum: Empire and The Language of Power**, The Journal of Roman Studies, 1991, C.: 81, s.1-9.

Russell, Bertrand, **İktidar**, Cem Yayınevi, 2. Basım, İstanbul 2013.

Saygılı, Abdurrahman, **Jean Bodin'in Egemenlik Anlayışı Çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına Kısa Bir Bakış**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2014, C.: 63, S.: 1, s. 185-198.

Saygılı, Abdurrahman, Zabunoğlu, H. Gökçe, **Kavramsal ve Kuramsal Açidan Devlet Üzerine Notlar**, Legal Hukuk Dergisi, 2019, C.17, S. 193, s. 157-178.

Saygılı, Abdurrahman, **Kutsal Canavar Devlet**, Yetkin Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2021.

Saygılı, Abdurrahman, **Devlet Teorisi'nde Tarihin Yeri: Bir Kurgudan Hikâye, Bir Hikâyeden Hakikat Yaratmak**, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2018, C.:9 S.:2, s. 441-454.

Schiller, A. Arthur, **Roman Law: Mechanisms of Development**, Mouton Publishers, The Hague Paris New York 1978.

Schmitt, Carl, **Somut ve Çağa Bağlı Bir Kavram Olarak Devlet**, Cemal Bali Akal (Der.), “Devlet Kuramı” içinde (s.245-254), Dost Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2018.

Schroeder, Ralph, **Introduction: the IEMP model and its critics**, “An Anatomy of Social Power” içinde, John A. Hall (Der.), Cambridge University Press, Cambridge 2009.

Schulz, Fritz, **Auctoritas** (Çev.: Havva Karagöz), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1997, C.: 55, S.: 4, p. 341-354.

Turner, Bryan S., **Klasik Sosyoloji** (Çev.: İdil Çetin), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2015.

Umur, Ziya, **Roma Hukuku Ders Notları**, Beta Yayınları, İstanbul 1990.

Vegetius Renatus, Flavius, **Roma Savaş Sanatı** (Çev.: Samet Özgüler, Kutsi Aybars Çetinalp), Kronik Kitap, 6. Baskı, İstanbul 2021.

Vigletti, Cristiano, **Cumhuriyet Döneminde Genişleme**, Antik Roma (Ed.: Umberto Eco) içinde, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2021.

Vigletti, Cristiano, **Cumhuriyet Döneminde Roma**, Antik Roma (Ed.: Umberto Eco) içinde, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2021.

Vigletti, Cristiano, **Krallar Çağı**, Antik Roma (Ed.: Umberto Eco) içinde, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2021.

Weber, Max, **Bürokrasi ve Otorite**, 8. Baskı, Adres Yayınları, Ankara 2017.

Weber, Max, **Sosyoloji Yazıları** (Çev.: Taha Parla), Hans H. Gerth, C. Wright Mills (Yay. Haz.), Metis Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2019.

Weber, Max, **Ekonomi ve Toplum Cilt 1**, Yarın Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2012.

Weber, Max, **Ekonomi ve Toplum Cilt 2**, Yarın Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2012.

Weber, Max, **Sosyolojinin Temel Kavramları** (Çev.: Medeni Beyaztaş), Yarın Yayıncılık, 11. Baskı, İstanbul 2018.

Whitmeyer, J. M., **Mann's Theory of Power- A (Sympathetic) Critique**, The British Journal of Sociology, 1997, C.:48 Sayı: 2, s. 210-225.

Zabunoğlu, Yahya Kazım, **Kamu Hukukuna Giriş- Devlet: Tanım, Kaynak, Unsurlar**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No. 328, Ankara 1973.

ÖZET

İktidar kavramı, sosyal bilimlerin en temel kavramlarından biri olarak devlet teorisi çalışmaları açısından da merkeze alınması gereken bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir toplumsal iktidar örgütlenmesi olan devletlerin de iktidar kavramı üzerinden incelenmesi bu neticede bir gereklilik iken iktidarın toplumsal düzlemde tatbikini işaret eden toplumsal iktidar ise iktidarın devletler özelinde ele alınacağı spesifik hali işaret eder. Toplumsal iktidar, Weber'den etkilenen Michael Mann tarafından çakışan ve kesişen iktidar ağları ile örülü toplumlarda ön plana çıkan dört iktidar kaynağından beslenen dört iktidar tipine ve örgütlenmesine karşılık gelmekte ve toplum içerisindeki iktidar ilişkilerini tahlil etmek açısından bu iktidar modeli işlevsel bir teşkil etmektedir. Bu dört iktidar tipini, *ideolojik iktidar*, *ekonomik iktidar*, *askeri iktidar* ve *siyasi iktidar* olarak tanımlayan Mann, askeri iktidarı siyasi iktidardan ayırarak hem temel aldığı Weberci gelenekten ayrılmakta hem de şiddet tekeli ile siyasi iktidar arasında kurulan bağı askeri iktidarı ayrıştırarak literatüre hakim görüşten ayrılmaktadır. Mann'ın bu iktidar modellemesi tarihi bir toplumsal iktidar örgütlenmesi olan Roma'da görünür hale gelmekte ve hem bu iktidar tipleri belirli hukuki kavramlarla bağdaşarak somutlaşmakta hem de askeri iktidar ve siyasi iktidar ayrımı hem kavramsal düzeyde hem de organizasyonel düzeyde görünür olmaktadır. Bu neticede Roma'da mevcut bulunan *auctoritas* kavramı ideolojik iktidara, *potestas* kavramı siyasi iktidara ve *imperium* kavramı askeri iktidara karşılık gelmektedir. Bu bağlamda Mann'ın iktidar modellemesini -her ne kadar Mann eserinde sınırlı olarak da olsa Roma toplumuna yer verse de- Roma'ya uygulamak ve bu hukuki kavramlarla Mann'ın iktidar tiplerini bağdaştırmak devlet iktidarını anlamak ve Mann'ın iktidar modelini devlet teorisini tatbik etmek açısından faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal iktidar, Roma'da iktidar, imperium, potestas, auctoritas

ABSTRACT

Concept of power deserves an essential place for the state theories as a fundamental term in the social sciences. In that sense, while evaluation the states over the term power is a necessity as it is a social power organization, social power, pointing out the practice of the power in a social manner, refers to the specific concept of power in particular to the states. Social power corresponds to the four types of power relying on four source of power that are seen in the societies bound with the crossing and intersecting power loops as affected from Weber and defined by Michael Mann; and remains useful to analyze the relations of power within a society. Mann defines the four types of power as ideological power, economical power, military power and political power. In that sense, Mann is distinguished not only from Weberian tradition by differentiating the military power from the political power but also from the dominant approach as it separates the bounds between the monopoly of violence and political power from the military power. This power modelling is also visible in Rome as a historical social power organization. Besides, the types of power become more concrete by way of associating certain legal concepts in Rome, and the distinction between military and political power comes to light in both the organizational and conceptual level. Within that context, as concepts that are unique to the Rome, *auctoritas* corresponds to the ideological power while *potestas* to political power and *imperum* to the military power. Eventually, applying Mann's power modelling to Rome - although Mann himself refers to Roman society in his books limitedly- and associating these legal concepts with Mann's types of power would be helpful to understand the power of state and to implement Mann's power modelling.

Keywords: Social power, power in Rome, *imperium*, *auctoritas*, *potestas*